

**Shukurullo MARDONOV
Onaxon JABBOROVA
Sherzod MARDONOV
Shoxida AXMEDOVA**

**BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA
DIZAYNERLIK TAFAKKUR ELEMENTLARINI
SHAKLLANTIRISH**

Toshkent, 2013

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA’LIMI VAZIRLIGI

**T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston Pedagogika
fanlari ilmiy tadqiqot instituti**

**Shukurullo MARDONOV
Onaxon JABBOROVA
Sherzod MARDONOV
Shoxida AXMEDOVA**

**BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA
DIZAYNERLIK TAFAKKUR ELEMENTLARINI
SHAKLLANTIRISH**

Toshkent, 2013

Sh.Q.Mardonov, O.M.Jabborova, Sherzod MARDONOV, Sh.Axmedova. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida dizaynerlik tafakkur elementlarini shakllantirish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. – 151 bet.

Mazkur monografiya umumiy o'rta ta'lim maktablarida mehnat ta'limi darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarning dizaynerlik tafakkurini shakllantirishning nazariy asoslari, muammoning o'ziga xosliklari, xususiyatlari, ijtimoiy ahamiyati, dizaynerlik tafakkurini shakllantirish va rivojlantirish muammosining amaldagi holati, uning psixologik jihatlari hamda didaktik asoslari yoritilgan.

Monografiya umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'qituvchilari, oliy ta'lim muassasalari bakalavr, magistr bosqichi talabalari, ota-onalar hamda mazkur sohaga qiziquvchi keng omma uchun mo'ljallangan.

Biz tomonimizdan ishlab chiqilgan metodika umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilarida badiiy-estetik tarbiya samaradorligini oshiradi. Biz taklif qilayotgan mehnat ta'limi (tasviriy san'at) darslari zamon talablariga javob beradi hamda o'quvchilarda tabiatga, narsa-hodisalarga hissiy munosabatda bo'lishga o'rgatadi, ularda ijodkorlik, bunyodkorlik hissiyotlarini uyg'otadi.

XT-ID-1-001 "O'quvchilar dizayn ijodkorligini rivojlantirishning innovatsion texnologiyalarini tatbiq etish" innovatsion tadqiqot loyihasi doirasida tayyorlangan.

Mas'ul muharrir:

p.f.d., prof. R.H.Djuraev

Taqrizchilar:

**p.f.d., prof. S.K.Annamuratova,
p.f.d., prof. S.S.Bulatov,**

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston Pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti ilmiy kengashining 2012 yiloktyabrdagi № qarori bilan nashr etildi.

ISBN

KIRISH

Inson o'zini o'rab turgan atrof-muhit bilan dialektik birlikda rivojlanadi. Uning hayoti atrof-borliq hamda o'zi yaratgan narsalar olami bilan bog'lanib ketganligining guvoxi bo'lamiz.

Hozirgi zamonaviy sharoitda atrof-muhit, narsalar olamining ahamiyati sezilarli darajada ortib bormoqda va u insonning dunyoqarashi va badiiy-estetik olamiga, eng muhimi, uning ongi-tafakkuriga o'z ta'sirini o'tkazib kelmoqda.

Bola ongining shakllanishi va rivojlanishida uning atrofini o'rab olgan narsalarning ta'siri ortib bormoqda. Bolaning yoshligida unga atrof-muhitning ta'siri o'z-o'zidan, stixiyali kechadi, lekin bola bu ta'sirni ma'lum darajada ilg'aydi, sezadi ham.

Mutaxassislarning ta'kidlashlaricha, hozirgi zamonaviy sharoitda bolaga (o'quvchiga) yoshligidanoq kam bo'lsada inson faoliyati to'g'risida, narsalar olamining texnik estetikasi (dizayn) to'g'risida tushuncha berib borish maqsadga muvofiqdir.

O'quvchi-yoshlarga dizayn to'g'risidagi ma'lumotlarni berib borish va o'quvchilar dizaynerlik tasavvur elementlarini shakllantirish bo'yicha umumiy o'rta ta'lim maktablarida "Mehnat ta'limi" (1-9-sinflar), "Tasviriy san'at" (1-7-sinflar), "Chizmachilik" (8-9-sinflar) fanlarining imkoniyatlari ancha keng.

Hozirgi kunda ta'limga qo'yilayotgan zamonaviy talablar bo'yicha o'quvchini unifitsiyalashtirilgan (bir xillashtirilgan) bilim va amaliy ko'nikmalar bilan qurollantirish, uni sinfdan-sinfga oshirib borish kamlik qilmoqda. Hozirda o'quvchining qo'l bilan ishlash ko'nikmasi, uning texnologiyasini bilishi o'quvchi uchun faqat vosita vazifasini o'tashi mumkin xolos, uni maqsadga aylantirish uchun esa o'qituvchining ancha ter to'kib, mehnat qilishiga to'g'ri kelmoqda.

Qo'l mehnati o'quvchining estetik tuyg'usi, qiziqish hissini, ongi hamda ijodiy kuchini rivojlantiruvchi vosita bo'lib xizmat qilishi lozim.

O'quvchining dizaynerlik tafakkurini shakllantirish, uning badiiy konstruktorlik – badiiy loyihalash faoliyati jarayonida sodir bo'ladi. Dizayn ijodkorligi elementlarini boshlang'ich sinflarda shakllantirib borib, uni o'rta va oliy ta'limda rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. Dizayn ijodkorligini umumiy o'rta ta'lim muassasalarida olib borish maqsadga muvofiq, ya'ni ayrim maktab o'quvchilarini kiyim tikish dizayniga, ayrimlarini soch turmaklash dizayniga,

ayrimlarini uy interyeri va hokazolarga qiziqtirib borish maqsadga muvofiq. Kelajakda shunday tizimga kelishimiz muqarrar.

Mavzu yuzasidan qator adabiyotlar bilan tanishildi, tahlil qilindi. Dizayn ijodkorligi muammosi bo'yicha yozma manbalarning ko'rsatishicha, pedagogika nazariyasi va amaliyoti ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalarni, ya'ni o'quvchilarning yangi tipdagi tafakkurini shakllantirish vazifasini qo'ymoqdaki va buni "dizaynerlik tafakkuri" deb atashmoqda. Xo'sh tafakkur nima? Dizaynerlik tafakkurichi?

Tafakkur – inson aqliy faoliyati va ongli xatti-harakatlarining yuksak shakli hisoblanib, ijtimoiy muhitni, mavjud jarayonlarning vujudga kelish sabablarini va voqelikni anglash vositasi, shuningdek, barcha insonlarning ehtiyojlarini qondirish yo'nalishidagi faoliyatlarini muvofiqlashtiruvchi fikrlar, g'oyalar va qarashlar natijasida vujudga kelgan xulosa va qabul qilingan qarordir.¹

Dizaynerlik tafakkuri – bu buyum, predmet, narsa va hokazolarning go'zallik va garmoniya qonunlariga amal qilgan holda har bir buyumda uning foydasi va go'zalligida ko'rishi, fikrlashi tushuniladi. Buyumning foydaliligini inkor etib bo'lmaydigan haqiqat bo'lsa-da, uning go'zal sifatleri ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Inson o'z ongi, tafakkuri, ijodiy faoliyati asosida o'zida narsa-hodisalarga estetik munosabatni shakllantirishi mumkin.

Badiiy konstruktorlik, yoki badiiy loyihalash – mahsulotlarni, narsalarni (predmet, buyum va hokazolarni) loyihalashda go'zallik va garmoniya qonunlariga amal qilishdir.

Mehnat, tasviriy san'at, chizmachilik darslarida boshlang'ich hamda yuqori sinf o'quvchilarining dizaynerlik tafakkur elementlarini ma'lum pedagogik, estetik shart-sharoitlarda shakllantirib va rivojlantirib borish mumkin va lozim.

Ushbu muammoning yechimiga tadqiqot jarayonida javob izladik va quyidagilarni bilib oldik.

Badiiy ijodkorlikning falsafiy tomonlari A.A.Adamyan, D.Blagojev, A.I.Buyev, G.D.Gachev, M.S.Kagan, N.I.Kilxenkov, V.P.Kopnin, N.L.Leyzerov va boshqalar tomonidan o'rganilgan.

¹ Hasanboyev J. va boshqalar. Pedagogika fanidan izohli lug'at. –Toshkent: Fan va texnologiya, 2009, 490-b.

Muammoning psixologik tomonlarini R.Arnxeym, V.S.Meylax, A.Peyper va boshqalar tadqiq qilishgan.

Mavzuning pedagogik jihatlarini V.V.Alekseyeva, N.A.Dmitriyeva, N.M.Zubarev, A.A.Melik-Pashayev, N.N.Fomina, V.S.Herbakova va boshqalar ko'rsatib berishgan.

Badiiy-estetik faoliyatning ta'lim va tarbiyaga ta'siri to'g'risida N.P.Azarov, D.N.Djola, B.T.Lixachev, Z.I.Kalmokov, G.P.Kalishnin va boshqalarning tadqiqotlari mavjud.

Yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda ta'lim sifat va samaradorligini mavjud talablar darajasida ta'minlash yo'lida amaliy faoliyat olib borilmoqda. Mustaqillik yillarida bu borada muayyan yutuqlarga erishildi. Chunonchi, barkamol shaxs malakali mutaxassisni tayyorlash va qayta tayyorlash jarayonlarining ilmiy asoslari yaratildi, yangi mazmun va yo'nalishda faoliyat yurituvchi uzluksiz ta'lim tizimi shakllantirildi. Bu borada quyidagi ishlar amalga oshirildi:

- O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalariga qo'yiladigan va tartibga soluvchi davlat ta'lim standartlari hamda ta'lim va o'qituvchilar bilimlari sifatini nazorat qiluvchi ko'rsatkichlar, nazorat tizimi ishlab chiqildi va amaliyotga tatbiq etildi;

- Umumiy o'rta ta'lim muassasalarini yangi o'quv, o'quv-metodik adabiyotlar bilan ta'minlash muammosini hal etish maqsadida yangi o'quv dasturlari, darsliklarning yangi avlodi yaratildi, ayrim darslik va dasturlar qayta ko'rib chiqilmoqda;

- Barcha gumanitar fanlar mazmunida ilgari surilgan g'oyalarni sintez qilish asosida pedagogik ta'lim mazmuni yangilanmoqda;

- Ta'lim jarayonining ichki mantig'i va qonuniyatlarini o'quvchilarning bilib olishlari va anglab yetishlariga qaratilgan psixologik-pedagogik shart-sharoitlar yaratilmoqda;

- Umumiy o'rta ta'lim maktablari, shu jumladan, boshlang'ich sinflar ham, mavjud talablarga muvofiq malakali o'qituvchilar bilan ta'minlanmoqda.

- Ta'lim muassasalarining faoliyatini o'rganish bu borada muayyan kamchiliklar ham borligini ko'rsatmoqda. Ular, nazarimizda, quyidagilardan iborat:

- O'qituvchilik kasbiga e'tiborning yetarli emasligi;

- Ta'lim-tarbiya jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish borasida mavjud imkoniyatlardan yetarli darajada foydalanmaslik;

- O'quv rejalarini mazmunan yangilashda yetarli samaraga erishilmayotganligi;

- O'qituvchilarning ta'lim-tarbiya jarayonini samarali yo'lga qo'yishda yetarli tashkiliy, pedagogik va metodik tayyorgarlikka ega emasliklari;

- O'quv-tarbiyaviy va o'quv-metodik jarayonlarni kompyuterlashtirish, pedagogik faoliyatda texnik vositalar xizmatidan unumli foydalanmaslik;

- Ta'lim jarayonida shaxsni tarbiyalash va uni rivojlantirish tamoyilining ustivor emasligi;

- Ta'lim-tarbiyada shaxs omilining ustivorligiga erishilmaganlik, o'quvchi shaxsi, uning shakllanishiga e'tiborning sustligi;

- O'qituvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasining pastligi, ularning aksariyatida ta'lim-tarbiya jarayoniga nisbatan texnologik va ijodiy yondashuv malakasining shakllanmaganligi.

Ko'rsatib o'tilgan kamchiliklar umumiy o'rta ta'lim muassasalarining boshlang'ich sinflarida o'quvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishga xalaqit qilmoqda. Mavjud kamchiliklarni bartaraf etish yo'lida, nazarimizda, quyidagilarning amalga oshirilishi:

- Ta'lim tizimiga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini tatbiq etish;

- Ta'lim jarayonida shaxsni tarbiyalash va rivojlantirish tamoyilining ustivorligini ta'minlash;

- Ta'limning shaxsning har tomonlama shakllanishiga yo'nalganligini ta'minlash, mazkur jarayonning insonparvarlik va demokratik g'oyalar bilan boyitilishiga erishish;

- Pedagog kadrlarni tayyorlash hamda amaliyotchi o'qituvchilarning malakasini oshirish va qayta tayyorlashga nisbatan ijtimoiy va pedagogik talablarni kuchaytirish maqsadga muvofiqdir.

Ayni vaqtda uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida faoliyat olib boruvchi ta'lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish, uning mazmuniga ilg'or g'oyalarni tatbiq etish

borasida belgilangan chora-tadbirlarning amaliy tasdig'ini ta'minlashga alohida e'tibor qaratish kechiktirib bo'lmaydigan vazifalar sirasiga kiradi.

Shuningdek, izlanishlarimiz jarayonida:

- Umumiy o'rta ta'lim maktablarida mehnat ta'limi (tasviriy san'at, chizmachilik) darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodkorlik tafakkuri, dunyoqarashini shakllantirishga e'tiborning juda pastligi;

- boshlang'ich sinf o'quvchilarning narsalar garmoniyasi, narsa-hodisalarning estetik munosabatini to'la tushunishiga erishilmaganligi;

- boshlang'ich sinf o'quvchilarning tafakkur ijodkorligini shakllantirish, rivojlantirish uchun individual-ijodiy, evristik-didaktik, ijtimoiy-hissiy, o'quv-dizaynerlik shart-sharoitlarning yaratilmaganligi;

- ta'lim jarayonida hissiy, individual-baholash hamda loyihalash birligiga erishilmaganligi;

- dizayn ijodkorligi bo'yicha maxsus muammoli vaziyatlar tashkil etilmaganligi;

- dizayn ijodkorligining sifati ta'lim jarayonida tahlil qilinib, umumlashtirib borilmasligi;

- boshlang'ich sinf o'quvchilari mehnat ta'limi (tasviriy san'at, chizmachilik va b.) darslarida tabiat hodisalari, predmet hamda jarayonlarni o'zlari mustaqil o'rganishga o'rgatib borilmasligi ma'lum bo'ldi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalrining boshlang'ich sinflarida mehnat ta'limi, tasviriy san'at kabi darslarning mazmuni bilan tanishish shuni ko'rsatdiki, so'z yuritilayotgan jarayonning ilmiy asoslarini takomillashtirish, shuningdek pedagogik faoliyat mazmunini boyitishga erishish borasida muayyan tajribalarni to'plash yo'lida amaliy harakatlar olib borilayotgan bo'lsa-da, mazkur jarayonning nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqish, ma'lum tizimni shakllantirishga nisbatan ehtiyoj talab darajasida qondirilmagan.

I BO'LIM.

DIZAYNERLIK TAFAKKURI ELEMENTLARINI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

1.1. Tafakkur rivojining psixologik-pedagogik jihatlar

“Dizayn” atamasi italyan so'zi “disegno”dan kelib chiqqan. Uyg'onish davrida Yevropada bu so'z bilan faoliyat asosida yotgan loyihalar, rasmlar hamda g'oyalarni atashgan. XIV-XVI asrlarda “dizayn” so'zi bilan g'oya hamda naqsh, loyihalash hamda konstruksiyalash jarayonlari nomlangan.

Shunday qilib, bugungi kunda “dizayn”ning mazmun-mohiyatini yorituvchi tadqiqotchilarning beshta asosiy nuqtai nazarlar mavjud:

1. Dizayn – bu buyumlarning funktsionalligi va ratsional konstruktivligining qonuniy natijasi.
2. Dizayn – bu san'at turi bo'lib, unda inson dizayn mahsulotini badiiy buyum sifatida qabul qiladi.
3. Dizayn – bu fanning nomi sifatida talqin qilinadi.
4. Dizayn – bu uyg'unlashtiriladigan soha sanaladi va uning yordamida insonga ijobiy estetik ta'sir ko'rsatish uchun sanoat buyumlarining xossalari o'zaro moslashtiriladi.
5. Dizayn – bu sanoatda ishlab chiqariladigan buyumlar sifatining maxsus aspekti (tomoni) sanaladi.

Bizda “dizayn” terminining paydo bo'lganiga uncha ko'p vaqt bo'lgani yo'q. Ungacha narsa-buyumlarni loyihalash “badiiy loyihalash” deb atalgan. Buyumlarni yasash texnologiyasi esa “texnik estetika” deb yuritilgan. “Dizayn” so'zi inglizchadan tarjima qilinganda “chizish” degan ma'noni anglatadi.

Ana shu so'z asosida “dizayner” - loyihachi rassom, “dizayn-forma” buyumning tashqi ko'rinishi degan tushunchalar kelib chiqqan. Hozir olimlarning ko'pchiligi “dizayn” tushunchasi ommaviy sanoat mahsulotlarini loyihalash va ular asosida yangicha ko'rinishdagi biror bir buyumni yaratish borasidagi loyihachi-rassom faoliyatidir degan fikrni bildiradilar .

Har bir buyumning qiymati ikki narsada, ya'ni uning foydasi va go'zalligida ko'rinadi. Buyumning foydaliligini ham, uning go'zal sifatlari ham inkor etib bo'lmaydigan haqiqatdir.

Ana shundan kelib chiqib, buyumning foydali va qimmatli jihatlarini o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Sanoat sohasida maxsus ijodiy faoliyat sifatida dizayn ommabop ishlab chiqarish va sanoat inqilobi natijasida paydo bo'lgan va u go'zallik va foyda o'rtasidagi nomuvofiqlikni bartaraf etish, sanoat va texnika orasidagi chegarani yo'qotishga xizmat qiladi.

Dizayn loyihalash faoliyati bo'lib, yangi turdagi madaniyat sifatida baholanadi. Bu madaniyat turida ilmiy texnikaviy hamda ijtimoiy madaniyatlar o'zaro birlashadi. Zamonaviy sharoitda loyihalash madaniyati o'ziga xos xususiyat kasb etadi, bunda insonning dunyodagi yangi o'rnini hamda uning tashqi muhitga munosabati hisobga olinadi.

Ilmiy texnika taraqqiyotining zamonaviy sharoitlarida loyihalash madaniyatini qayta ishlab chiqishda turmush tarzining uzluksiz o'zgarishiga mo'ljallanganligi hamda yangi buyum yaratishda faoliyatning barcha tomonlarini – ijtimoiy, iqtisodiy, texnikaviy hamda estetik tomonlarini qamrab olishini esda saqlash lozim.

Loyihalash madaniyati ma'lum qonun-qoidalar hukmiga asoslangan. Qadimiy madaniyatlar, masalan, o'rta asrlar O'rta Osiyo va Yevropa madaniyati, Xitoy, Xindiston, Yaponiya madaniyati o'rniga Uyg'onish davri madaniyati yuzaga keldi.

Loyihalash madaniyatida eski qonun-qoidalar, qoliplarni buzmasdan, yangisini yaratish mumkin emas, bu to'g'rida XIX-XX asr boshlarida dizayn nazariyachilari D.Ryoskin hamda U.Morrislar ham ta'kidlab o'tishgan edi.

Dizayn sanoat va san'at orasidagi nomutanosiblik, nomuvofiqlikni yo'qotishi lozim edi: loyihalash madaniyatida go'zallik va foyda uyg'unlashadi. Shuningdek, dizayn loyihalash faoliyat sifatida jamoa va insonning turli talablarini qanoatlantiradi. Dizayn insonning ijodiy loyihalash faoliyati bo'lib, uning maqsadi kishining psixik va moddiy talablarini to'liq qanoatlantiradigan uyg'unlik muhitini yaratishdir.

Buyumlarning yuqari iste'mol va estetik xossalarini ta'minlaydigan mutaxassislarni biz dizaynerlar deb ataymiz.

Dizayn atamasi tarkibiga quyidagi elementlar kiradi:

- Dizayn faoliyat sub'yekti sifatida: dizayner va iste'molchi;

- Dizayn faoliyat ob'yekti sifatida: dizayn-loyiha va dizayn-mahsulot;

- Dizayn muhit – faoliyatning turli tizimlari.

Dizayn ob'yektlar sifatida sanoat mahsulotlari, shahar, qishloq, korxona va yashash muhiti element va tizimlari va hokazolar bo'lishi mumkin.

Loyihalash ob'yektiga ko'ra dizaynni quyidagi turlarga bo'lishimiz mumkin:

- Industrial dizayn (“A” guruhidagi mahsulotlar – mehnat asbob uskunolari va mexanizmlar, transport va qurol; “B” guruhiga – ommabop iste'mol buyumlari – idish-tovoq, maishiy uskunalar, mebel jihozlari va boshqalar);

- Me'morchilik muhit dizayni (interyer, me'mor va tashqi muhit dizayni);

- Kompyuter dizayni;

- Lanshaft dizayni;

- Artdizayn;

- Ijtimoiy dizayn;

- Kostyum dizayni;

- Poligarfiya dizayni.

Dizaynga dastlab sanoatga oid loyihalash kirgan bo'lsa, endilikda unga yagona namunada yasalagan nayob loyihalar – artdizayn, elita dizayni – ham kiradigan bo'ldi.

Zamonaviy jamiyatda dizaynga ommabop aloqa vositasi sifatida qaraladi, chunki u savdo-sotiq orqali ishlab chiqarish va iste'mol qilishni birlashtiradi, talab va taklifni tartibga soladi, aholi xarid qilish qobiliyatini oshiradi.

Xullas, dizayn – ishlab chiqaruvchi va iste'molchi orasida marketing va aloqa vositasidir: ijtimoiy tomonidan qaralganda, dizayn – bu buyumlarning tashqi ko'rinishida nufuz timsoli, farovonlik, sodiqlik berish orqali sanoat va bozorning hamkorligini boshqaruvchi tizimdir. Madaniy tomondan qaralsa, dizayn bu – san'atdir.

Mutaxassislar tafakkur ijodkorligining olti blok omil va jarayonlarini ko'rsatishadi:

1. Tafakkur.

2. Idrok va xotira.

3. Hayol va yanglik.

4. Sezgirlik (ichki sezgi) (intuitsiya).
5. Mustaqillik – o‘z fikrining (dunyoqarashining) ifodalanishi.
6. Shaxsning estetik hamda axloqiy sifatлари¹.

Энг muhim bloklardan biri tafakkur bilan bog‘liq blokdir.

“Tafakkur” tushunchasining mohiyatini ochishga harakat qilib, uning ta’rifini berishga intilganlar talaygina.

Mashxur rus psixologi A.N.Leontev²ning fikricha, tafakkur - bu ob’yektiv borliqning o‘ziga xos xususiyatlari, aloqalari, munosabatlari bilan ongli ifodalanish jarayoni bo‘lib, unga inson sezgisi orqali anglashi qiyin bo‘lgan olam, ob’yektiv borliq ham kiritiladi.

Ushbu tushunchani “Pedagogik lug‘at” quyidagicha izohlaydi: tafakkur – insonning narsa-hodisalarni, ob’yektiv borliqni umumlashgan holda uning munosabatlari, aloqalari orqali bilishdir³.

O‘zbek olimlari tomonidan yaratilgan “Pedagogik fanidan izohli lug‘at”da: “tafakkur – insoniyatning necha ming yillik tarixiy rivojlanishi davrida ijodkorlik jarayoni bilan bog‘liq holda hosil qilinib borilgan va erishilgan oliy va aqliy ne’matdir”⁴deb ta’rif berilgan.

Inson atrof borliq hamda o‘zi yaratgan narsalar olami bilan shu darajada bog‘lanib ketganki, o‘zini ularsiz (ular bilan aloqasiz) tasavvur etib bo‘lmaydi.

Tafakkur – inson bilishining, ob’yektiv voqelikni aks ettirish jarayonining yuqori bosqichi. Bilishning hissiy bosqichlarida bevosita idrok qilib bo‘lmaydigan real olam ob’yektlari, hodisalari va munosabatlari to‘g‘risida bilimga ega bo‘lish imkonini beradi. Inson tafakkuri ijtimoiy-tarixiy mohiyatga ega bo‘lib, amaliy faoliyat bilan chambarchas bog‘langan⁵.

Tafakkur faol maqsadga yo‘naltirilgan faoliyat bo‘lib, unda mavjud va yangi (kelayotgan) ma’lumotlarini qayta ishlab, undagi asosiy va ikkinchi darajali elementlarini aniqlab, ular orasidagi aloqadorlikni, qonuniyatlarni aniqlovchi bilish jarayonidir.

¹ Евдокимова Л.Н. Эстетико-педагогические условия развития творческого мышления младших школьников, -Екатеренбург, 1998, 34 с.

² Евдокимова Л.Н. Эстетико-педагогические условия развития творческого мышления младших школьников, -Екатеренбург, 1998, 49 с.

³ Педагогический словарь (под ред. Каирова И.А.), т.1. -М.: Академия пед.наук, 1985, 56 с.

⁴Хасанбоев Ж., Тўракулов Х. Ва б. Педагогика фанидан изоҳли луғат. –Тошкент, 2009, 463 б.

⁵ Энциклопедик луғат, 2 томлик. –Тошкент: ЎСЭ, 1990, 2-том, 250-б.

Tafakkurning boshqa psixologik jarayonlardan farqi – uning yangi bilimlarni ochishga yo'naltirilganligidadir. Shunday qilib, tafakkur:

Psixologik jarayon bo'lib, obektiv borliqdagi umumiylik va alohidalikni ko'rsatadi, ifodalaydi.

2. Tafakkur inson xulqida boshqaruvchi funksiyasini bajaradi, chunki u insonning maqsad, vosita hamda harakat dasturi bilan bog'liqlikda.

3. Tafakkur ijtimoiy jarayondir, uni inson faoliyati davomida orttirgan bilimlarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Dizaynerlik tafakkuri tushuchasini faol tafakkur mexanizmisiz tushunish qiyin. Tafakkurga faol jarayon sifatida qarash kerak, chunki faollik boshqa psixik jarayonlardan farqli o'laroq, tafakkurga xosdir.

Inson tafakkurining faol ahamiyatga egaligi, uning o'ziga xosligi, uning boshqa psixik jarayonlar bilan aloqadorligi, ayniqsa xotira bilan uning rivojlanish qonuniyatlari psixolog olimlar tomonidan o'rganilgan (B.G.Ananyev, P.Ya.Galperin, A.V.Zaporojets, G.S.Kostyuk, A.N.Leontev, Yu.A.Samarin, B.T.Teplov, M.N.Shardanov, P.Ya.Shevarev).

Ma'lumki, yangi bilimlarni izlashda turli usul va uslublar qo'llaniladi (algoritmik, evristik uslublar).

Tafakkur o'tmish tajribalarisiz faol bo'la olmaydi. Izlanishlar jarayonida chetlanishlar, adashishlar bo'ladi, shu tariqa yangiliklar ixtiro qilinadi, yangi muammolar, masalalar o'z yechimini topadi.

Sub'yekt tafakkurining harakatlantiruvchi kuchi uning maqsad va vositalari orasidagi qarama-qarshiliklarning paydo bo'lishidadir. Fikr, fikr jarayonining rivojlanishi o'ziga xos bo'lsada, ularning umumiylik tomonlari ham mavjud. Ushbuni vaziyat muammolarining yechimi misolida ko'rib chiqamiz.

Muammoli vaziyat hamisha to'siq, faoliyatga to'siq sifatida vujudga keladi. Muammoli vaziyat yechish, muammoli vaziyatdan chiqib ketish bosqichlarini ko'rib chiqamiz. U quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- muammoli vaziyatni anglab yetish;
- nima ma'lum, nimalar noma'lumligini aniqlab olish. Natijada muammo vazifaga aylanadi;
- aniqlash (izlash) doirasini belgilab olish (qo'yilgan maqsad, tajriba asosida);

- farazning paydo bo'lishi;
- faraz to'g'riligini tekshirib ko'rish.

Tafakkur voqelikni umumlashgan holda aks ettirish jarayoni bo'lsada, unda tafakkur jarayonining maxsuldorligi turlicha bo'ladi.

Muammoning yangiligi esa uning yechimi yo'nalishlarini belgilab beradi: turli sakrashlar, evristik, ijodiy fikrlashlar, muammo yechimida mantiqiy tahlilni talab qiladi. Bu jarayonda umumlashgan mantiqiy tafakkur bilan birga ichki (intuitiv) fikr yuritish juda muhimdir. Bu jarayonlarda aniq va mavhum vazifalar, predmetlar va modellarni tahlil qilish, narsa-hodisalarning noaniq tomonlarini izlash intuitiv tarzda amalga oshiriladi.

Faol, mahsuldor tafakkur natijasida psixologik yangiliklar paydo bo'ladi, ya'ni yangi aloqa tizimi, o'z-o'zini boshqarishning yangi shakllari, shaxs xususiyatlari, uning qobiliyatlari va boshqalar o'quvchining aqliy (siljish) rivojlanishiga olib keladi.

O'quvchining maxsuldor (produktiv) tafakkuri unga yangi muammolarni mustaqil yechishga, bilimlarni chuqur va tez egallashiga olib keladi.

O'quvchining reproduktiv tafakkuri esda qolganlarini qayta tiklash hamda o'quvchining o'quv-biluv faoliyatida muhim rol o'ynaydi. Bu o'quvchiga yangi materialni yaxshi o'zlashtirishga hamda bilim va ko'nikmalarni amaliyotga tatbiq etishga yordam beradi.

Insonning reproduktiv tafakkuri hamda qayta yodga olish, xotirani tiklash (reproduktiv – tafakkurni qayta tiklash) orqali ob'yektiv borliqni bilishda muhim rol o'ynaydi. Chunki inson borliqni bilish jarayonida o'zidagi mavjud bilimlarga suyanadi, yangi muammolarni yechishda esa eski mavjud bilimlar kamlik qiladi, natijada u o'z tafakkurini faollashtirib, yangiliklarni ochadi, uning yangi aloqalarini o'rnatadi va bu yo'l kelgusida ham o'xshash muammolar yechimida unga asqotadi.

Sub'yektning shu tariqa muammo yechimini anglab yetishi, kelgusida ham xotirani, tafakkurni qayta tiklash orqali amalga oshiriladi. Haqqoniy real maxsuldor faoliyat – bu o'quvchining borliqni mutaqil bilishi natijasidir. Tafakkur ijodkorligi – bu tafakkur rivojining eng yuqori pog'onasi sifatida qaralishi lozim, u o'zining yangiligi, originalligi bilan ajralib turadi.

Muammo ustida qator yillar davomida izlanishimiz, o'rganilgan adabiyotlar, pedagogik tajribamiz tahlili qator

psixologik-pedagogik printsiplarni ajratib olishimizga va ular o'z navbatida rivojlantiruvchi ta'lim tizimining muhim komponenti, shuningdek, o'quvchining intellektual rivojlanishida muhim asos vazifasini o'taydi. Bular:

1. Muammolilik printsiipi.
 2. Tafakkur komponentlarining garmonik rivojlanishi.
 3. Aqliy faoliyatning algoritmik va evristik rivojlanish printsiipi.
- Quyida ushbu tamoyillarni tavsiflashga harakat qilamiz.

Muammolilik prinsipi. Muammolilik tamoyili maxsuldor (produktiv) tafakkur maxsuli bo'lib, unda yangi bilimlar va yo'nalishlar rivojlantiruvchi ta'limning asosiy tamoyili hisoblanadi.

Muammoli ta'limda bilim, ko'nikma hamda intellektual malakalarning shakllanishi o'quvchining muammo-masalalar tizimini o'qituvchi rahbarligida mustaqil yechish jarayonida sodir bo'ladi.

O'quvchilar muammoning yangi yechimini izlashlarida o'zlaridagi mavjud bilimlar bilan qo'yilgan vazifa o'rtasida qarama-qarshiliklarga duch kelishadi va natijada yangi bilimlarni izlashiga to'g'ri keladi, bu ularning kelgusida yangi muammolarni o'zlashtirishdagi imkoniyat doirasini kengaytiradi. O'quvchining faol mustaqil faoliyati uning kelgusi faoliyati uchun yangi aloqalar tizimi, shaxsining yangi xususiyatlarning shakllanishi, fikr doirasining kengayishiga olib keladi¹.

Muammoli ta'limda o'quvchilar uchun yangi sabab-oqibatli aloqalar, qonuniyatlar, qator muammolar yechimining umumiy tamoiylari, sub'yekt munosabatlardagi noaniqliklar hamda konkret tadqiq qilinayotgan vaziyat komponentlari orasidagi aloqalar yuqori natija (effekt) beradi.

Muammoning tanlanishi o'quvchilarning mavjud bilimlari hamda qo'yilayotgan vazifaning qay darajada tez bajarilishi hamda o'quvchilarning mustaqil bajarish yo'llari bilan qay darajada tanishtirilganliklariga bog'liq. Shuni esda saqlash kerakki, mavjud bilim, ko'nikmalar muammo yechimida asos bo'lishi mumkin, lekin o'quvchilarni muammo yechimiga yo'naltirish, unga aytib berish, ko'rsatib berish mutlaqo mumkin emas.

¹ Калмыкова З.И. Особенности продуктивного мышления // Вопросы психологии, 1978, №3, 38 с.

O'qituvchi muammoni shunday qo'yishi kerakki, o'quvchilar o'zlarida mavjud bilim hamda ko'nikmalarining etishmayotganini sezsин va mustaqil uning yechimini topishga harakat qilsin, o'z bilimidagi kamchiliklarni bilib olsin.

Muammoli vaziyatlarni tashkillashtirishda mavjud bilimlar bilan yangi muammo o'rtasidagi qarama-qarshiliklar, konfliktli vaziyatlar muhim rol o'ynaydi.

Yangi muammo-vazifalar o'quvchini noaniqlikka olib keladi, bunda xatolarga yo'l qo'yilishi mumkin. Bu xato-kamchiliklarni tuzatishda o'qituvchi o'quvchiga o'z vaqtida uning sabablari, chiqib ketish yo'llarini ko'rsatib bersa, xech qanday xavf tug'dirmaydi.

Yangilikni ochish, muammoni yechishning asosiy yo'li – "analiz orqali sintez"¹dir.

Bunda muammo yechimiga uning asosiy va ikkinchi darajali elementlari, yangi aloqa tizimlari, asosiy xususiyatlari, munosabatlari muammo maqsadiga yetishishga qaratilishini taqozo qiladi.

Tafakkur komponentlarining garmonik rivojlanish prinsipi.

Maxsuldor tafakkurning asosiy xususiyatlaridan biri - ma'lum mantiqiy hamda intuitiv komponentlarning so'z mazmunida adekvat ifodalanmasligidadir. Mantiqiy tafakkur muammoning dastlabki bosqichida asosiy rolni o'ynaydi, chunki sub'yekt o'ziga ma'lum bo'lgan harakat usulini, yo'lini qo'llashga harakat qiladi va natijada uni ham sinab ko'radi. Muammo yechimining asosiy bosqichda sub'yekt yangi usulni qo'llaydi va bunda unga tafakkurning intuitiv-amaliy komponenti yordamga keladi.

Intuitiv tafakkur unga amaliy harakat, obrazlardan foydalanish, ko'rgazmali materiallardan foydalanish imkonini beradi.

Ko'rgazmali-obrazli (наглядно-образное мышление) tafakkur muammoning to'liq mazmuni, uning elementlari, shart-sharoitlarini ko'rish imkonini beradi.

Shunday qilib, muammoning yechimi tafakkur komponentlarining o'zaro munosabatlarida – ham tushunchaviy

¹ Дьяченко О.М. Пути активизации дошкольников // Вопросы психологии, 1987, №1, 93 с.

(verbal), ham amaliy, ham ko'rgazmali-obrazli (intuitiv tafakkurda bosh rol o'ynaydi) amalga oshiriladi.

Aqliy faoliyatning algoritmik va evristik usullarni shakllantirish tamoyili. Ushbu muammo yechimining ikki usuli bor:

- algoritmik usul;
- evristik usul.

Algoritmik usul orqali bir qator ishlarni amalga oshirganda muammo xatosiz yechimini topadi.

Algoritmik tipdagi fikriy faoliyat usulini shakllantirish kategorial yechimga olib keluvchi mantiqiy tahlilga asoslanadi, lekin u tafakkurning rivojlanishiga olib kelmaydi. Shunday usullar (yo'llar) kerakki, unda, birinchidan, badiiy faoliyatning muhim komponenti sifatida reproduktiv (xotirada qolganlarini eslash) tafakkurni takomillashtiradi. Ikkinchidan, bu usullar, bilimlarning asosiy fondi, "qurilish material" hisoblanib, muammo yechimiga xizmat qiladi. Shunga qaramasdan bu usullar ham yetarli sanalmaydi, chunki ular maxsuldor tafakkurga xos emas, ular aqliy faoliyat intensiv rivojlanishining rag'batlantiruvchi omili bo'la olmaydi.

Uzoq vaqt algoritmik usullardan foydalanish namuna asosida yechimga kelishga o'rgatib, yangi izlanishlarga olib kelmaydi, o'quvchini qolipga tushirib qo'yadi, uni o'ylashga chorlamaydi. Shuning uchun algoritmik usulni qo'llaganda albatta evristik usul elementlari ham ishtirok etish lozim.

Algoritmik usuldan farqli o'laroq evristik usul mantiqiy bo'lmagan, balki uning mazmuni, mohiyati tahliliga ko'proq e'tibor beradi. Evristik usul muammoning xatosiz yechimini ta'minlamaydi, uni mavhumlik darajasida yechishga harakat qiladi. Unda o'quvchi ham qanday xususiyatlar, belgilar muammoning yechimiga olib kelishini bilmaydi. Ta'lim jarayonida har ikkalasidan ham uzviy bog'liqlikda foydalanish foydadan holi emas¹.

Demak, rivojlantiruvchi ta'limning muhim tamoyillaridan biri unda algoritmik va evristik usullarni maxsus shakllantirishdan iborat.

Zamonaviy maktab ta'limida tafakkurning roli va o'rni ortib bormoqda. Bugungi kun o'quvchisi uchun faqatgina bilim,

¹ Калмыкова З.И. Особенности продуктивного мышления // Вопросы психологии, 1978, №3, 45 с.

ko'nikma hamda malakalarni egallash emas, balki bu bilim, ko'nikma hamda malakalarga ijodiy yondashuvi orqali uni amalga oshirishi, qiziqishlarini rivojlantirishi, o'quv motivlari hamda o'z-o'zini doimiy takomillashtirishni talab qiladi.

Shunday qilib, birinchi o'ringa o'quvchining aqliy rivojlanishi, uning ijodiy tafakkurni shakllantirish qo'yiladi.

O'qituvchining funktsiyasi (vazifasi) nafaqat o'quvchini kerakli mazmun bilan tanishtirish, balki uning o'quv faoliyati uchun sharoit yaratib berishi (faoliyat maqsadini shakllantirish), bilish faoliyatini tashkillashtirish va boshqarib borishi (amaliyotini), natijalarini nazorat qilib va baholab borishi kiradi¹.

Demak, tafakkur, birinchidan, o'quv jarayonida o'quv materialini tushunib yetish sifatida vujudga keladi. Ikkinchidan, o'quvchida shunga monand faoliyat maqsadi shakllanishi kerak. Uchinchidan, o'quv faoliyatning muvoffaqiyatli kechishi uchun faoliyatni boshqarish, o'z-o'zini nazorat, o'z-o'zini baholash, boshqarish, tartibga keltirish kabi usullarni bilish hamda faoliyat tahlili qonuniyatlarini bilishni taqozo qiladi. To'rtinchidan, muammo va vazifalar yechimi ham tafakkurning ko'rinishlarida namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, tafakkur o'quv materialining o'quv jarayonida tushunilishi, turli muammo va masalalarning yechilishi, maqsad belgilanishi hamda refleksiv (organizmning javob reaksiyasi) refleksiyasi (ya'ni, o'z ruhiy holati haqida o'ylashi, hayol surishi, fikr yuritishi, uni tahlil qilishga moyillik) sanaladi².

Tafakkur turlari ijodkorlik bilan qalin bog'liqlikda.

Ijodkorlik muammosi, uning vujudga kelishi, faliyat yuritishi, ko'rinishi faylasuflarni, adabiyotshunoslarni, psixologlarni, pedagoglarni, san'atshunoslarni qiziqtirib kelgan.

Uning (ijodkorlikning) mingdan ziyod tasnifi, ta'rifi bor.

Ijodkorlik – ijod+kor+lik kabi komponentlardan tashkil topgan bo'lib, bunda:

- **ijod** – sifat jihatdan yangi va beqiyos, originalligi va ijtimoiy-tarixiy jihatdan nodirligi bilan o'zgacha bo'lgan narsa yaratish faoliyati. Ijod faqat insonga xos, chunki ijodiy faoliyat

¹ Каган М.С. Человеческая деятельность (опыт системного анализа). –М.: Политическая литература, 1974, 28 с.

² Рубинштейн С.Л. Избранные философско-психологические труды. –М.: Наука, 1997, 82 с.

sub'yekti bo'lgan ijodkorninggina qo'lidan keladi; tabiatda esa ijod emas, balki rivojlanish jarayoni bo'lib turadi¹.

- **-kor-** – so'z yasovchi qo'shimcha bo'lib, fors-tojik tilidan o'zlashtirilgan, ko'proq ot so'z turkumini yasashda foydalaniladi².

- **-lik** - so'z yasovchi qo'shimcha bo'lib, ko'proq mavhum ot, fe'l, sifat va boshqa so'z turkumlarini yasashda qo'llaniladi³.

Ijodkorlik tushunchasining kompleks modeli, uning klassifikatsiyasi, u to'g'ridagi nazariy qarashlar, uning mazmun-mohiyati tadqiqotchi V.N.Nikolko tomonidan tartibga solingan.

Ijodkorlikning quyidagi turlari aniqlangan:

1. Jarayonlilik (faylasuflar – J.Lyakura, M.Ortega-i-Gasseg, A.Bibler, S.X.Rappoport; psixologlar - L.S.Vigotskiy, A.Ya.Duretskiy, O.M.Dyachenko, Yu.D.Poluyanov, A.I.Melik-Pashayev, V.O.Pushkin va boshqalar), bunda tafakkur ijodkorligi psixik jarayonlarning yig'indisi sifatida qaraladi.

2. Faoliyatlilik (faylasuflar – Aristotel, M.Nedonsel, G.Siyagval, D.Dyui; psixologlar – A.P.Nikolko, B.P.Nikitin), bunda ijodkorlik uning ijtimoiy mohiyati nuqtai nazardan tavsiflanadi.

3. Alohida mantiqsiz shakl sifatida (A.Shopengauer, F.T.Fisher, Z.Freyd va boshqalar), bunda ijodkorlik aqlsizlikning ko'rinishi sifatida ifodalanadi.

4. Inson holati (A.Kamyu, J.P.Satir, A.Malro), inson uyg'unligidan (kompleks) chiqishga harakat sifatida.

5. Sub'yektning o'z fikr (dunyoqarashi) ifodasi (A.Dyufreni, A.Berjon, A.F.Losev) – nazariyasi bo'lib, bunda ijodkorlik insonning ehtiyoti, uning ichki dunyosining ifodasi sifatida qaraladi.

Biz mavzumizga yaqin bo'lgan talqinni qabul qilamiz.

Ijodkorlik – bu faol bunyodkorlik faoliyati bo'lib, uning natijasida yangi qadriyatlar, materiallar bunyod etiladiki, ular o'zining yangiligi, originalligi, noyobligi bilan ajralib turadi.

Mana shu talqin negizida tafakkur ijodkorligini tavsiflaymiz hamda tafakkur ijodkorligi tushunchasini shunday ta'riflaymiz:

Tafakkur ijodkorligi – inson faoliyatiga xos jarayon bo'lib, u o'zida idrok, hissiyot, inson tajribasi, xotira, hayol, oldindan his qilish, sezgirlik (intuitsiya) kabi tushunchalarni ifodalaydi hamda

¹ Энциклопедик луғат, 2 томлик. –Тошкент: ЎСЭ, 1988, 1-том, 303-б.

² Узбекско-русский словарь. –М.: ИНС, 1959, 722-б.

³ Узбекско-русский словарь. –М.: ИНС, 1959, 722-б.

o'z ichki dunyosini namoyon etishga ishtiyoqi orqali borliqni o'zgartirishga qaratilgan sub'yektning ongli harakati sanaladi.

Maxsuldor tafakkur ijodkorlik tafakkurining eng yuqori bosqichi sanaladi.

Maxsuldor tafakkur shunday psixik jarayon bo'lib, unda sub'yektning faoliyati yangi, original yechimini topadi.

Maxsuldor ijodkorlik tafakkurning asosiy turlarini ko'rib chiqamiz.

Nazariy-tushunchaviy tafakkurda - inson muammolar yechimida tushunchalarni o'z tajribasi, sezgi organlariga tayangan holda ongida tahlil qiladi.

Nazariy-tasviriy tafakkur tushunchaviydan shunisi bilan farq qiladiki, unda inson muammoning yechimida tushunchalar, hukm, yakunlovchi fikr chiqarish o'rniga tasvirni (obrazni) tanlaydi, ya'ni hukm tasvir orqali chiqariladi. Bunda tasavvur yoki hotiradan olinadi, yoki hayoldan ijod qilinadi¹.

Ko'rgazmali-tasviriy tafakkurda aqliy jarayonlar inson idroki bilan bog'liq holda ifodalanadi².

Ko'rgazmali-harakatli tafakkurda tafakkurning o'zi predmetlarni amaliy qayta qurish, tubdan o'zgartirish bilan shug'ullanadi³.

Elementar dizaynerlik tafakkuri yetuk dizaynerlik tafakkurining tuzilish komponentlarni o'zida ifodadlaydi, lekin bunda o'quvchining yoshi xususiyatlari ham inobatga olinadi. Bunday tafakkur alohida ma'lumotlar, alohida muhit, maxsus qidiruv usulida va shakllarida amalga oshiriladi⁴.

Bu o'qituvchi rahbarligida amalga oshirilgan shakllantirilgan dizaynerlik tafakkuridir.

Bunday dizaynerlik tafakkurining shakllantirilishini stixiyali, o'z-o'zidan amalga oshirilgan tafakkurdan farqlash lozim, albatta.

Stixiyali dizaynerlik tafakkuri.

Tafakkurning bu turiga tizimsizlik, tizimlilikka harkatning yo'qligi va ongda uning ifodalanmasligi xosdir.

¹ Евдокимова Л.Н. Эстетико-педагогические условия развития творческого мышления младших школьников, -Екатеренбург, 1998, 72 с.

² Евдокимова Л.Н. Эстетико-педагогические условия развития творческого мышления младших школьников, -Екатеренбург, 1998, 83 с.

³ Евдокимова Л.Н. Эстетико-педагогические условия развития творческого мышления младших школьников, -Екатеренбург, 1998, 72 с

⁴ Малиновская Л.П. Вопросы формирования дизайнерского мышления на уроках изобразительного искусства в начальных классах. -М, 1994, 14 с.

Tizimli dizaynerlik tafakkuri.

Mantiqiy harakatlar tizimlilikka intilishdir, unga yangilik, originallik hamda yechim variativligi xosdir. Boshlang'ich sinflarda, albatta tizimli dizaynerlik tafakkurining yuqori (uchinchi) bosqichi to'g'risida gapirish erta, bu bosqichga ma'lum ta'lim va umumiy rivojlanish bosqichidan keyin erishiladi.

Ilmiy asoslar ko'rsatishicha, dizaynerlik tafakkuriga qator parametrlar xos bo'lib, ular quyidagilarni tashkil qiladi:

- asoslilik (konstruktivlik);
- maqsadga muvofiqlik;
- variantlilik, egiluvchanlik (moslanuvchanlik);
- sezgi (tuyg'u) usuli, monandlik usuli.

Shunday qilib, tadqiqotimizda biz umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilarida faqat dizaynerlik tafakkur elementlarini shakllantiramiz, uning uchun quyidagilar bilan chegaralanamiz:

- **maqsadga muvofiqlik** – o'zaro aloqalar orqali qo'yilgan maqsad va niyatni amalga oshirish qobiliyati, shu yo'sinda maqsadga erishish;

- **ratsionallik** (aql-idrokka asoslanga fikr) – maqsadga erishishda eng ma'qul, tejamkor, qulay yo'lini tanlash;

- **yangilik va originallik** – muammo yechimida qulay, nostandart metod, shakl, vositalarni qo'llash;

- **sezish orqali**, bir-biriga bog'liq guruh predmetlarning badiiy xususiyatlarini sezish, tushunish tuyg'usi;

- **garmoniya rang-barangligi** (svetovaya garmoniya) – ranglar bog'liqligi, uyg'unligiga erishish qobiliyati;

- **egiluvchanlik, moslanuvchanlik** – turli-tuman, xilma-xil g'oyalarni izhor qilish qobiliyati.

Shunday qilib, dizaynerlik tafakkurining xususiyatlarini quyidagicha tasavvur qilish mumkin:

- mantiqiy operatsiyalarni o'tkazish tizimini bilish;
- faoliyat natijasida yangilikning, originallikning, sezish qobiliyatining, loyihalash qobiliyatining ifodalanishi;
- narsalarning maqsadga muvofiqligi va ratsionalligi;
- narsalar gormoniyasini sezish, his qilish qobiliyati¹.

¹ Малиновская Л.П. Вопросы формирования дизайнерского мышления на уроках изобразительного искусства в начальных классах. –М, 1994, 17 с

Mahsuldor tafakkurni rivojlantirishni yoshlikdan boshlash lozim, shuning uchun buni avval mahsuldor tafakkurning yosh xususiyatlari bilan aloqadorligini ko'rib chiqishimiz maqsadga muvofiq.

Tafakkur ijodkorligida fantaziyaning roli beqiyos. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'quvchilarida tassurotlarga ishtiyoq katta, lekin ularni tushunib, ongida qayta ishlash, o'zlashtirishga imkoniyatlari kamlik qiladi.

O'quvchi ruhiyatida katta hajmdagi ma'lumot, axborot bilan ularni tushunib olish o'rtasida doimo to'qnashuv vujudga keladi. Bola ongidagi bu jarayonlar uning hayoli, tasavvuri asosida tartibga solinadi. Bola tasavvurini doimiy rivojlantirish kerak bo'ladi.

Maktabgacha yoshdagi o'quvchining ijodkorligi (bu hali tafakkur ijodkorligi emas) ko'rgazmali-harakatli xarakterga ega bo'lib, u ota-onasining faoliyati, oilaviy tarbiyaga to'liq bog'liq holda rivojlanadi.

Bola maktabga kelganga qadar uning ruhiyatida ma'lum qobiliyat va psixik holatlar shakllanib bo'lgan bo'ladi. Shuning uchun o'qituvchi birinchi sinfga kelgan bolaning aqliy rivojlanganligi darajasini, uning ruhiy holati, oilaviy tarbiyasi xususiyatlarini bilgan holda uning ijodiy tafakkurini rivojlantirishi lozim. Boshlang'ich sinf o'quvchisi sinfda o'ziga muloqot qilish uchun partner (do'st) izlaydi.

Bolaning ko'rgazmali-harakatli tafakkuri ko'rgazmali-obrazli tafakkur bilan almashadi, bu yoshda bola ko'p hayol suradi, tasavvuriga suyanadi, bu haqda psixologlarning tadqiqotlari ham mavjud (L.S.Vigotskiy, A.Ya.Dudetskin, O.M.Dyachenko va boshqalar).

Sub'yektning mahsuldor tafakkuri natijasida uning ongida yangi sifat o'zgarishlari paydo bo'ladi. Ijodiy faoliyat esda saqlanib qolgan narsalarni, hodisalarni tiklashsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Har qanday muammoning yechimi, yangi bilimlarning o'zlashtirilishi, xotiradagi bilim asosida kechadi, mahsuldor tafakkurning xususiyatlari shu tariqa namoyon bo'ladi.

O'quvchilarning mahsuldor tafakkuri ham har xil darajada bo'ladi. Ayrim o'quvchilar yuqori, ayrimlari esa past darajadagi mahsuldor tafakkurga ega bo'ladi. Bunday hollarda butun sinf

bilan qanday ishlash kerak va ularning tafakkurini rivojlantirish mumkin?

Bunday hollarda o'rtamiyona o'quvchiga mo'ljallansa, yuqori darajadagi rivojlanish bilan kelgan o'quvchining tafakkur rivojini susaytirib yuboradi va o'qishga bo'lgan qiziqishi susayib ketadi, shu tariqa ularning aqliy rivojlanishi ham susayadi. Aqliy rivojlanishdan ortda qolgan o'quvchilar yanada og'ir ahvolga tushib qoladi, ular qiynchiliklarni yengib o'ta olmaydi, natijada darsni tushunmaydi, ular pedagogik jarayondan chetga chiqib qolishadi.

Maxsuldor tafakkurni boshlang'ich sinf o'quvchilarida shakllantirish va rivojlantirish uchun aqliy faoliyatining ratsional usullarini tanlash kerak, bu ularning yangi bilimni o'zlashtirish jarayonini yengillashtiradi, egallagan bilimlarini amaliyotda qo'llash imkonini beradi. Shakllantirish usullari xar xil bo'ladi.

Rivojlantiruvchi ta'lim jarayonida bu usul katta samara berishi mumkin, agarda o'quvchilarga ma'lum erkinlik sharoiti yaratilsa va bu kelgusida umumlashtirib borilsa.

L.S.Vigotskiyning fikricha, maxsuldor tafakkurning bosh mexanizmi hayotiy obraz va madaniy tajribaning o'zaro bog'lanishi va o'zaro bog'lanmasligining bir-biriga moslashuvidir¹.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'qivchilari o'qituvchi bilan birga o'qiydilar, ta'lim oladilar. Ular birgalikda uzoq davomli faoliyat dovonlarini birgalikda o'taydilar va ijodkorlikni egallaydilar.

Psixologlar tomonidan uchtdan o'n uchtagacha tafakkur ijodkorligining shakllanish usul, yo'llari ko'rsatilgan. Psixologlarning fikrlari, nuqtai nazarida umumiylik, o'xshashlik anchani tashkil qiladi. Jumladan, ko'pchilik psixolog-olimlar birinchi bosqich sifatida quyidagilarni ko'rsatadilar:

- ushbu jarayonga tayyorgarlik bosqichi (V.N.Pushkin);
- muammo, fikr paydo bo'lishini tushunib yetmoqlik (D.Dyum, A.Osbori, D.Rossmen);
- atrof-muhit, axborotlarini idrok etish (L.T.Levchuk);
- masalani shakllantirish uchun masala qo'yish, kerakli ma'lumot to'plash, bilim, ko'nikma, malakalar (A.N.Luk);

¹ Полуянов Ю.А. Перспективы реализации идей Л.С.Выготского в детском художественном творчестве //Вопросы психологии, 1997, №1, 35 с.

- vizual tafakkur (ko'z bilan qabul qilinadigan) obrazini yaratish, bunda vizual tafakkur - mavhum (abstrakt) tafakkur va amaliyot o'rtasidagi bog'liqlik (zveno) (V.I.Jukovskiy, D.V.Pivovarov).

Ushbu tasnifdan ko'rinib turibdiki, tafakkur ijodkorligining birinchi bosqichi faoliyatning ikki jarayonini o'zida mujassamlayapti – idrok hamda fikr tug'ilishi. Ushbu bosqichlarni ko'rib chiqamiz.

1. Tayyorlov bosqichi.

Bu bosqichda ikki masala hal bo'ladi: materialni to'plash va uni muhimlashtirish (aktualizatsiya) hamda badiiy shaklni yasash, qurish usullarini bilib olish.

Erkin ijodkorlik nafaqat yangi materiallarni to'plash, balki ularni muhimlashtirish, faollashtirishga imkon beradi. O'quvchilarda bu qobiliyat har xil bo'ladi: ular faqat namuna asosida, o'qituvchi ko'rsatmasi asosida faoliyat yuritishadi. Bolalar o'zlarining hayotiy tajribalarni mehnat ta'lim bilan bog'lamaydilar, shuning uchun ijodkorlik ularda rivojlanmaydi.

Ma'lumki, topshiriq-namuna bolalarning erkin ijodkorligini yo'qqa chiqadi, uni ma'lum qolipga solib qo'yadi.

Ayrim o'quvchilarda ijodkorlik juda rivojlangan bo'ladi, ularga izlanish yo'lini ko'rsatib bersang, qolganini o'zi eplaydi, ayrimlari buning teskarisi.

Dizaynerlik faoliyati to'g'risida fikr yuritish uchun o'quvchida dizayn to'g'risida elementar tushuncha bo'lishi kerak, shundagina uning dizaynerlik tafakkurini rivojlantirish to'g'risida gapirsa bo'ladi. Aks holda qilingan hamma harakat befoyda.

Ijodkorlikning ikkinchi bosqichini J.Adamar va V.N.Pushkinlar g'oyaning, fikrning pishib yetilishi, yashirin inkubatsiyasi davri sifatida tasniflashadi. Shunga yaqin nuqtai nazarlarni biz A.N.Lukda ko'ramiz, uning fikricha, ikkinchi bosqich qo'shimcha ma'lumotlarni izlash, to'plash bosqichidir.

D.Dyum, D.Rosmenerning fikricha, bu davr qo'yilgan vazifalarni tahlil qilish davridir.

V.I.Jukovskiy, D.V.Pivovarovlar ham ushbu bosqichni ijodkorlikni tahlil qilish davri sifatida baholaydilar.

A.Osbori esa ushbu davrga tahlildan tashqari yana rejalashtirilgan fikrni umumlashtirish hamda loyihalashtirish jarayoni sifatida qaraydi.

Shunday qilib, ikkinchi bosqich barcha psixolog-olimlar tomonidan fikrlash jarayoni (mantiqiy tafakkur) sifatida tavsiflanadi.

2. Badiiy shakl yaratish usullarining o'rganilish bosqichi.

Ikkinchi bosqichda hayolning borliq bilan aloqa shakliga tayyor xayoliy mahsulot sifatida qarash lozim. Erkin ijod qilish uchun o'quvchilarning borliq voqea, hodisalarga estetik baho berish qobiliyatini rivojlantirish mumkin.

Tafakkur ijodkorligining uchinchi bosqichi psixolog-olimlar tomonidan turlicha ifodalanadi. Jumladan, J.Adamar, V.P.Pushkin, A.N.Luk va boshqalar tafakkur ijodkorligi faoliyatini ichki his, sezgirlik, ilhomlanish, sho'xlik sifatida ifodalaydilar.

Ushbu bosqichni analitik axborot nuqtai nazardan D.Rossmen, V.I.Jukovskiy, D.V.Pivovarovlar baholaydilar, bunda ob'yektni o'rganishda olingan ma'lumot bilan taxlil ostida ma'lumotlarning o'zaro nisbatlari ifodalanadi. Bu bosqichni D.Dyun, D.Rossmenlar yangi g'oyalarning tug'ilishi va olg'a surilishi bilan bog'lashadi.

3. Mo'ljal olish bosqichi.

Mo'ljal, niyat, istak, xohish o'quvchining faoliyatini boshlab berishi, boshqarishi lozim. Lekin, o'quvchining niyat qilish, mo'ljal olish qobiliyati nafaqat individual harakatlarga, balki yosh xususiyatlariga ham egadir. Ko'pchilik o'quvchilarda niyat, mo'ljal tarqoq, og'zaki sanashdan nariga o'tmaydi, ular asar tuzilishi (kompozitsiyasini) tushunmaydi. Niyat ham bo'lg'usi obraz tuzilishi (kompozitsiyasi) kabi faoliyat jarayonida shakllanadi, shuning uchun bu obrazni o'ylab topilgan so'zlar vositasida o'zgartirib bo'lmaydi.

O'quvchilarning niyat qilish, mo'ljal olish qobiliyatini rivojlantirish uchun qaysidir obraz shaklida mo'ljal olgan o'quvchining yutuq va individualligi, boshqalardan farqi, mo'ljalning originalligi misolida tahlil qilinadi.

4. Ijodkorlik bosqichi. Bu bosqichda o'quvchi o'zining butun e'tiborini, harakatini ijodga qaratadi. Ijodkorlikning ta'limning boshqa shakllaridan farqi shundaki, unda o'quvchi bilim va tajribani olmaydi, yig'maydi, balki uni beradi. L.S.Vigotskiy ogohlantiradi – hech qachon o'quvchining xatosini to'g'rilamaslik yoki uni “to'g'ri” chizishga, ijod qilishga majburlamaslik kerak.

O'quvchining ijodkorligida o'qituvchining ishtiroki, uning imkoniyatlariga ishonish, uning qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash, uning g'alabaga erishishiga ishonch bildirish bilan chegaralanishi lozim. O'quvchining ijodiga aralashmaslik kerak

O'quvchining dizaynerlik faoliyatida biz yuqorida ko'rgan ikkinchi, uchinchi, to'rtinchi bosqichlarni biriktirsak loyihalash kelib chiqadi. Loyihalash – bu ijodiy jarayon bo'lib, qator ketma-ket bosqichlarni qamrab oladi. Ulardan ikkitasi o'zaro farqlanadi:

- loyiha g'oyasini shakllantirish va ob'yektni a'lo darajada qayta qurish;

- loyiha materialini moddiylashtirish orqali loyiha bosqichida narsaga (ob'yektga) kelgusida erishish mumkin bo'lgan bir necha varianti taklif qilinadi. Narsalarni loyihalashda maqsadga asos solinadi va bu uning asosiy komponenti hisoblanadi. Maqsad belgilamoq, faraz qilmoq – bu juda murakkab kompleks jarayon. Bu nafaqat tayyor mahsulot tahlili, balki uning boshqa konstruktsiyalaridan farqi, ma'lum ma'noda tobeligi hamdir. Maqsad belgilamoq muammo yechimida ongli qidiruv hamda unga ijodiy yondashuvni taqozo qiladi. Bu faoliyatning qiyinligiga qaramasdan boshlang'ich sinf o'quvchilari ham bajarish imkoniyatiga ega.

Maxsuldor tafakkurni rivojlantirishda mehnat ta'limining imkoniyatlari katta. Badiiy konstruktorlik, ya'ni dizayn elementlari darslarida badiiy shakl, ritm, simmetriya, kompozitsiya haqida tushuncha elementlari berib boriladi¹.

Shunday qilib, umumiy o'rta ta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilarning ijodkorlik faoliyatlari xususiyatlarini o'rganishda quydagilarga e'tiborni qaratish lozim deb hisoblaymiz: psixologik jarayonlar maxsuldor tafakkurni shakllantirishning asosi va zaminidir.

O'quvchilarning maxsuldor tafakkurini shakllantirish va rivojlantirish ularning quyidagi sifatlarini rivojlanishiga asos bo'ladi:

- yaxlit, tirishqoq iroda;
- iroda turlari, shu jumladan, bola tajribasi;
- mantiqiy operatsiyalar: analiz, sintez, umumlashtirish, sinflashtirish;

¹ Калинина Г.П. Использование элементов дизайна на уроках труда // Начальная школа, 1989, №9, 28 с.

- obrazlarni fikran bog'lash, hayoldan o'tkazish, hayolda obrazlarni fikran bog'lash yo'llarini bilish;
- intuitsiya, ichki his, sezgirlik;
- shaxsning aqliy, estetik, axloqiy sifatlari, shuningdek, boshlagan ishni oxiriga yetkazish va baholash qobiliyati.

Boshlang'ich sinf o'quvchisining ko'rsatib o'tilgan sifatlari o'quv-tarbiya jarayonida badiiy konstruktsiya elementlarini o'rgatishda shakllantirilib va rivojlantirib boriladi, bunda albatta pedagogik-estetik shart-sharoitlarning o'рни katta. Bu sifatlari ijodkorlik faoliyatining barcha bosqichlarida – idrok etish, g'oyaning paydo bo'lishi, fikrning tugilishi, ichki his hayajon, faoliyat jarayonlarida shakllantirilib, rivojlantirilib boriladi. Dizaynerlik tafakkurning asosiy xususiyatlarini quyidagicha tasavvur qilish mumkin:

- mantiqiy operatsiyalarni tizimli amalga oshirish qobiliyati;
- yangilikning xosligi, originalligi, sezish hamda loyihalash qobiliyati;
- narsalarning maqsadga muvofiqqligini sezish qobiliyati;
- narsalarni estetik yasay bilish qobiliyati.

Gap tafakkur ijodkorligi xususida borar ekan, shuni esda tutish kerakki, ijodkorlik estetik kategoriya bo'lganligi sababli ijodning takomillashi va rivojlanishida atrof-muhitning estetik omillari muhim rol o'ynaydi, buni o'z vaqtida faylasuflar, psixologlar hamda san'atshunos olimlar isbotlaganlar.

Shunday ekan, boshlang'ich sinf o'quvchilarning maxsuldor tafakkur ijodkorligini rivojlantirish uchun o'quv-tarbiya jarayonida estetik, psixologik hamda pedagogik shart-sharoitlarning o'zaro aloqasini ta'minlash, sharoit yaratish lozim bo'ladi.

1.2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkur ijodkorligini rivojlantirishning pedagogik-estetik sharoitlarini nazariy tashkillashtirish

Pedagogik-estetik shart-sharoitlar ikki yoqlama tuzilishga ega – pedagogik va estetik shart-sharoitlar.

Pedagogik shart-sharoitlar pedagog olimlar Ya.A.Komenskiy, A.S.Makarenko, A.F.Xarlamova, Yu.B.Babanskiy, Sh.A.Amonashvili, B.P.Nikitina, Dj.Smid va boshqalarning asarlarida keng yoritilgan.

Estetik shart-sharoitlar mazmunini dizayn nazariyasi va atrof-muhitga ergonomik talablar tashkil qiladi. Bu soha olimlari: V.P.Zinchenko, V.P.Glazichev, I.P.Yurov, I.M.Demina, L.M.Xolmyanskiy; respublikamiz olimlaridan S.X.Fayzulina, S.K.Annamuratova va boshqalar.

Maktab hayotiga kiritgan hamda estetik va pedagogik shart-sharoitlarni bir tizimga solgan kishi R.Shteynerdir. V.A.Karakovskiy, N.L.Arinina, G.B.Kobanidze, S.A.Anasinlar ham estetik va pedagogik shart-sharoitlarni sintezlab, o'quv-tarbiya jarayoniga kiritishgan. Yuqorida nomlari zikr etilgan olimlarning ilmiy ishlari tadqiqotimiz uchun nazariy asos rolini o'ynaydi.

Avvalo pedagogik shart-sharoitlarning umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quv-tarbiya jarayoniga kiritilishi, tajribadan o'tkazilishini ko'rib chiqamiz.

Sub'yektiv shart-sharoitlar. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkur ijodkorligini rivojlantirishga yordam beruvchi sub'yektiv omil ham ikki yoqlama tizimga ega. Bir tomondan, o'quvchining bilim, ko'nikma, malaka (BKM) hamda uning sub'yektiv-individual, fizologik, psixologik hamda intellektual xususiyatlari bo'lsa, ikkinchi tomondan, unda pedagogning individual-psixologik xususiyatlari yotadi.

Bu kabi shart-sharoitlar rang (tus) ajrata bilish estetikasi asosida yaratiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkur ijodkorligini rivojlantiruvchi omillarga, aytganimizdek, quyidagilar kiradi: xotira, idrok, mantiqiy tafakkur, gap, intuitsiya, intellekt, his qilish, boshlagan ishni oxiriga yetkazish hamda uni baholash qobiliyati.

Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarning tafakkur ijodkorligini rivojlantiruvchi sub'yektiv omillar o'quvchilarning umumiy rivojlanishi, ularning ta'lim-tarbiyasida qo'llaniladigan boshqa omillardan farq qilmaydi. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, o'quvchilarning tafakkur ijodkorligini shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi sub'yektiv omillarga individual ijodiy omil sifatida qarashimiz mumkin. Bu kabi omillar o'zining ijobiy natijasini nafaqat o'qituvchi va o'quvchi hamkorligida, balki ob'yektiv-sub'yektiv shart-sharoitlar yaratilganda ko'rish mumkin.

Individual ijodiy sharoit o'zida ikki tomonni mujasamlashtiradigan: o'qituvchi va o'quvchining estetik tashqi

ko'rinishi, ya'ni maqsadga muvofiq kelishi, atrof-muhitga mos garmoniya, estetik garmoniya, kasbiy-axloqiy, o'quvchining psixologik-axloqiy sifatlari va boshqalar o'quvchining tafakkur ijodkorligini rivojlantirishga hamda uning shaxs sifatida shakllanishiga yordam berishi lozim.

Pedagogning ma'naviy ko'rinishi uch qismdan iborat: axloqiy sifatlari (mehribonlik, tartiblilik, odoblilik, xalollik, poklik), estetik ong, borliqqa estetik munosabat, estetik ishonch, havas, ishtiyoq, madaniyat, dunyoqarash, mahorat (yuksak aql, professionalizm, artistizm, tafakkur ijodkorligining rivojlanganligi, ijodga ishtiyoqning mavjudligi va b.).

Shunday qilib, pedagog o'quvchilar uchun tafakkur ijodkorligining namunasi, timsoli sifatida gavdalanadi va ularning o'qituvchiga o'xshash uchun harakati hamda ijodiy faolligining o'sishiga olib keladi.

Sub'yektiv-ob'yektiv shart-sharoitlar.

Sub'yektiv-ob'yektiv omillar ijodkorlikning rivojlanishi, sinf jamoasida toza muhitni, o'qituvchi bilan o'quvchining ijobiy va ijodiy hamkorligiga imkon beradi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida bu omillar jamoada do'stona muhit, muloqotning demokratik usuli, emotsional-psixologik qulaylik, har bir boshlang'ich sinf o'quvchisiga ijodiy tanlash erkinligini beradi.

Estetik munosabatlar.

Estetik munosabatlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining quyidagicha estetik ta'sirlanishlarda ko'rinadi: hayajonlanish, faollik, erkinlik, harakatlar garmoniyasi, ritm, kelajakka ishonch, kelishuv, ijodiy faoliyatni amalga oshirish, shaxslararo estetik munosabatlar, axloqiy-estetik normalar. Shuningdek, estetik munosabatlar quyidagilarda: do'stlik, o'zaro hurmat, ishonch, muloqot quvonchi, halollik va boshqalarda namoyon bo'ladi.

Jamoaviy tarbiya tamoyillari, turlari.

Tarbiyaning ushbu tur va tamoyillari buyuk pedagog A.S.Makarenko tomonidan chuqur ishlab chiqilgan. U bolalar jamoalarida tarbiya masalalarining yechimini ko'rsatib bergan. U quyidagilarda namoyon bo'ladi:

1. Yaxshi kayfiyat: doimiy ko'tarinki ruh, faoliyatga tayyorlik, yuqori kayfiyat.
2. Har bir bolaning o'z qadr-qimmatini sezishi.

3. Masxara, axmoqlik, zo'ravonliklardan himoyalanganlik.
4. Tormozlanish qobiliyati.
5. Jamoaning chiroyli ko'rishishi: rang, kostyumlar, xona tozaligi, oyoq kiyimlari tozaligi.

Yuqorida ko'rsatilganlardan ikkinchi va uchinchi belgilar jamoa shakllanishida ma'lum qiynchiliklarni tug'diradi. Jamoada bir-birini to'liq tushunish, do'stona munosabat o'rnatish uchun o'qituvchiga ter to'kib mehnat qilishga to'g'ri keladi.

Jamoada do'stona munosabat, birgalikda egallagan yutuqlardan g'ururlanish muhitini yaratish, darsda, umuman ta'lim jarayonida ushbu jarayonlarga boshlang'ich sinf o'quvchilarini tayyorlab borish lozim va shart. Bularning barchasi sub'yektiv-ob'yektiv shart-sharoitlar yoki omillardir.

Yuqorida qayd etilganlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining anglash faoliyatini faollashtiradigan pedagogik omillar sanaladi va ular o'quvchilarning tafakkur ijodkorligining asosi bo'lib xizmat qiladi, shuningdek bu holat maktabda o'quv-tarbiya jarayonida sodir bo'ladi.

D.B.Nikitinning fikricha, bolaning ijodiy faoliyatini rivojlantirishni maktabgacha davrdan boshlash kerak.

Tadqiqotchi-olim D.B.Nikitin omillar sifatida:

- bola tug'ilgandan uning tafakkur ijodkorligiga asos tayyorlash;

- bolaga ijod qilish uchun muhit, shart-sharoit yaratish;

- ijod jarayonni tasnifidan kelib chiqib, butun kuch-imkoniyatni uni egallashga qaratish;

- bolaga ijod erkinligi, tanlash erkinligini berish, dars davriyligini nazorat qilish;

- bolaga do'stona yordam berish, uning rayini qaytarmaslik.

Yuqorida qayd etilganlar tafakkur ijodkorligini shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi sub'yektiv-ob'yektiv omillar edi, bu omillar dars jaryonida boshlang'ich sinf o'quvchilariga ma'lum emotsional-psixologik qulaylik beradi va o'quv-tarbiya jarayonida rivojlantiriladi, shuning uchun uni yana ishtimoiy-emotsional omil sifatida qarashimiz mumkin.

Shunday shart-sharoitning yaratilishi ma'lum shakl va materiallardan foydalanishga asoslanadi, ularning yordamida jamoada kerakli do'stona muhit yaratiladi. Shuningdek, o'quvchining tafakkur ijodkorligini shakllantirishda o'quv-tarbiya

jarayonining an'anaviy shakl va metodlaridan tashqari o'qituvchi-pedagoglarning ko'p yillik tajribalari ham inobatga olinadi:

- ko'rsatish-tushuntirish yoki taqriz (retsenziya) metodi (ma'ruza, hikoya, tushuntirish va boshqalar);
- esga tushirish orqali bilimni amaliyotga joriy etish metodi;
- o'rganilayotgan materialni muammoli bayon qilish metodi;
- tadqiqotchilik metodi, o'quvchilar muammoni mustaqil yechadi.

Akademik Yu.K.Babanskiy metodlar turkumini uch asosiy guruhga bo'ladi: o'quv-biluv jarayonini amalga oshirish va tashkillashtirish metodlari; bilish faoliyatining sabab va rag'batlantirish metodlari; nazorat va o'z-o'zini nazorat metodlari.

Akademik M.I.Maxmutov metodlarni uch asosda sinflashtiradi: **a) ta'limning umumiy metodlari:** monologik, namunaviy, dialogik, evristik, loyihali; **b) o'qish metodlari:** axborot-informatsion, tushuntiruvchi, instruktiv, majburlovchi, rag'batlantiruvchi; **v) reproduktiv, amaliy izlanuvchi, tadqiq qiluvchi, bajaruvchi metodlar.**

Bu metodlar o'quv-tarbiya jarayonining har ikkala tomonini ham qamrab oladi: pedagog faoliyati hamda o'quvchi faoliyatini va shu tariqa butun o'quv-tarbiya jarayonining metodologiyasini o'z ichiga qamrab oladi.

Yu.A.Babanskiy hamda M.I.Maxmutovlar taklif qilgan metodlarga ijodiy faoliyatini amalga oshiruvchi quyidagi metodlarni qo'shish mumkin:

- pedagogning individual-shaxsiy ijodiy ibrat metodi;
- evristik-namoyish metodi - bunda hikoya, kartina, ma'ruza va boshqalarni pedagog emas o'quvchi tomonidan taqdim etish metodi;
- psixologik trening metodi;
- ko'rish, estetik, ta'm bilish kabilarni bir vaqtda ifodalash metodi.

Tafakkur ijodkorligining o'ziga xosligi ushbu jarayonlarni tashkil qilishda ham o'ziga xos tashkillashtirishni taqozo etadi.

O'quv-tarbiya jarayonida o'quvchilarning tafakkur ijodkorligini rivojlantirishning an'anaviy shakllariga: dars, sayohat, fakul'tativlar, uyga vazifa, sinfdan tashqari ishlar, olimpiadalar, studiyalar, konkurslar, konsertlar va boshqalar kiradi. Tafakkur ijodkorligini rivojlantirish uchun aynan ushbu jarayonlarni

faollashtiruvchi faoliyat shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

Jumladan, **minidars** (5-10 daqiqali): ijodiy fantaziya minnidarsi; aytib berish, yo'l ko'rsatish darslari; tortishuv darslari, musiqiy, badiiy teatrlashgan taqdimotlar, tafakkur ijodkorligini rivojlantiruvchi o'yinlar.

Yuqorida keltirilgan ob'yektiv-sub'yektiv omillarni umumlashtirgan holda ta'kidlash mumkinki, ushbu guruh o'zida, bir tomondan, o'qituvchining o'quvchilar bilan muloqoti, jamoa jipsligi, birligi, sinfda do'stona muhit yaratadi - bular ijtimoiy-emotsional omillar bo'lsa; ikkinchi tomondan, o'quvchilarning tafakkur ijodkorligini rivojlantiruvchi turli-tuman metod va usullarining qo'llanishi mujassamlashtiradi - ularning barisi evristik-didaktik omillar, shart-sharoitlarni tashkil qiladi.

Shubhasiz, bu shart-sharoitlar jamoadagi o'quv-dizaynerlik hamda ijodiy faoliyat mavjudligidan, shuningdek, estetik muhit shart-sharoitidan, muhitdagi estetik mazmunga egaligidan darak beradi.

Bundan tashqari, faoliyatning ijodiy shakl va metodlari tabiiy muhitning estetik sifatlaridan, estetik qadriyatlardan hamda inson qo'li va ongi ila yaratilgan narsalar sifatidan ko'rgazma-illyustratsiyali material sifatida foydalanishni taqozo qiladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida boshlang'ich sinflarning o'quv-tarbiya jarayonida, pedagogik faoliyatida ijodiy shakl va metodlar estetik mazmunga singdirilsa natija o'zining originalligi, obrazlilik, yangiligi, emotsionalligi bilan ajralib turadi.

O'quv-tarbiya jarayonining estetik mazmun bilan boyitilishi, o'quvchilarni yangi tafakkur ijodkorligiga yo'naltiradi.

Jamoadagi ijodkorlikning paydo bo'lishi, faoliyatning yangi shakl va metodlari bilan boyishi nafaqat ijtimoiy-emotsional va evristik-didaktik, pedagogik shart-sharoitlar bilan, balki estetik-pedagogik omillar bilan boyiganligidan ham darak beradi.

Ijodkorlik – estetik kategoriya bo'lib, u ijodiy faoliyatning umumiy qonuniyatlarini o'rganadi. Bu omillar (shart-sharoitlar) nafaqat o'quv-tarbiya jarayonining samaradorligini, o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malakalarini oshiradi, balki ularning estetik tarbiyasi, nafosati sifatini oshiradi, ijodkor shaxsni tarbiyalaydi.

Navbatdagi omillar guruhi pedagogikada ob'yektiv omillar deb yuritiladi. Unda ta'lim va tarbiyaning eng ma'qul, eng qulay shakllari hamda ob'yektiv dunyoning estetik sifatlari mujasamlashtirilgan. Ularni **o'quv-dizaynerlik omillari** deb yuritishadi.

Bu guruhning ikki tomoniga: maktab muhitining ergonomik va estetik tomonlariga e'tiborni qaratish zarur.

Ma'lumki, binolarning ichki bezagi, asbob-anjomida rangning o'zni o'zgacha. Xona ichini badiiy did bilan bezash mumkin, bunda uning asosini yoki ranglar turli-tumanligi (keskinligi), yoki uning aksi, nazokatli, yumshoq tusga o'tuvchi ranglar tanlangan bo'lishi mumkin.

Dizaynda ranglar muammosini ko'rib chiqamiz.

Ranglarning hayotimizdagi roli katta. Rang va shaklni bir-biridan ajratib bo'lmaydi. Ularning borligi yoki garmonik, yoki disgarmonik holatga olib keladi. Shunga qarab idrok emotsionalligi ham o'zgaradi.

"Rangni loyihalash" tushunchasi fanga arxitektor A.V.Yefremov tomonidan kiritilgan.

Nazarimizda, ushbu atamadan dizaynshunoslikda ham foydalansa bo'ladi.

Rangni loyihalash deganda biz loyihalash faoliyatning bir turini tushinamiz va u turli ob'yektlarning turli muhit, shart-sharoitida ranglar uyg'unligiga erishishiga yo'naltirilgan (koloristika) bo'ladi.

Dizaynshunoslikda ranglardan foydalanish bo'yicha metodik tavsiyaga muxtojlik sezilmoqda.

Turli tarixiy davrlarda rangga, rang ramzlariga munosabat turlicha bo'lgan. Aytaylik, ko'chmanchi qabilalar yorqin to'q ranglarni ma'qul ko'rgan bo'lsalar, o'troq xalqlar och, murakkab ranglarni yoqtirishgan.

Tarixda ma'lum ijtimoiy tabaqalashni ifodalashda ham rangdan foydalanishgan. Jumladan, qadimiy Rimda qirmizi toza plashni faqat imperator kiyishga xaqli bo'lgan. Dindorlarning kishimida ham farq mavjud, masalan, ingliz puritanlari qora kiyinsalar, katoliklar, aksincha olachipor kiyim kiyishgan.

Ranglar doimo jins va yosh farqini bildiruvchi vosita vazifasini ham o'tagan. Kichik yoshdagi bolalar kiyimi nozikrok tusli bo'ladi, o'smirlar kiyimi kontrast ranglarda bo'lsa, kattalar kiyimi to'qroq

rang tuslari bilan ajralib turadi. Ayollar kiyimi erkaklarnikiga qaraganda yorqinroq va ko'p rangli bo'ladi.

Tabiatdagi barcha ranglar **xromatik** (spektr ranglar) va **axromatik** (oq, qora, kul rang) ranglarga bo'linadi.

Xromatik ranglarning tabiiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- Rang tusi – rangning shartli belgisi (qizil, ko'k, sariq havo rang va hokazo). Ranglar nomi shartli yoki biror buyum, o'simlik nomiga yaqinlashtirib beriladi: shaftoli rang, limonrang, apelsinrang va hokazo;

- Rang to'qligi – rang kuchining va xromatik rangga arxromatik rang aralashganligi bilan tavsiflanadi va rang tusining qanchalik tozaligini ko'rsatadi;

- Oqishlik – xromatik ranglarning oq rangga yaqinlik darajasi.

Axromatik ranglar faqat oqishlik xususiyati bilan farqlanadi. Eng sof, toza ranglar spektr ranglar sanaladi. Oq aralash ranglar (havorang, pushti va b.) **pastel ranglar** deyiladi.

Spektr ranglarga qirmizi rang qo'shib ularni doira bo'ylab joylashtirilsa, ranglar doirasi hosil bo'ladi. Qizil, yashil, sariq va ko'k ranglar shu doiradagi asosiy ranglar hisoblanadi, chunki ularda ranglar doirasidagi o'zlariga qo'shni ranglar tusi ham, aralashmasi ham bo'lmaydi. Doiradagi qolgan ranglar oraliq ranglar hisoblanib, ular bir-biriga qo'shni asosiy ranglarni aralashtirishdan kelib chiqadi.

Diametrlarning qarama-qarshi uchlaridagi ranglar **qo'shimcha ranglar** deyiladi. Optik aralashuv natijasida ular oq rang hosil qiladi. Ranglarda bir-birini to'qroq ko'rsatish qobiliyati mavjud. Jumladan, yashil rang qizil rang yonida yashilroq, qizil rang esa qizilroq ko'rinadi.

Xromatik ranglarning garmonik birikmalari ikki, uch rangli, kamroq to'rt rangli birikmalari uchraydi. Ular rang doirasi asosida tuziladi.

Ikki rangli birikmalar quyidagicha tuziladi:

- O'xshash ranglar – bu bir xil asosiy ranglardan hosil bo'lgan, ya'ni ranglar doirasining bir choragidagi ranglar birikmasini tashkil qiladi;

- Kontrast ranglar – har xil ranglardan hosil bo'lgan va ranglar doirasining qarama-qarshi choraklaridagi ranglarning birikmasi; bu ranglar ranglar doirasining diametri bo'yicha joylashadi;

- O'xshash-kontrast ranglar – bu bitta mushtarak asosiy rang va ranglar doirasining yonma-yon choraklardagi kontrast asosiy ranglari bor ranglar birikmasi, bu ranglar xorda bo'yicha joylashadi.

Uch rangli rang birikmalar uchburchak asosida tuziladi:

- Teng tomonli uchburchak asosida – bitta asosiy rang va ikkita o'xshash-kontrast ranglar, bu yerda asosiy rang aralashmagan;

- Teng yon tomonli uchburchak asosida – bitta asosiy rang va ikkita o'xshash-kontrast ranglar, bu yerda asosiy rang shu ranglarga kiradi;

- Teng yon tomonli uchburchak – ikkita o'xshash ranglar va bitta kontrast oraliq rang kiradi;

- To'g'ri uchburchak asosida – ikkita guruh o'xshash-kontrast ranglar (katetlar bo'yicha) va bitta guruh kontrast ranglar (gipotenuza bo'yicha).

To'rt rangli monandli rang birikmalari to'g'ri to'rt burchak asosida tuziladi – to'rt guruh o'xshash-kontrast ranglar birikmasi.

Axromatik ranglarning ikki rangli birikmalari quyidagicha tuziladi:

- **Kontrast birikmalari** – axromatik ranglar qatorida biri biridan uzoq joylashgan ranglar birikmasi;

- **Nyuans birikmasi** – axromatik ranglar qatorida bir-biriga yaqin joylashgan ranglar birikmasi.

Uch rangli axromatik ranglarning birikmalari esa miqdor va sifat (oqishlik) jihatdan o'zaro turli nisbatlar asosida tuziladi. Ranglar birikmalarining uyg'unligi ranglar sifat va miqdoriga bog'liq.

Ranglar kompozitsiyasida ranglarning barqaror kontrastligi hodisasi yuzaga keladi, ya'ni ranglar atrofidagi ranglar ta'sirida ko'rinishi o'zgaradi. Bunda xromatik va oqishlik kontrast bo'lishi mumkin. Atrofdagi ranglar ta'sirida rang oqishligi o'zgarishi oqishlilik kontrasti deyiladi.

Atrofdagi ranglar ta'sirida rang tusi va to'qligi o'zgarishi xromatik kontrasti deyiladi.

Atrofdagi ranglar bilan o'zaro ta'sir bo'lmagan ranglar neytral ranglar deyiladi. Kulrang, ko'kimtir kulrang va boshqalar neytral ranglar toifasiga kiradi.

Ob'yektiv borliq elementlari: rang, ritm, shakl va boshqalarning inson fiziologiyasi, psixologiyasi, aqliy rivojiga ta'siri shubhasiz.

Tadqiqotchi M.Lisher ranglarning quyidagi mohiyatini aniqlagan:

- **ko'k rang** – samimiylik, vazminlik, tinchlantirish xususiyatiga ega;
- **yashil rang** – egiluvchan qizg'inlik xususiyatiga ega;
- **qora rang** – jabrlash, ezish, inkor qilish kabi xususiyatga ega.

Tadqiqotchi E.F.Bajin ranglarning boshqacharoq tavsifini beradi:

- **qizil rang** – nafrat, g'azab va quvonch;
- **sariq** – ajablanish;
- **jigar rang** – jirkanish;
- **qora** – qo'rqish va boshqalar.

Ranglar kishinig emotsional holatini faollashtirishi, jonlantirishi (qo'zg'atish, ta'kidlamoq) yoki o'rnini to'ldirishi (yumshatish, darmonsizlash) mumkin.

Masalan, xona, agarda sariq va siyoxrang, ko'k rangga bo'yalsa, u jiddiy fikrlashni talab qiladi. Qizg'ish va yashil rang tinchlik, sokinlik, bayramona kayfiyat bag'ishlaydi. Shuning uchun xonani bo'yashda juda e'tiborli bo'lish kerak bo'ladi.

Psixologlarning maslahatiga ko'ra:

1. **Qizil va sariq ranglar** – kishiga yaxshi ta'sir qiladi, uni quvontiradi, kayfiyatini ko'taradi.
2. **Sariq, yashil, jigar rang** – xonaga qulaylik kiritadi.
3. **Ko'k, siyoxrang** – ko'tarinkilik, bayramona kayfiyat beradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, umumiy o'rta ta'lim maktablarida sinf xonalarini charaqlagan ranglar bilan bo'yash maqsadga muvofiq emas.

Maktab hovlisi va xonalarini ham kerakli sanitar-gigiyenik hamda estetik tomonlarga e'tibor bergan holda bezash va qurish lozim, ya'ni dizayniga e'tibor berish kerak bo'ladi.

Bunda yorug'lik tushishi, isitilishi, shovqin o'tkazmasligi, ranglar uyg'unligi va hokazolarni e'tiborga olinishi shart.

Ergonomik shart-sharoitlar deganda o'quv faoliyati uchun qulay va optimal sharoit yaratish tushuniladi. Estetikada esa o'quvchilarning estetik tarbiyasida ijodiy jarayonlarning faollashtiriluvi tushuniladi. Bunday shart-sharoitlar tegishli darajada o'quvchilarning fizologik, psixologik, intellektual va yosh xususiyatlarini hamda ranglar, shakllar, musiqiy, badiiy, ko'kalamzorlashtirilish kabilarning o'quv jarayonining tashkillashtirilishida inobatga olinishi uchun yaratiladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilarning jismoniy, psixologik, intellektual faoliyatini faollashtirishning ob'yektiv muammolari dizayn nazariyasi va ergonomikaga borib taqaladi, shuning uchun ushbu soha olimlari K.I.Lazerev, V.Ya.Petruhik, S.T.Ilin, L.P.Bezmozdina va boshqalarning ishlarini o'rganishni tavsiya etamiz.

Ayrim ergonomik faktlarning kishi organizmiga ijodiy ta'siri muhitning estetik tashkillashtirilishiga bog'liq.

Dizaynning bu sohasi bo'yicha Yu.S.Lapin quyidagi vazifalarni belgilaydi:

- sharoit, muhitning kompozitsion bir butinligini ta'minlash;
- predmetning yaratilishi va uning inson bilan o'zaro aloqasi;
- interyer va konstruksiyalarning ifodalanishi, rang tanlashidan foydalanish;
- kompozitsion ko'rinish yasashda badiiylilik elementlaridan foydalanish;
- sharoitni yaxshilashda grafika elementlaridan, vizual kompozitsiyalardan foydalanish.

Bu kabi vazifalar estetik muhit, shart-sharoit yaratish maqsadida ijod qilinadi:

- muhitga ma'lum emotsional yo'nalish berish;
- interyerni yangilash usullarini aniqlash.

Shunday qilib, o'quv-didaktik shart-sharoitlar quyidagi estetik sifatlar bilan tavsiflanadi: uslub yo'nalishi, kompozitsiya, optimallik, funktsionallik, ma'nodorlik, maqsadlilik, mobillik, maktab sharoitining garmonik holati.

Demak, umumiy o'rta ta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkur ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishda estetik-pedagogik shart-sharoitlar, omillarning roli katta.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi tafakkur ijodkorligini rivojlantiruvchi estetik-pedagogik shart-sharoitlarni biz quyidagilarda ko'ramiz.

1. O'quv dizaynerlik shart-sharoitlari:

- a) ergonomik shart-sharoitlar;
- b) estetik shart-sharoitlar.

2. Ijtimoiy-emotsional shart-sharoitlar:

- a) faoliyatga estetik munosabat;
- b) shaxslararo estetik munosabat.

3. Evristik-didaktik shart-sharoitlar:

- a) o'quv-tarbiya jarayonining evristik mazmuni;
- b) faoliyat natijasining estetik mazmuni.

4. Individual-ijodiy shart-sharoitlar:

- a) o'quvchining fiziologik, psixologik, intellektual qobiliyatlari;
- b) tafakkur ijodkorligining garmonik, estetik, axloqiy, intellektual, shuningdek, pedagogning kasbiy sifatlari, estetik tashqi ko'rinishi kabilarni kiritish mumkin¹.

¹Ushbu bobda Yu.K.Babanskiy, M.I.Maxmutov, L.N.Evdokimova, M.Lisher, M.S. Kagan, G.P.Kalinina, Yu.S.Lapin, E.F.Bajin, L.P Malinovskaya, U.A.Vaxidova, I.Subanovalarning ishlaridan ijodiy foydalandik.

II BO'LIM.

MEHNAT DARSLARIDA BADIY KONSTRUKTORLIK FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY VA METODOLOGIK MASALALARI

2.1. Mehnat ta'limida badiiy konstruktorlik faoliyatini tashkillashtirish

Badiiy konstruktorlik, yoki badiiy loyihalash – badiiy ijodkorlikning bir turi bo'lib, u ijodkorlik qobiliyatini shakllantiradi, shaxsning estetik madaniyatini tarbiyalaydi hamda o'quvchining mehnat darslarida olgan bilim, ko'nikma hamda malakalarini mustahkamlaydi. Shuningdek, u badiiy didni rivojlantiradi, badiiy obrazlarni yaratish qobiliyatini rivojlantiradi, shaxsning ijodiy imkoniyatlarini oshiradi, shuningdek, uning badiiy mehnat faoliyatini shakllantiruvchi bilim, ko'nikma holda malakalarini takomillashtiradi.

Badiiy konstruktorlik faoliyati, shuningdek, o'quvchilarning turli o'zaro aloqalarini mehnat faoliyatida modellashtirish imkonini beradi, bu o'z navbatida o'quvchining sezgi tuyg'usini, ma'sulligini, guruh talablariga bo'ysinishga, jamoada ijodiy muhitni yaratishga, o'zaro yordam, talab normalariga rioya qilishga o'rgatadi.

Badiiy loyihalash jarayonida umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'quvchilarida zamon va makondagi hayoliy harakatlar, tafakkurdan amaliyotga o'tish qobiliyati shakllanib boradi hamda ularni o'z faoliyatlarini takomillashtirishga o'rgatadi, harakatida aniqlik va tezkorlik rivojlanib boradi.

Badiiy konstruktorlik to'g'risida.

Badiiy konstruktorlik, ya'ni dizaynerlik, o'tgan asrning 30-yillariga to'g'ri keladi¹. G'arbda yangi kasb – dizaynerlik kasbi shakllanib boradi, uning vazifasiga yangi mahsulotlarni sifatli qilib ishlab chiqish, uning chiroyliligi, sifati, amaliyligi, arzonligiga e'tibor qaratib, ramziy shakllarini chizish lozim bo'lgan.

Ilmiy adabiyotlarda konstruktorlik (loyihalash) ikki turga ajratiladi: badiiy va texnikaviy.

¹ Dizayn san'atining paydo o'lishi bo'yicha boshqacha fikrlar ham bor (qarang: A.P.Sulaymonov. "O'quvchilarni dizayn san'atining tarixi va nazariy asoslari bilan tanishtirish." Xalq ta'limi, № 6.- Toshkent, 2011, B.14-16.

Texnika konstruktorligida predmet va narsalarning material va funktsional asoslarda ishlab chiqilishiga aytiladi.

Badiiy loyihalash predmetlarning qulayligi, chiroyliligi, o'zaro hamohangligi bilan uning mazmuni to'ldiradi.

"Dizayn" tushunchasining ensiklopedik, izohli lug'atlarda, shuningdek, o'quv-metodik adabiyotlarda turlicha talqinini ko'ramiz.

Dizayn – badiiy texnikaviy faoliyat maxsuli bo'lib, u mahsulotlar va predmetlar garmoniyasi, hamohangligini tashkil qiladi.

Dizayning ikki tomoni bor:

- **amaliy tomoni** – hayotning amaliyot jihatlarini qanoatlantirish, uni texnologik takomillashtirish, iqtisodiy va ergonomik taassurot qoldirish;

- **estetik tomoni** – hayotning go'zallik jihatlarini qanoatlantirish, garmoniya, badiiylik, ijobiy his-xayajonini oshirish, estetik boyitish.

Amaliyotda o'quvchilarning konstruktorlik tafakkuri ularning turli elementar konstruktorlik vazifasini bajarish jarayonida shakllanib boradi.

Mehnat darslarida o'quvchilarga badiiylik, go'zallikni biz o'z qo'limiz bilan yaratishimiz mumkinligini aniq misollarda, narsalarni yasab ko'rsatib borishimiz kerak. Shunda o'quvchilarning badiiy konstruktorlik tafakkuri rivojlanib boradi.

Shu nuqtai nazaridan predmetlarni yasashda badiiy konstruktorlik elementlarining har bir predmet, mahsulotda borligini ko'rsatib beramiz:

- shakl va rang birligi (hamohangligi);
- material va shakl mosligi;
- shaklning maqsadga muvofiqligi;
- kompozitsiya elementlarining o'zaro mosligi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'quvchilarda ushbu kompleks bilimlarning shakllantirilishini biz **badiiy konstruktorlik yoki dizaynerlik bilimlari** deb atadik.

O'quvchilarning ushbu bilimlarini mehnat darslarida qo'llay bilishlarini ko'rib chiqamiz.

Estetik tarbiya – boshlang'ich sinf o'quvchilarining hayotda va san'atdagi go'zallikni seza bilish hamda go'zallik qonunlari

asosida atrof-olamni o'z badiiy-ijodiy faoliyatida qayta shakllantirishlari tushuniladi.

Mutaxassis pedagog-olimlar (G.S.Korotayeva, L.P.Pestonogaya, V.A.Suxomlinskiy, S.X.Fayzulina, S.K.Annamuratova) hamda loyihachilar (N.P.Chuvarina) estetik tarbiyaning insonning tabiat, hayot estetikasi, mehnat jarayonlariga ta'siriga ahamiyat berishmoqda.

Narsalar olamining boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'siri faoliyat jarayonida sodir bo'ladi. O'quvchilar xonadagi kichik o'zgarishlarni ham emotsional qabul qilishadi, unga tez moslashadilar. Ular badiiy obrazli muhitni yaxshi ko'rishadi, ularni original ishlangan kontstruktsiyalar, ranglar turli-tumanligi, narsalar har xilligi ko'proq qiziqtiradi.

Muhit, sharoit shakllanishi qonuniyatlarini o'rganuvchi texnika estetikasi loyihachilaridan qulay, foydali, chiroyli narsalarni yasashni talab qiladi. Bunda barcha yasalgan narsalarga ergonomik, iqtisodiy talablar bilan birga ularning shakl va rang, shakl va material, shakl va yasash maqsadiga mosligiga rioya qilish talab qilinadi. Ularning barchasini umumlashgan holda estetik talablar deyish mumkin. Narsa-hodisalar boshlang'ich sinf o'quvchilarining sezgi organlariga ta'sir qilib, unga nisbatan ma'lum munosabatlarni ham shakllantirib boradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining doimiy chiroyli predmet, narsalar bilan aloqasi ularda estetik didni shakllantiradi va estetik madaniyatni rivojlantiradi.

Yosh bolalarning ishlab chiqarish bilan aloqada bo'lmasligini inobatga olgan holda biz ularning doimiy aloqada bo'ladigan – yashash joyi, ko'cha, o'yin maydonachasi, shahar transporti, kiyim-kechagi, o'yinchoqlar bilan aloqasini o'rgandik.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'sishi va rivojlanishi jarayonida ularning nafaqat bilim, ko'nikma va malakalari o'zgarib, shakllanib boradi, balki ularning umumiy xususiyatlari ham rivojlanib boradi.

O'quv-tarbiya jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixik faoliyatning boshqa tomonlari ham o'zgarib boradi, ularning turli harakatlarni amalga oshirish imkoniyatlari rivojlanadi, yangi qiziqish va mayllari paydo bo'ladi. Bu o'zgarishlarning umumiy va xususiyatlarini psixolog olimlar alohida ajratib ko'rsatishadi:

1. Shaxsiy yo'nalganlik.

2. Faoliyatning psixologik tuzilishi.
3. Tafakkurning rivojlanishi darajasi.

Bulardan tashqarii boshlang'ich sinf o'quvchilarida "ko'rib eslab qolish" tajribasini ham rivojlantirish lozim.

Shunday qilib, umumiy o'rta ta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining quyidagi xususiyatlarini rivojlantirish lozim:

1. Ijodiy hayolini.
2. Eslab qolish idroki, xotirasini.
3. Faoliyatning maqsadga yo'nalganligini.
4. Mavhum va konkret bilimlarni tahlil qilish, yo'naltirishni.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining maxsus o'qitish jarayonida hamda ijtimoiy muhit ta'sirida badiiy konstruktorlik bilim va ko'nikmalari shakllantirib boriladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari oldiga texnik vazifalar qo'yilsa, ular aqlini ishlatishga harakat qiladilar. O'qituvchilar boshlang'ich sinf o'quvchilarida shakllantirish lozim bo'lgan konstruktiv texnik bilim va ko'nikmalarni aniqlab olishlari zarur:

- metallga ishlov berishda ishlatiladigan instrumentlarni bilishi va ishlata olishi;

- materialning xususiyati va uni yasashning elementar texnologiyasini;

- berilgan vazifani tahlil qilish hamda olgan bilimlarini amaliyotda qo'llay bilishi.

O'quvchilar bog'cha hamda umumiy o'rta ta'lim maktablarida ma'lum badiiy konstruktorlikning xususiyatlari, ahamiyati, narsalarning shakl va rang hamohangligi to'g'risida bilim va ko'nikmaga ega bo'lib boradi. Bu bilimlar umumiy o'rta ta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ranglarni his qilish, konstruktorlik bilimlar hamda kompozitsiyalar tuzish bilim, ko'nikmalarning rivojlanishiga imkon yaratadi.

Shunday qilib, badiiy konstruktorlik bilimlarini yoshlikdan berib borish kerak, chunki u boshlang'ich sinf o'quvchilarining atrof-muhitning go'zalliklarini anglab yetishiga ko'maklashadi hamda ularning fazoviy tasavvurini rivojlantiradi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun narsalarni loyihalash bo'yicha faoliyat shakllari:

1. O'qituvchi diktovkasi bo'yicha loyihalash.

O'qituvchi navbat bilan detal loyihasini namoyish etadi, uning yasash yo'llarini ko'rsatadi, unga ishlov berish tartibini va foydalanish jarayonini aytib beradi. O'quvchilar o'qituvchining harakatlarini namuna bo'yicha qaytaradilar.

2. O'xshashtish bo'yicha loyihalash.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'qituvchi bilan hamkorlikda mahsulotni yasab o'rgangach, mahsulotni o'zlari mustaqil yasashlari lozim.

3. Namuna bo'yicha loyihalash.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari mahsulotni namuna bo'yicha yasaydilar, uning xususiyatlari, yasash yo'llari, ishlatilishini o'rganadilar. Bu jarayon boshlang'ich sinf o'quvchilarining loyihalash ko'nikmasini rivojlantirish maqsadida bajariladi. Qiyinroq operatsiyalarga namunadan foydalanish orqali o'tiladi hamda boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil faoliyatlari uchun bu harakatlarning bajarilishi o'tish bosqichining muhim sharti hisoblanadi.

4. Shaxsiy fikri asosida loyihalash.

Loyihalashning bu usulidan boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlaridagi mavjud bilimlar asosida tayyor materiallardan foydalangan holda mahsulot yasaydilar.

5. Mahsulotni yozma yoki grafik bayoni asosida yaratish.

Bunda boshlang'ich sinf o'quvchilari tayyor mahsulotning texnik talablari asosida (uning nima uchun tayyorlangani, qaerda ishlatilishi, materiali, umumiy talablari, loyihalash sharti) tayyorlashadi.

6. Sharoit bo'yicha loyihalash. Bunda boshlang'ich sinf o'quvchilariga faqat shart-sharoitlar ko'rsatiladi, shu sharoitga moslab mahsulot tayyorlanadi, uning amaliyotda qo'llanilishiga e'tibor qaratiladi.

7. Jamoaviy loyihalash. Bunda boshlang'ich sinf o'quvchilari 2-4 kishi bo'lib majburiyatlari bo'lingan holda mahsulotni tayyorlashadi va har biri o'zining elementi uchun javobgar sanaladi.

Biz quyida boshlang'ich sinf o'quvchilarining qog'oz bilan ishlash, loyihalash yo'llarini ko'rib chiqamiz.

Qog'oz bilan ishlashni loyihalashda quyidagi umumiy masalalar yechiladi:

- qog'ozni namuna bo'yicha tahlil qilish; qog'oz shakli, uning qismlari, detallari ko'rsatiladi;

- boshlang'ich sinf o'quvchilarida qog'oz bilan ishlash umumiy yo'llari shakllantiriladi;
- mahsulot yasashni rejalashtirish, o'z faoliyatini tahlillar asosida nazorat qilish;
- o'quvchilarda loyihalashga ijodiy munosabatni shakllantiradi: ularga qog'oz rangini tanlash va uni bezashni o'rgatadi.

Loyihalash faoliyatining xususiyatlariga to'xtalamiz.

Bunda boshlang'ich sinf o'quvchilarining badiiy didini ko'rsatishi juda muhim sanaladi: rangni sezish, tushunish, ritm, shakl va kompozitsiya hamda unga ifodalilikning berilishi.

Texnik loyihalashda boshlang'ich sinf o'quvchilarining mavjud bilimlar tizimini ro'yobga chiqarish, uni doimo takomillashtirib borishni taqozo qiladi. Bunda loyihalashning yangi metod va yo'nalishlarini tanlash lozim bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari oldiga muammoli vaziyatlarni qo'yib borish kerak. Bu o'z navbatida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy izlanishiga, aqliy tafakkurini ishlatishga to'g'ri keladi va natijada o'xshash metod va yo'llar tanlanadi hamda amaliyotda sinovdan o'tadi.

Loyihalashga bunday tizimli yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'z kamchiliklarini bilishi va to'g'ri munosabatda bo'lishga, tahlil qilishga yo'naltiriladi va ularning aqliy faolligini oshiradi.

Loyihalash faoliyatining natijasi yasalgan predmet, mahsulotda ko'rinadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga shuni tushuntirish kerakki, inson yasagan barcha predmet, narsalarning ma'lum shakli, kompozitsiyasi, rangi bor bo'lib, ular chiroyli va beo'xshov, go'zal va xunuk, yumshoq va qattiq, egiluvchan va shaklsiz bo'lishi mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi o'z mehnatining maxsulini qaday bo'lishi, uning qulayligi, qanday ko'rinishda bo'lishini tasavvur qila bilishi lozim. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarini mehnat darslarida o'qitishda ularning nafaqat mehnat qilishi, balki yasagan mahsulotining chiroyliligi, kompozitsiyasi simmetriyasini bilishga ham o'rgatish lozim. Boshlang'ich sinf o'quvchisi o'zi yasayotgan buyumning maqsadga muvofiqligi, qulayligi, ishlatilish qulayligini tasavvuridan o'tkazishi lozim. Shuning uchun **estetik ta'b** – predmet shakllining soddaligi uning go'zallik darakchisi ekanligini bildiradi.

Loyihalash jarayoni ikki bosqichdan iborat:

- hayolga keltirish jarayoni;
- uni amalga oshirish jarayoni.

Hayolga keltirish jarayonida bo'lajak amalga oshiriladigan faoliyat hayoldan o'tkaziladi, loyihani bajarish uchun nima ishlar qilishi, amaliy faoliyat ketma-ketligi hayolan ko'rib chiqiladi. Faoliyat ketma-ketligini ko'rib chiqish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ayrim narsalarni ijod qilishiga to'g'ri keladi, bu esa o'z navbatida ularning fikr doirasini kengaytiradi.

Bu jarayonda boshlang'ich sinf o'quvchilari narsalarni tahlil qilish, umumlashtirish, baho berishga o'rgatiladi.

Loyiha masalalarini yechish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilari tahlil qilishga o'rganadi, ularning sharoiti, muhitini biladi va mustaqil qaror qabul qiladi, kelgusi ishlarini rejalashtirishga o'rganadi.

Loyihalashga o'rgatish metodlari.

1. Turkum obrazlarning bir yo'l bilan yechilish tahlili.

Bir xil yo'l bilan yasalgan qator narsa, predmetning namuna sifatida keltirilishi, ularning umumiy tayyorlash va yasaliş yo'llarini ko'rsatib berish imkonini beradi. Turkum narsalar tahlili boshlang'ich sinf o'quvchilarining darsda diqqatni jamlashga yordam beradi. O'qituvchi o'quvchilarni bir xulosaga olib keladi: "chizmalarni o'qish", "yo'llarni ko'rish" va ular bilan nima va qanday qilishni, "gapirishi"ni – (egish, qayirish, kesish, yasash va hokazo) o'rgatishi lozim.

Turkum mahsulot tahlilida o'qituvchi yakuniy natijani aytmaydi, unga boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlari kelishlari lozim.

Qog'ozdan uy yasashda quyidagilar taklif qilinadi:

- bir xildagi uyning har tomonida derazasi (balandligi, kengligi) hamda har xil rangda (bolalar kerakli rang tanlashadi) bo'lsin;
- har xil rang va balandlikdagi uylar (baland, past) yasashda bolalar rang va uzunliklarni o'zlari tanlashadi;
- har xil balandlik, rang va kenglikdagi uylar (bolalar ham balandlik, ham rang, ham kenglikka e'tiborini qaratadilar) yasash.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida bunday ishlash bo'yicha ko'nikma hosil bo'lgach, ulardan narsalarini tayyorlash yo'llarini tahlil qilib berish so'raladi. Mashqlar ham bosqichma-bosqich

murakkablashib boradi. O'qituvchi qog'ozdan tayyorlangan hayvon shakllarini (kub, konus, brus shakllarda) boshlang'ich sinf o'quvchilari e'tiboriga havola qiladi. Ular bu shakllarning tayyorlanish yo'llariga qarab ajratib chiqishadi. Keyin ular ranglar hamda razmeri bo'yicha ham ajratishadi va hokazo. Shu yo'l bilan boshlang'ich sinf o'quvchilari individual ishlashga ham o'rgatib boriladi. Shu kabi mashqlarni plastilin yoki loy bilan ishlashda ham ko'rsatish mumkin

Badiiy mehnatda boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlari yasagan narsa sifatiga befarq bo'lmaydi. Ularni yomon yasalgan figura qanoatlantirmaydi. Sifatsiz yasalgan narsasini o'quvchi buzib, sindirib tashlaydi.

Oqilona harakatlarni shakllantirish metodlari:

- ko'rsatish;
- tushuntirish.

Tushuntirish va ko'rsatish (namoyish etish) samarali bo'lishi uchun o'qituvchi:

- o'zi samarali harakat algoritimini bilishi;
- uni takomillashtirish yo'llarini tushunishi;
- o'rganilgan harakatni boshqa narsaga, materialga "ko'chirish"ni bilishi;

- tushuntirish va ko'rsatishda boshlang'ich sinf o'quvchilari duch kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni inobatga olishi lozim. Chunki boshlang'ich sinf o'quvchilarining e'tibori ko'pincha harakat natijasiga qaratilgan bo'ladi, ular qanday yo'llar bilan bu harakat bajarilishiga e'tibor bermaydi. Shuning uchun o'qituvchi boshlang'ich sinf o'quvchilarining e'tiborini qanday boshqarish yo'llariga qaratish, shuningdek, instrument va qo'llar harakatiga e'tiborni jalb qilishi lozim. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida bu borada uchraydigan qiyinchiliklar sirasiga ularda yetishmaydigan nazorat, e'tiborli bo'lishlikni keltirish mumkin. Shuning uchun o'qituvchi boshlang'ich sinf o'quvchilarining harakat xarakteri bilan uning natijasi o'rtasidagi aloqaga e'tiborini qaratishi lozim.

Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'z harakatlarini nazorat qilishga ham o'rgatib borish kerak.

2. Oraliq natija va o'z-o'zini nazorat qilish tahlili.

Oraliq natijani tahlil qilish o'quvchini harakatlar ketma-ketligiga amal qilishga o'rgatadi. Oraliq natijaning tahlili o'quvchilarni o'zini-o'zi nazorat qilishga o'rgatishida qo'l keladi.

O'qituvchi boshlang'ich sinf o'quvchilarining haraktlarini taqqoslagan holda ularni o'zini nazorat qilishga o'rgatadi, buning uchun u o'quvchiga har bir oraliq tayyorlangan mahsulot orasiga rangli qog'oz yoki boshqa narsa solib qo'yishni maslahat beradi hamda har bir oraliqda tayyorlangan material bir-biri bilan solishtiriladi, kamchiliklari aniqlanadi, yo'l qo'yilgan noto'g'ri harakatlari belgilab olinadi. Ko'nikma oshib borishi bilan xato kamayadi va kelgusida o'zini nazorat qilishni o'quvchining o'zi amalga oshiradi.

3. Yasamadagi bajarilmay qolgan ish tahlili.

Bunda boshlang'ich sinf o'quvchilarining kamchiligi yaqqol ko'rinadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari yasagan narsadagi kamchiliklarni tez payqash va ularni tuzatish yo'llarini ko'rsatib berishi mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'z harakatlarini o'zi nazorat qilib borishga o'rgatish lozim. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bir-birining kamchiliklarini o'zinikiga nisbatan tez ilg'aydilar.

4. Faoliyat natijasining tahlili yoki pedagogik baholash.

Bolalar yasagan buyum albatta badiiy loyihalash vazifasining qay darajada bajarilganligi, uning originalligi, ma'nodorligi nuqtai nazaridan baholanishi lozim.

Baholashda quyidagi talablarga amal qilish lozim:

- o'quvchining o'z qo'li bilan yasagan buyumi baholanadi;
- o'quvchining rivojlanishi darajasiga qarab baho tabaqalashtirilgan holda qo'yiladi;
- harakat natijasini baholash, boshqa o'quvchilar yutuqlariga qarab baholamasligi kerak;
- baholash jaryonini shunday tashkillashtirish kerakki, unda o'quvchilarning o'zlari faol ishtirok etsin.

5. O'yin usuli.

O'quvchining konstruktiv, asosli vazifalarni bajarishida o'yin usullari qo'llaniladi. Natijada xato-kamchiliklar kam bo'lishi uchun personajlarning xatti-harakati doimo nazoratda bo'ladi, to'g'rilab boriladi, savollar bilan murojaat etish mumkin, o'z faoliyatini o'quvchilar shu tariqa to'g'rilab olishadi. Ertak qahramonlarining tanbehini o'quvchilar o'qituvchilarnikiga nisbatan to'g'ri qabul qilishadi.

O'yin jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilari o'z xatolarini to'g'rilab borsalar oxirgi natija sifat jihatidan yuqori bo'ladi, bu ularni quvontiradi va o'zlarida ishonch hissini sezadi.

Narsa yasash (tayyorlashning) 4 bosqichi:

1. Mehnatni rejalashtirish tadqiqotchi I.I.Budnitskaya bunday rejalashning uch jihatini ko'rsatdi:

- nusxa tahlili;
- bajariladigan ish ketma-ketligi;
- vazifani bajarish yo'llarini izlash (variantlari).

Nusxa tahlilida to'xtalamiz. Har bir mehnat ob'yekti ikki qismda tahlil qilinishi lozim:

- ob'yektning ustivor tomonlari va uni mustaqil idrok qilish;
- idrok jarayoniga pedagogik rahbarlik.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ob'yektni mustaqil idrok qilishlari jarayonida o'qituvchi ularga savol bermaydi, o'quvchilar o'z taassurotlari bilan o'rtoqlashadilar, shundan so'ng o'qituvchi tayyorlangan mahsulotga yanada e'tibor bilan qarashni taklif qiladi va quyidagi savollarga javob berishni so'raydi – "tayyorlangan mahsulot yoqdimi? Uning go'zalligi nimada?".

G.P.Kalinina nusxaning tahlilida uning estetik tahlilini idrok qilish va aniqlash uchun quyidagicha savol berishni taklif qiladi:¹

- predmetning shakli qaysi geometrik shakllarni eslatadi?
- ushbu shaklni go'zallik nuqtai nazaridan qanday tasniflash mumkin, u qanday xususiyatga ega?
- mahsulotni tayyorlashda qanday materialdan foydalanilgan, nima uchun?
- u mahsulot (predmet) go'zalligini ko'rsata biladimi?
- material fakturasi, ma'nodorligi to'g'risida nima deyish mumkin?
- go'zallik nuqtai nazaridan ranglar hamohangligini aniqlang. U predmet shakliga qanday ta'sir qilgan? Predmet go'zalligiga shaklning ta'siri bormi?
- predmetning konstruktiv tuzilishi. Qanday detallardan tashkil topgan? Tuzilmaning bosh va ikkinchi darajali detallarini aytib bering. Detallarning bir-biriga hamohangli, mosligi;
- bu predmetda turli shakllarning o'zaro kesishuvi qanday tuyg'u uyg'otadi?

¹ Калинина Г.П. Использование элементов дизайна на уроках труда // Начальная школа, 1989, №9, 28 с.

O'quvchilarni ob'yektni umumiy hamda qismlarda ko'rishga o'rgatish lozim. Yosh bolalarda e'tiborsizlik kuchli, ular bir necha predmetni birgalikda ko'ra bilmaydilar. Ular avvalo bir predmetni ushlab oladilar qolganlarini unga qo'shib boraveradilar. Shuning uchun bolalarni bu yoshda bir necha predmetni birdaniga ko'rishga ham o'rgatib borish lozim.

Misol tariqasida uy rasmi tushirilgan kartinadan foydalanish mumkin. Kartinada xonaning interyeri, ranglar hamohangligi, predmetlar joylashuvi kompleks tarzda berilgan. Bunda barcha elementlarni birgalikda ko'rish kerak va bu borliq birligining go'zalligini his qila olishga o'rgatishi kerak.

Olgan bilimni ko'nikmaga aylantirish uchun har xil materiallar va ularning xususiyatlari, rang va shakl to'g'risidagi mashqlarni bajarib borish maqsadga muvofiq.

Bu psixolog olmlarimizning fikrlarini tasdiqlaydi:

- yosh bolalarni o'qitish jarayonida ularning faoliyat turlarini murakkablashtirib borish;

- ularning ta'lim va tarbiyasida har turdagi harakatlarni bajarishga o'rgatish;

- yuqoridagi omillar, yaratilgan shart-sharoitlar mehnat darslarini tashkil qilishda pedagogik talablarni quyidagicha qurish lozimligini ko'rsatadi:

- badiiy loyihalash elementlarini dars jarayoniga tizimli kiritib borish;

- muammoli vaziyatlarni yaratish;

- erkin ijod elementlarini kiritish.

Shunday qilib, mehnat jarayonlarini rejalashtirish muhim ahamiyat kasb etadi, chunki tashkillashtirish jarayoni estetik ma'nodar bo'lib, u inson ijodini yorqin namoyon qilish, o'z faoliyatini loyihalash imkonini beradi.

1. Chizma tahlili (belgi ajratish).

Chizmalarda (bu to'g'rida boshlang'ich sinf o'quvchilariga eslatib qo'yish) predmet shaklining go'zalligi ifodalanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga shuni tushuntirib qo'yish lozimki, chizma-tasvirlar aniq, to'g'ri bo'lishi kerak, chunki unda predmet go'zalligi, shakl go'zalligi ifodalanadi.

Chizma-tasvirlarni hamisha aniq va tartib bilan extiyotkorona, chizma instrumentlaridan to'g'ri foydalangan holda ifodalash lozim.

Chizma tahlilida uch narsaga e'tiborni qaratish lozim:

- buyumning asosiy detallari;
- mehnat jarayonlari (operatsiyalari);
- chizmani tayyorlash texnikasiga.

3. Materialga ishlov berish, montaj, terish.

Ma'lumki, materialning xususiyatlarini bilmay turib, unga ishlov berib bo'lmaydi. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarini material xususiyatlari bilan tanishtirishga alohida vaqt va joy ajratish lozim. Shundan so'ng boshlang'ich sinf o'quvchilarni materialni kesish, uni eshish, chiziqlar kesishuvi kabi operatsiyalarga o'rgatish lozim. Mahsulotni terishda uning shakli, estetik tomonlariga e'tibor qaratish lozim bo'ladi.

2.2. Texnik estetikaning nazariy holati.

Ma'lumki, dizayn nazariyasi "texnika estetikasi" nomini oldi. U qator muammolar bilan bog'langan bo'lib, sanoatning ijtimoy, iqtisodiy, ergonomik rivojlanishi hamda mahsulotlarning iste'mol qilinishi, shakllanish qonuniyatlari, shuningdek, rassom-loyihachining ijodiy ishlash tamoyil va metodlari bilan shug'ullanadi.

Estetik mohiyatga mo'ljalga olingan, niyat qilingan loyiha mohiyati natijasi sifatida qarash kerak. Uni joriy qila borib konstruktör-loyihachi predmet shaklining maqsadga muvofiqligi, tartibga solingan chizmalar garmoniyasi, rang elementlari hamohangligiga erishadi.

Mahsulot mukammalligi uning axborot shakllanganligini taqozo qiladi. Mahsulot shakliga qarab, uning loyiha asosini aniqlash mumkin.

Mahsulotning mazmundorligi materialning texnologik va dekorativ xususiyatlari asosida aniqlanadi. Mahsulot konfiguratsiyasi, fakturasi, rangi uning qadr-qiymatini belgilaydi. Mahsulot shakl va mazmunining hamohangligi ma'lum kompozitsiya vositasida amalga oshiriladi.

Kompozitsiya – bu mahsulotning estetik tasnifi, tizimi va ketma-ketligi bo'lib, u mahsulotni tashkil qiluvchi element va qismlarning tashkiliy aloqasini ifodalaydi¹.

¹ Конышева Н.М. Художественный труд (программа дизайнообразования) // Начальная школа, 1998, №10, 25 с.

Shunday qilib, badiiy loyihada bosh vazifa bu shaklning badiiy yechimini topishdir.

Dizaynda shaklning to'g'ri ifodalanishi mahsulot tashqi ko'rinishning oliy navi, ko'rki (stayling) sanaladi. Shakl – moddiy tushunchadir. U moddiylikning qator xususiyatlariga ega: hajmlilik, makonda joylashishi va harakatlanishi, geometrik tuzilishi, og'irlik, vazn, qalinlik, mustahkamlik, egiluvchanlik, namlilik va olovga chidamlilik kabi xususiyatlarga egadir.

Moddiylik xususiyatidan kelib chiqib, mahsulot o'zining tuzilishi va shakli bo'yicha kompozitsiya qonuniyatlariga bo'ysunadi.

Kompozitsiya – bu yaxlit tuzilgan asar bo'lib, uning barcha elementlari o'zaro garmonik bog'liqlik va birlikda bo'ladi.

Kompozitsiyaning muhim shakllantiruvchi kategoriyalari (vositalari) quyidagilar:

- hajmli tuzilishiga ega va tektonikali (tektonika - arxitekturada bino qismlarining o'zaro joylashuvi tartibi);
- miqdor, ko'lam;
- mutanosiblik;
- ritm va metr;
- kontrast va nyuans (sezilar-sezilmas farq);
- simmetriya va asimmetriya;
- kolorit (ranglar uyg'unligi).

Hajmli tuzilish – bu predmetning shakli va ichki tuzilishining o'zaro bog'liqligini estetik anglab yetish.

Taktonika – moddiy shaklning badiiy anglab yetilishi.

Metr – shakl tuzilishi bo'lib, unda bir xil elementlarning o'zaro bir maromdagi harakati.

Ritm – shakl tuzilishi bo'lib, unda elementlarning o'zaro tezlashuv va sekinlashuv harakati.

Ritm – kompozitsiyaning xossasi bo'lib, u idrokning psixologik o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liqlikda. Predmetdan yaxshi taassurot olish, uning tuzilish elementlarining to'g'ri taqsimlanishi, hajm, ranglar yaxlitligiga erishish lozim.

Kolorit – predmet xossasi bo'lib, u orqali, aytaylik, ranglar rang-barangligi orqali sezgi organlariga ta'sir qilinadi.

Kontrast – shakllar keskin qarama-qarshiligi.

Shakllar qarama-qarshiligida rangdan foydalaniladi. Kontrastning yana bir ko'rinishi bu nyuansdir, ya'ni sezilar-

sezilmas farq. Konstruktsiyaning alohida detallarini ajratib ko'rsatishda bir xillikdan qochish maqsadida nyuansdan, ya'ni sezilar-sezilmas farqdan foydalaniladi.

Nyuans – shakl elementlarining o'zaro munosabati bo'lib, unda shakllar va ularning elementlari bir-biriga o'xshashligi orqali yaqinlashtiriladi.

Shunday qilib, garmoniya va yaxlitlik shakllar, ranglar, fakturasi, tuzilishi, nyuanslari hamda kontrastlar orqali muvofiqlashtiriladi¹.

Kompozitsiya tamoyillariga to'xtalamiz.

1. Kompozitsiya elementlarini to'plash:
 - bir turdagi belgilarni birlashtirish: shakli, rangi, tuzilishi, sifati;
 - kompozitsiyadagi bir xilliklarni ajratib ko'rsatish;
 - kompozitsiyaga har xillikni qo'shish, u bosimni kuchaytiradi.
 2. Material, detal, rang, shakl tanlashda cheklash qonunini qo'llash (ya'ni uchdan ortiq elementni qo'llamaslik qonuni).
 3. Kompozitsiya asosi – simmetriya.
 4. Elementni gruhlash, ya'ni to'plangan material 2-3 elementni o'zida mujassam qilishi mumkin.
 5. Guruhlarning erkin harakati.
 6. Guruhlarning o'zaro teng huquqligi va tobeligi.
 7. Guruhlarning o'zaro aloqasi – ritm, liniya, plastikasi.
 8. Hajmlilik, bo'rttirib ko'rsatish, istiqbolning rang, o'lcham, shakl rivoji bilan ifodalanishi.
 9. Optik muvozanatni saqlash – katta-kichik, og'ir-yengil, yorug'-qorong'u va hokazolar.
 10. Predmetlarni tabiiy sharoitga moslab joylashtirish: bo'yi, harakati, o'sishi va boshqalar.
 11. Tajriba – ijodda muvoffaqiyat garovi².
- Tashqi shakl yaxlitligi va butunligini ko'rib chiqamiz.

1. Tashqi shakl cheklanganligi va yaxlitligi.

2. Mutanosiblik va ritm. Badiiy loyihada mutanosiblik – yaxlitdagi barcha qism va elementlarning mutanosibligi. Ritm – ayrim elementlarning almashinuvi.

¹ Калинина Г.П. Использование элементов дизайна на уроках труда // Начальная школа, 1989, №9, 25 с.

² Методика обучения изобразительной деятельности и конструированию (под ред. Сакулиной Н.П.). –М.: Просвещение, 1979, 25 с.

3. Mutanosiblik (keng ko'lamlilik). Bu predmetning kattaligi va bu kattalik to'g'risidagi bizning tasavvurimiz.

4. Plastiklik (nafislik, egiluvchanlik). Bu shakl xossasi bo'lib, u orqali biz predmetning tashqi ko'rinishiga baho beramiz, aylana va burchakli shakllarga ajratamiz. Ko'p hollarda bir predmetda aylana va burchakli shakllar kompozitsiyasini ko'ramiz.

5. Jo'shqinlik va turg'unlik. Shaklning tashqi ko'rinishi harakatni eslatsa jo'shqin hisoblanadi; agarda predmetning tashqi ko'rinishi sokinlikni bildirsa, turg'un hisoblanadi.

6. Yengillik va ko'lamlilik. Shakl yengil hisoblanadi, agarda uning tashqi ko'rinishi yengillikni eslatsa, ko'lamlilik agarda predmetning tashqi ko'rinishi ko'lamlilikni, miqyosining kattaligini bildirsa.

Shuningdek, kompozitsiya yasashda geometrik shaklni ham inobatga olish kerak:

1. Simmetriklik (uyg'unlik) va uyg'unlikning yo'qligi. Tekislik shakli uyg'un sanaladi, agarda uning tashqi ko'rinishi tekislikka mos kelsa; agarda uning teskarisi bo'lsa – mutanosiblikning, uyg'unlikning yo'qligini (asimmetriyasini) bildiradi.

2. Shakllarning o'zaro nisbati. Har qanday predmet ma'lum o'lchamga ega. Shunga qarab uning katta-kichikligini aniqlaymiz. O'lcham insonda ijobiy yoki salbiy munosabatni uyg'otishi mumkin.

3. Hajmning fazoviy tuzilishi. Har qanday predmet monand ravishda uch o'lchamga ega: **uzunlik, kenglik, balandlik.**

Biz uni sezamiz: agar balandlik va uzunlik kenglikdan katta bo'lsa, bunday figuralar frontal to'g'ri yo'naltirilgan figuralar, yoki yapaloq figuralar, deyiladi. Agarda predmetning barcha o'lchamlari har xil bo'lsa bunday figuralar fazoviy yoki hajmli, deyiladi¹.

Idrokning fazoviy shakl va rang xususiyatlarini ko'rib chiqamiz.

Idrok jarayonining dastlabkisi predmetlarning shaklini tahlil qilishdan boshlanadi, bu tahminiy harakat bo'lib, ular kishining amaliy harakatlari bilan bog'langan. Keyinchalik rivojlanish

¹ Калинина Г.П. Использование элементов дизайна на уроках труда // Начальная школа, 1989, №9, 28 с.

jarayonlari kechadi, unda amaliyotdan tadqiqotchilikka o'tiladi, ob'yekt o'rganib chiqilgach, amaliy harakatlarga o'tiladi¹.

Bola 9 oyligidayoq asosiy rang va shakllarni ajrata boshlaydi. Bola maktab yoshiga yetganida, endi u ranglar, shakl katta, kichiklikligini predmetlar bilan yaxlitligini tushunadi. Maktabgacha va boshlang'ich sinf o'quvchilari narsalarni rangi, shakliga qarab "yoqdi-yoqmadi" tamoyili asosida ajratib biladi. Shunday qilib, bolaning bu yoshda rang bilish sezgilari rivojlangan bo'ladi.

Ma'lumki, kompozitsiyalar yasashda ranglar muhim rol o'ynaydi.

Rang – ko'z bilan material xossasini baholash, ko'zning idrok qilnayotgan narsa va hodisalarning rangini ajrata olish qobiliyati.

Rang – shaklning muhim sifati, uning emotsional-psixologik tili.

Narsalar shaklning rang xossalari orqali o'zgartirib yuborilishi mumkinligini bilib qo'ygan yaxshi. Masalan, sariq rang narsalarni balandroq ko'rsatadi. Oq va sariq ranglar uning yonidagi qorong'iroq ranglardan baland ko'rsatadi. Qizil rang kunduzgi yorug'likda ob'yektlarni insonga yaqinlashganday ko'rsatsa, kechki payt esa chuqurlashgandek taassurot qoldiradi. Och ko'k rang ob'yektni bizdan qochiradi, kechki payt yaqinlashtiradi.

Yashil rang barcha ranglar ichida eng murakkabi. Sariq, pushti, qizil ranglar hammaga qorong'u taassurotni beradi.

Siyohrang, ko'k va yashil – sovuqlik; qizil, ko'k ranglar – ilqlik; ko'k, yashil sovuqlik taassurotni beradi.

Mutaxassislar ranglarning "baland ovozli – past ovozli"larini, "quruq – xo'l"larini "og'ir – yengil"larini, "harakatdagi – qotib qolgan"larini, "tinchlantiradigan – qo'zg'altiruvchi"larni ham aniqlashgan.

Ranglarning bir-biriga mos (garmoniya) va mos kelmaslik (dissgarmoniya) jadvali:

Garmoniya.

Disgarmoniya.

Qizil:

- yashil, ko'k, qizil rang, ko'k-yashil, sariq-oltin;
- siyohrang, kul rang, qizil-sariq.

Pushti:

¹ Психология дошкольника (хрестоматия). М.: Академия, 1997, 23 с.

- to‘q qizil, kul rang, jigar rang;

- qizil, qora, qo‘ng‘ir rang.

To‘q sariq (оранжевый):

- ko‘kish - osmon rang, yashil, siyohrang, jigar rang, oq;

- qizil.

Jigar rang (коричневый):

- kul rang, oltin rang, ko‘k yashil tus bilan, och jigar rang;

- to‘q qizil, to‘q sariq rang va binafsha rang.

Ko‘k:

- qizil, kul rang, oltin qizil va to‘q qizil;

- yashil, oq binafsha, pushti, jigar rang.

Siyoh rang:

- oltin jilva, sariq, to‘q sariq, yashil;

- qizil, g‘isht rang.

Oq binafsha rang:

- qizg‘ish, kul rang, yashil, och siyohrang;

- ko‘k, g‘isht rang, to‘q qizil, oltin jilva, pushti.

To‘q qizil:

- yashil, ko‘k-yashil, kul rang, ko‘k;

- och binafsha, qizil, oltin jilva, qizg‘ish.

Kul rang:

- qora, yashil, qizil, ko‘k, sariq, havo rang, pushti;

- jigar rang, och jigar rang, sarg‘ish.

Kompozitsiya tayyorlashda, uning qonuniyatlariga rioya qilish kerak.

Tadqiqotimizning nazariy qismida kompozitsion tuzilish masalasini ham ko‘rib chiqishimiz lozim, chunki kostyum tikishda ranglar masalasini ham o‘rganishga to‘g‘ri keladi.

Tashqi ko‘rinish estetikasi.

Inson kiyimi uyg‘un birlikni, ya‘ni “ansanbl”ni tashkil qilishi lozim. “Ansanbl” – fransuzcha so‘z bo‘lib, o‘zaro bog‘liqlik, bo‘lishmas birlik ma‘nosini beradi.

Kostyum ansambli badiiy mo‘ljol asosida tayyorlanadi, unda detallar bir-biriga moslashtirilib, ma‘lum birlikka, uyg‘unlikka bo‘ysindiriladi. Konkret inson obrazini ochib beradi.

Ansambl yaratish asosida garmoniya tamoyili yotadi.

Kiyim-kechak ansambilini yaratish asosida shaklining o‘xshashligi va keskinlik – kontrast tamoyili yotadi.

Kostyum dizaynida turli geometrik shakllar turli-tumanligi yotadi, lekin baribir yaratilgan buyum umumiy, but, tugallangan ansambl taassurotini berishi zarur.

Ansambl asosini kostyumning katta bo'lagi yoki muhim psixologik rol o'ynovchi qismi tashkil qiladi. Qolgan barcha elementlar mana shu katta yoki muhim qismga bog'langan, bo'ysundirilgan bo'lishi shart.

Ansambl shakllanishi uchun ko'p qatlamlilik va ko'p qismlilik xos bo'lib, unga qattiq o'zaro bog'liqlik hamda barcha qismlardan bir vaqtda foydalanish xosdir¹.

Ansambl bosh kiyim bilan yakunlanadi va u inson individualligini ta'kidlaydi. Bosh kiyim shakli kostyum siluetiga, chiziqlariga, konturlariga mos kelishi lozim, shuningdek, u yuz tuzilishi, og'iz chiziqlari hamda yelka kengliklariga ham mos tushishi kerak. Masalan, silindr shaklidagi shlyapa bostirib kiyilsa – sirlilikni, yuqoriga ko'tarib kiyilsa – ochiqlikni, cheti qayrilib kiyilsa – yoshlikni ko'rsatadi, ta'kidlaydi².

Biz tashqi ko'rinish estetikasi qonuniyati – kostyum kompozitsiyasiga yetib keldik.

“Kompozitsiya” so'zi "...ga binoan birlashtirmoq, qo'shmoq, ulashmoq" ma'nosini beradi. Bu so'zni kostyumga bog'laydigan bo'lsak, unda uning barcha elementlarini bir butun qilib bir-biriga bog'lash obrazi tushuniladi.

Kostyumni chiroyli qiluvchi elementlari.

Shakl, material, ranglar hamohangligi. Bunda bir qonuniyat bor – kiyim ixcham, amaliy hamda chiroyli, bejirim bo'lishi kerak. Kiyim ikki funktsiyani bajaradi – estetik va amaliy.

Kostyum kompozitsiyasining qonunlaridan yana biri shakl alohida qismlarining uning yaxlitligi bilan aloqadorligidir.

Kostyumning shakli deganda biz, uning zamon va makonda rivojlanuvchi modeli tizimini va uning elementlari ko'p qavatli tuzilishga ega ekanligini hamda inson figurasi va muhitga, sharoitga bog'liq ekanligini tushunamiz.

Shaklni hammasidan yaxshi siluet ko'rsatadi. Siluetning inson figurasiga nisbatan (yopishib turuvchi, yarim yopishuvchi, erkin, yoki pasti qisqargan) hamda geometrik shakliga nisbatan

¹ Ефремова Л.М. И модно и красиво //Эстетика поведения.- М.: Искусство, 1985, 11 с.

² Дочки-матери. Проза, стихи, публицистика (сост. Никулина М.П.). –Свердловск: Средне-уральское книжное издательство, 1986, 45 с.

(to'g'ri burchakli, trapetsyali, oval shaklida, X-shaklda) aniqlanadi¹.

Plastiklik – bir-biriga moslik (egiluvchanlik). Shaki qismlarining biridan boshqasiga o'tishi.

Kostyum plastikligiga mato yordamida erishiladi. Qayirmalar harakatlanish yo'li xotin-qizlar ko'ylagidagi qo'sh etaklar shakli "harakatini", tashkil qiladi. Shaki tuzilishida chiziqlar muhim o'rin tutadi.

Kostyum tikishda loyihachi-dizaynerlar turli chiziqlardan foydalanishadi.

Gorizontal, yotiq chiziqlar mahsulotni keng ko'rsatadi, ular narsani to'liq, to'la, tinch, sokin ko'rsatadi.

Tik chiziqlar mahsulotni uzun hamda uni mustahkam, ishonarli ko'rsatadi. Egilgan chiziqlar harakat taassurotini beradi.

To'g'ri hamda egik chiziqlar sokinlik, vazminlik hissini beradi; turli radiusdagi egri chiziqlar – o'zgaruvchanlik, harakatchanlik, havotir tuyg'usini beradi.

Kompozitsiya shaklini simmetriya va asimmetriya prinsipi asosida ham yechish mumkin.

Materiallarning har biri o'zining sifatiga, xususiyatiga ega: jun – yumshoqlik, paxta – xira jilosizlik, ipak – yaltiroqlik.

Kiyimga solingan katta rasm uni kichraytirib ko'rsatsa, kichik rasm – kattalashtirib ko'rsatadi.

Qizil ko'ylakdagi oq detal yashilsimon tus beradi. Kiyim shakliga uning rangi ham ta'sir qiladi.

Kiyimning rangi to'g'ri tanlansa u kishining quvontirishi, qayg'uga botirishi, yosh ko'rsatishi mumkin.

Rang kishida ma'lum assotsiatsiya uyg'otadi. Mutaxassislarining fikricha, ranglar assotsiatsiyasi quyidagicha bo'lishi mumkin: issiq, sovuq, yengil, og'ir, chiniqtiruvchi, olg'a intiluvchi, qo'zg'atuvchi, ezuvchi, tinchlantiruvchi, qizil, to'q sariq, sariq, yashil, och ko'k, siyohrang, to'q qizil, oq, och kul rang, to'q kul rang, qora².

Badiiy-loyihaviy bilimlar.

¹ Кашенко О.Д., Козлова Т.В. Покупателю об одежде и моде. – М.: Экономика, 1986, 51 с.

² Дочки-матери. Проза, стихи, публицистика (сост. Никулина М.П.). –Свердловск: Средне-уральское книжное издательство, 1986, 15 с.

Mehnat ta'limi darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarini estetik tarbiyalash maqsadida dizaynerlik bilimlaridan foydalaniladi.

Estetik tarbiya – bu insonning sezish, idrok etish, hayot va san'at go'zalligini anglash, atrof-muhitni go'zallik qonuniyatlari asosida qayta qurish va undan badiiy ijodiy faoliyatida foydalanish tushiniladi.

Mutaxassislar, shu jumladan, pedagog-olimlar loyihachi-mutaxassislar estetik tarbiyaning insonning tabiatda, hayotda, jamoat va mehnat jarayonlaridagi o'rniga alohida ahamiyat berishoqda.

Mehnat jarayonlarida boshlang'ich sinf o'quvchilariga atrof-muhitning ta'siri hamisha kuchli bo'lgan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlari o'qiydigan sinf xonaning jihozlari, narsalarning joylashuvini ziyraklik bilan kuzatishadi va undagi yangilik va o'zgarishlarni juda tez sezishadi.

Muhit, sharoit shakllanishi qonuniyatlarini o'rganuvchi texnik estetika loyihachi-mutaxassislar oldiga chiroyli, foydali, qulay, arzon buyumlarni yaratish vazifasini qo'yadi. Bunda predmet, narsa, buyumlarning barcha turlariga bir xil talab qo'yiladi – shakl va rang, shakl va material, shakl va keraklilik darajasi va hokazo.

Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining chiroyli, go'zal predmetlar, buyumlar bilan doimiy aloqasi, ularda estetik ta'b va estetik madaniyat, nafosat va go'zallikka qiziqishini oshiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchisining shakllanish jarayonida, uning nafaqat bilim, ko'nikma, malakasi oshadi, balki uning shaxs sifatidagi sifatleri ham rivojlanadi, takomillashadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchi har tomonlama rivojlanadi, uning psixikasida o'zgarishlar sodir bo'ladi, ancha murakkab harakatlarni bajarish qobiliyati oshadi, shu tariqa uning qiziqish va motivlari shakllanib boradi.

Bundan tashqari boshlang'ich sinf o'quvchilarida ko'rish xotirasi, "ko'rish tajribasi", ko'rgan narsani baholash taassurotlari rivojlanib boradi.

Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yoshligidan boshlab:

1. Badiiy hayol surish.
2. Ko'rish idroki, ko'rish xotirasi (ya'ni ko'rib idrok qilish, ko'rib xotirada saqlash).

3. Bir maqsadga yo‘nalganlik, uni maqsad o‘zgarishiga qarab o‘zgartirish qobiliyati.

4. Mavhum va konkret bilimlarni tahlil qila bilishi kabi shaxs sifatlarni rivojlantirib borish kerak.

Shaxsning shu kabi xususiyatlarini ta‘lim-tarbiya jarayonida shakllantirish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining badiiy loyihalash bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantiradi, ularning atrof-muhitga bo‘lgan munosabatini o‘zgartiradi.

Aytganimizdek, o‘qituvchi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining texnik loyihalash bilim va ko‘nikmalarini shakllantirish yo‘llarini belgilab berishi lozim:

- instrumentlar bilan ishlash va metalga ishlov berish bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishi;

- materialning xususiyati va elementar texnologiyasini bilishga o‘rgatishi;

- mehnat topshiriqlarini tahlil qila bilishi, bilimni amaliyotda qo‘llay bilishi.

O‘quvchilar bolalar bog‘chasida, maktabda atrof-muhitdagi narsa-hodisalarni bilib oladilar, ularning shakl va ranglari to‘g‘risida tasavvurga ega bo‘lib boradi, shu tariqa ularda badiiy loyihalash bilim, ko‘nikma va malakalari rivojlanib, takomillashib boradi. Bu bilimlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining rang bilish, loyihalash hamda kompozitsiyalar qurish ko‘nimalarining rivojlanishiga olib keladi¹.

III BO‘LIM.

O‘QUVCHILARDA ELEMENTAR DIZAYNERLIK TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISH MAZMUNI VA METODIKASI

3.1. Ta‘kidlovchi tajriba boshida o‘quvchilarning elementar dizaynerlik tafakkurining rivojlanganlik darajasini aniqlash

Ta‘kidlovchi tajriba orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mavjud dizaynerlik tafakkuri darajasi aniqlab olindi. Biz bunda test

¹ushbu bo‘limda G.P.Kalinina, I.I.Budnitskaya, N.M.Konisheva O.D.Kahenko, T.V.Kozlova, L.M.Yefremova, U.A.Vaxidova, I.Subanovalarning ishlaridan ijodiy foydalandik.

orqali o'rganishning psixologik-pedagogik metodikasidan foydalandik. Ko'proq T.V.Boshayeva, T.O.Cherednyakova, T.P.Kashina, A.E.Padalko, T.N.Golovinalarning metodikalaridan ijodiy foydalandik. Maqsad – boshlang'ich sinf o'quvchilarining dizaynerlik tafakkurining rivojlanganlik darajasini aniqlash.

Ta'kidlovchi tajriba vazifasiga shunday savollar kiritildiki, ular orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining yangiliklarni tushunib yetishi, badiiy ijodkorlikka qiziqishning mavjudligi, rang to'g'risida bilimga egaligi, shakl, makon munosabatlari, narsalarning maqsadga muvofiqligi, narsaning kerakligi kabi bilim, ko'nikma va malakalari aniqlab olindi.

Tadqiqot maqsadi: boshlang'ich sinf o'quvchilarining dizaynerlik tafakkur elementlarining rivojlanganlik darajasini aniqlash, ularning ranglar to'g'risida bilimga egaligi, makon munosabatlari, texnik estetika elementlarini bilishi, predmetlarning badiiy xususiyatlarini bilishi, narsalarning maqsadga muvofiqligini baholay bilishi, predmetlar foydaliligi va gormoniyasini tushunib yetishi va hokazo.

Metodikaning tashkillashtirish rejasi.

Testning nomi.

Maqsad:

1. Ranglarni ajrata bilish assotsiyativ testi (T.V.Bashayeva bo'yicha).

Rang tuslarini bilishi.

2. Ranglarni ajrata bilish testi (T.V.Cherednyakova bo'yicha).

Ranglar jilosi va tusini bilish.

3. Shakl va makon tasavvuri bo'yicha bilimini aniqlash (A.E.Padalko bo'yicha). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining geometrik figuralarni bilishi, ularning rang va shaklni bilishi, ulardan bezaklar yasay bilishi.

4. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining texnik estetikasi elementlarini bilishi.

5. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining dizaynerlik faoliyati xususiyatlari, ularning fikrlash doirasining kengayishi, yo'q narsalarni hayolan tasvirlay bilishi.

6. Predmetlar guruhining badiiy xususiyatlarini bilishi va ularning ansamblga birlashishini tushunishi (masalan, "choy servizi" - Malinovskaya bo'yicha).

7. Shaklni (rasmini) to'ldir (T.N.Golovin bo'yicha).
Boshlang'ich sinf o'quvchilarining narsalar simmetriyasini bilishi,
uni to'ldira bilishi.

Metodika №1.

Maqsad: bolalarning rang tuslarni bilishini aniqlash.

Jihozlar: bolalarga tanish bo'lgan predmetlarning oq-qora
rangdagi rasmi, rangli fishkalar (belgichalar).

Vazifa: har bir predmetning rangiga mos fishkalarni qo'yib
chiqing.

- olma
- apelsin
- sabzi
- jo'ja
- uzum
- quyosh
- karam
- qaldirg'och
- banan
- lavlagi.

Natijalar jadvalga osib qo'yiladi.

Xatolar soni.

Olgan ballari:

Olimova Zuxra

Narimanov Karim

Ochilov Olim

Abdullayeva Muhabbat

Meliboyev Anvar

Safarova Saodat

Musurmonov Sarvar

Shukurullayeva Munisa

Shukurullayev Umar

Qo'ldoshev Farxod

Maxmudov Murod

Yusupova Tarmiza

Abdullaeva Ra'no

Sifat tahlili.

1. Yuqori ko'rsatkich – birorta xatosiz.
2. O'rta ko'rsatkich – 1-2 ta xato.

3. Past ko'rsatkich – 3 va undan ortiq xato.

Ushbu sinfda boshlang'ich sinf o'quvchilarining rang bilinishi o'rtacha ko'rsatkichga ega. Asosan – sabzi va lavlagini - qizil deb xato ko'rsatishdi, ular to'q sariq (sabzi) va to'q qizil (lavlagi) edi.

Demak, yuqori ko'rsatkich – 1 bola – 8%

O'rtacha ko'rsatkich – 7 bola – 54%

Past ko'rsatkich – 5 bola – 38%

Tahlillar ko'rsatishicha boshlang'ich sinf o'quvchilari ranglarning tusida xato qilishadi, demak, mana shu yo'nalishda mashqlar bajarish lozim bo'ladi.

Metodika №2.

Rangni ajrata bilish testi (T.V.Cherednyakova bo'yicha).

Maqsad: boshlang'ich sinf o'quvchilarining rang to'yinganligini, rang tusini aniqlashi.

Jihozlar: boshlang'ich sinf o'quvchilariga 8 tadan bir rangdagi kartochka beriladi, ular tus bilan farqlanadi.

Topshiriq:

1. Kartochkalarni yorqinlashib borishi bo'yicha joylab chiq. (ikki rang – yashil va qizil).

2. 10 ta kartochka orasidan faqat 5 ta yashil tuslilarni ajratib ol (5ta tus).

Natijalar jadvalga kiritib, osib qo'yiladi.

-qizil

-yashil

-har xil

Xatolarning umumiy soni.

Mamarajabov Olim

Xolbo'tayev Erkin

Murodova Zulayho

Nazarov Soxib

Qosimova Zuhra

Begimqulov Qosim

Odilova Barno

Tursunova Umida

Shodmonova Sharofat

Saidov Zokir

Xolmo'minova Saida

Son tahlil:

Yuqori ko'rsatkich (3 ball) – xato yo'q.

O'rtacha ko'rsatkich (2 ball) –1-2 xato

Past ko'rsatkich (1 ball) – 3 va undan ko'p xato.

Sifat tahlil:

Yuqori – 1 kishi - 7,7%;

O'rta – 2 kishi - 15%;

Past – 9 kishi - 69%;

Ranglarni ajratish bo'yicha boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlash tavsiya qilinadi.

Методика №3

Maqsad: boshlang'ich sinf o'quvchilarining geometrik figuralarni, ranglarni bilishi va ulardan bezak yasay olishi.

Vazifa: geometrik figuralardan choynak bezagini ajrating va choynakni bezang, ranglar hamohangligi va chiroyliligiga e'tibor bering.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimini sinash uchun savollar:

1. Qanday geometrik figuralardan foydalandingiz?
2. Shakllar joylashuvi qanday (simmetrik yoki har xil)?
3. Qanday ranglarda foydalandingiz (kontrast, sovuq, issiq)?
4. Ranglar hamohangmi?

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim darajasi:

Past (1 6all) – boshlang'ich sinf o'quvchilari geometrik figuralarni farqlaydi, ranglarni ajratadi, lekin ularni kompozitsiyada uyg'unlashtira olmaydi, naqsh, bezaklar tuzishda ranglar hamohangligini adashtiradi, bu yo'nalishda o'quvchining sezgisi rivojlanmagan.

O'rtacha (2 6all) – o'quvchilar geometrik figuralarni farqlaydi, ranglarni ajratadi, ranglar bog'lanishini (hamohangligini) bilmaydi, ularni intuitiv yaxshi sezadi va to'g'ri qo'llaydi.

Yuqori (3 6all) – boshlang'ich sinf o'quvchilari shakl va rang xususiyatlarini tushungan holda ishlatadi, ularni kompozitsiya shakllantirishda to'g'ri foydalanadi va tushuntirib bera oladi.

Natijalar tahlili.

Past darajada – 9 kishi – 70%;

O'rta daraja – 2 kishi – 15%;

Yuqori daraja – 2 kishi – 15%.

Umumiy natija yomon. Bu guruh bilan qo'shimcha ishlash kerak.

Metodika №4.

Texnik estetika elementlarini topish.

Maqsad: o'quvi e'tibor qaratidigan texnik estetika elementlarini topish.

Tadqiqot metodi sifatida – suhbat tanlandi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga quyidagi savollar bilan murojaat qilindi:

1. O'zingiz sevgan o'yinchoqlarni ayting. Nima uchun ular sizga yoqadi?

2. Sizning uyingizda qanday foydali narsalar bor. Ular nimasi bilan chiroyli?

3. Senga hovli yoqadimi? Hovlining nimasi ko'proq yoqadi?

4. Ko'chadagi qanday texnikalar senga yoqadi?

Nimasi bilan?

Uch daraja aniqlandi:

Yuqori (3 ball) – boshlang'ich sinf o'quvchilari narsalarning foydali tomonlari, qulayligi, shakl go'zalligiga e'tibor qaratganlar.

O'rta (2 ball) – o'quvchilar narsaning faqat go'zalligiga e'tibor qaratgan.

Past (1 ball) – o'quvchilar o'z javoblarini tushuntirib berolmadi, uning foydasi, qulayligi, go'zalligini tushunmaydi.

Son tahlil:

Past daraja – 7 kishi – 54%;

O'rta daraja – 4 kishi – 30%;

Yuqori daraja – 2 kishi – 16%.

Javoblar tahlilining ko'rsatishiga, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yarmi o'yinchoqlarni predmetga o'xshatgan, ya'ni uning foydali tomonini ko'rsatib bergan. Ikkinchi yarmi – o'yinchoqlarning chiroyliliga e'tibor berishdi. Ikki o'quvchi o'yinchoqning qulayligiga e'tibor qaratgan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari javoblarining tahlili shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar o'zlari yashayotgan kvartira interyerida narsalarning chiroyiga, hovlida va ko'chadagi narsalarning foydali tomoniga e'tiborini qaratishgan (tez yordam mashinasi odamlarni davolaydi, tratuvar odamlarning loy-changdan saqlaydi, svetafor ko'chadan o'tishga yordam beradi).

Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilari texnik-estetik bilimlarning ma'lum zahirasiga ega, lekin ular narsalarning foydaliligi va chiroyliliga e'tibor bermaydilar.

Metodika №5

“Kelajak partasi,,.

Maqsad: boshlang'ich sinf o'quvchilarining dizayner ijodkorlik qobiliyatini aniqlash, ularda predmetning hayoliy obrazini yaratish.

Vazifa: kelajak partasini loyihalash, mumkin u kelajakda paydo bo'lib qolar. Shunday parta yasashi lozimki, u juda foydali va juda chiroyli va qulay bo'lsin. Bu vazifa orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkur ijodkorligi rivoj topadi. Vazifa uch ball bilan quyidagi ko'rsatkichlar bo'yicha baholanadi:

- maqsadga muvofiqligi;
- oqilona, to'g'ri;
- yangi va original;
- oxirigacha ishlov berilgan.

Maqsadga muvofiqligi – qo'yilgan maqsadga erishishi, maqsadga erishishda o'z mo'ljali bilan bog'lash qobiliyatini rivojlantirish.

Agar o'zining harakati, mo'ljali qo'yilgan vazifaga to'g'ri kelmasa maqsadga erishib bo'lmaydi.

Aqllilik (ratsionallik) – maqsadga erishishning to'g'ri yo'li, qulay ijro, ijodiy faoliyatni amaliyotga joriy etish yo'li, imkoniyati.

Ixtiro o'zining go'zalligi va foydaliligi bilan tasniflanadi.

Yangilik va originallik – masala yechimini topishning nostandart shakli, metodlari, yo'llari.

Ishlanganlik – shakl tugallanganligi, mo'ljali olingan ijodiy faoliyatdan emotsional qoniqish omili. Agarda ish ham shaklan, ham mazmuni bo'yicha tugallanmasa emotsional qoniqish hosil bo'lmaydi.

Ish tugallangan, lekin shakllantirishda kamchiliklar bor, emotsional qoniqish to'liq bo'lmaydi.

Agar ijodiy ish ham shaklan, ham mazmunan tugallangan bo'lsa emotsional qoniqish hosil bo'ladi.

Darajalari:

- Past – 1-4 ball – 8 kishi – 62%;
- O'rta – 5-8 ball – 5 kishi – 38%;
- Yuqori – 9-12 ball – 0%.

Sifat tahlil: ushbu topshiriq yangilik va originallik, maqsadga muvofiqlik va foydalilik darajasining pastligi bilan tavsiflanadi, chunki boshlang'ich sinf o'quvchilari oldiga qo'yilgan vazifaning qiyinligi bilan ajralib turadi. Shunga qaramasdan o'quvchilarning

bu vazifalarni bajarishga harakat qilishlari, ularning dizaynerlik tafakkuri rivojlantirish uchun badiiy imkoniyatining borligidan darak beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari tomonidan bajarilgan ishning yangilik va originalligi past darajada bo'lsada, ular tomonidan bajarilgan ishni shartli ijodiy, deb baholash imkonini beradi, chunki o'quvchilar ilgari bunga o'xshash vazifalarni bajarishmagan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari qog'ozda yasagan (rasmini chizgan) partalar bir xil, ko'pchilik partalar to'g'ri burchakli shaklda (ya'ni ular hozirda real bor partalarga o'xshash).

Yangilik sifatida parta atrofidagi turli qulayliklarning qo'shilganligini ko'rish mumkin. O'quvchilar partaga yangilik sifatida kompyuter, kitoblar javoni, yoritish tizimi va partaning yig'ib qo'yilishi mumkinligini kiritishgan.

Ratsionallik darajasi past yoki o'rtacha, foydaliligi, qulayligi, estetikasi juda past darajada ifodalangan. O'quvchilar intuitiv (ichki sezgi) darajasida go'zallik hamda chizilgan narsaning garmoniyasini his qiladilar.

Shunday qilib, tajribalarimizning ko'rsatishicha, boshlang'ich sinf o'quvchilari bunday vazifalarni bajarishga, ya'ni mustaqil fikrlash, fantaziya yuritish, mavhum tafakkuri rivojlanmagan va unga tayyor emas, ularning xotirasida shunga o'xshash ishlar bajarilganligi to'g'risida ma'lumot yo'q. Bunday tajribaga ega bo'lmaganligi hamda ularga shunga o'xshash bilimlar berilmaganligi uchun ushbu topshiriqni bajara olishmadi. Demak, qo'shimcha mashqlar berish, bilim darajasini kengaytirish ustida ishlash lozim bo'ladi.

Metodika №6.

“Choy servizi”.

Maqsad: ansamblga yig'ilgan (bir butun) predmetlar guruhlarning badiiy xususiyatlarini tushunib yetishlarini aniqlash.

Vazifa: choynakka uning rangi va shakliga mos keladigan piyola va baldoqli piyolalarni tanlash.

Ish 3 balli tizimda baholandi.

O'quvchilarning bilim darajasi:

Past (1 ball) – predmetlarning badiiy xususiyatlarini tushunishmaydi, tanlagan predmeti shakl va rang jihatidan to'g'ri kelmaydi. O'quvchida bu yo'nalishda intuitsiya rivojlanmagan.

O'rtacha (2 ball) – predmetlararo aloqani qisman tushunadi, predmetlarning yoki rangiga, yoki shakliga, yoki ornamentiga qarab ajratgan, chunki u ushbu predmetlarning ansanbliga tegishli ekanligini ichdan his qiladi.

Yuqori (3 ball) – predmetlarni biladi va ularni rangi, shakli, ornamentiga qarab tez ajratadi. Umumiylik xususiyatlarini ongli ajratadi.

Past darajada – 8 bola – 62%,

O'rtacha – 3 bola – 23%;

Yuqori – 2 bola – 15%.

Metodika №7.

“Chizishni davom ettir (to'ldir)”.

Maqsad: boshlang'ich sinf o'quvchilarining predmetlar simmetriyasi to'g'risidagi tasavvurlari darajasini aniqlash, tugallanmagan figuralarni tugatish.

Vazifa: uchtdan qog'oz (21x30) beriladi va undagi tugallanmagan figuralarni (rasmlarni) to'ldirish tavsiya etiladi (kvadratlar, aylanalar, baliq, ninachi shakllari).

O'quvchilarning ko'pchiligi bu vazifani yaxshi bajarishdi.

Tahlil:

yuqori daraja – 9 kishi – 70%.

o'rta darajada – 2 – 15%,

past darajada – 2 – 15%.

Son taxlil: o'quvchilar asosan o'rta darajada, ular simmetriya to'g'risida bilishadi, shaklga e'tibor beradi, gohida kichik xatoga yo'l qo'yishadi.

Shunday qilib, bilimlar darajasi tasnifiga o'tamiz:

Yuqori daraja – ranglar, uning tuslarini tanlashda xato qilmaydi. Tushungan holda shakl va rang xususiyatlarini aniqlaydi, ulardan to'g'ri, hamohang kompozitsiya tuzadi hamda to'g'ri tushuntirib bera oladi. Predmetlarning foydalilik, go'zallik, qulayligini tushunadi. Ijodiy topshiriqlarni to'g'ri bajaradi. Ixtiro foydallilik va go'zallik birligida ifodalanadi. Faoliyatida original materiallar, yorqin vositalardan foydalanadi. Ansambl ob'yektlarning joyini tez aniqlaydi, predmet badiiy xususiyatlarni tushunadi, ularning rang, shakl, ornamenti birligini biladi. Predmet simmetriyasini sezadi va uni buzmaslikka harakat qiladi. Bajargan ishidan emotsional qoniqadi.

O'rta daraja: rang tanlashda 1-2 xatoga yo'l qo'yadi, geometrik figuralarini ajratib oladi, lekin rang va shakl bog'liqligida xato qiladi, predmetlarni baholashda faqat go'zallikni ko'rsatadi va uning yoqishini aytadi. Ijodiy ishlarni to'g'ri bajaradi, gohida o'z faoliyatini nazorat qila olmaydi. Ixtirochi chiroyli va qulay bo'lmasada, lekin foydali. Ixtiroda standartlardan, shakllardan foydalana biladi, lekin yangi elementlar kiritib bilmaydi. Predmetlar aloqasini biladi, predmetlarni bitta belgi bo'yicha birlashtira oladi (rang, shakl, ornament). Predmetlar, rasmlarda assimetriyaga yo'l qo'yadi. Bajargan ishidan to'liq emotsional qoniqmaydi.

Past daraja: rang tanlashda 2 tadan ziyod xatoga yo'l qo'yadi. Geometrik figuralarni bilsada, ularni kompozitsiyada to'g'ri shakllantira olmaydi. Intuitsiyasi rivojlanmagan. Predmetlarning go'zallik, foydalilik, qulaylik tomonlarini ajrata bilmaydi. Ijodiy ishlarni yaratishda o'z harakatlarini nazorat qila olmaydi. Tasvirlarda go'zallik va garmoniyaga e'tibor bermaydi. Standart shakllardan foydalanadi, yangi yechimlarni izlamaydi va istamaydi. Ansambldagi predmetlar xususiyatlarini tushunmaydi. Predmetlarni tasodifan tanlaydi, na shakli, na rangi, na ornamentiga e'tibor bermaydi. Tayyor rasmga qo'shimcha kiritishda konturlarni buzib qo'yadi.

Ta'kidlovchi tajribaning natija va xulosalari:

Ta'kidlovchi tadqiqot jarayonida qator nazariy holatlar o'z tasdig'ini topdi.

1. Psixolog olimlar L.S.Vigotskiy, G.P.Blonskiy, A.Ya.Dudetskiy va boshqalar aytganlaridek, boshlang'ich sinf o'quvchilarida tafakkur ijodkorligi jarayonlari ko'rgazmali-obrazli tafakkur asosida o'quvchi hayolida, konkret obrazlar shaklida paydo bo'ladi. Bu obrazlar uning hayotiy tajribasida to'planib, xotirada yig'ilib boradi.

2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy faoliyati mahsuloti ularning talab va qiziqishlarini, emotsional sezgi, emotsional-psixologik faoliyati doirasida shu yoshi davrida faollashadi.

3. O'quvchining atrof-muhit va estetik sifatini idrok qilishi shundaki, unda boshlang'ich sinf o'quvchilari estetik ob'yektlarni to'liq idrok eta olmaydi, ular predmetning bir tomonini, ya'ni uni qiziqtirgan tomonini yoki rangni, yoki kattaligini, yoki chiroyliligini idrok qiladi, xolos.

4. Boshlang'ich sinf o'quvchilari amaliyotda turli ranglardan foydalanadi, lekin ular bu ranglarni tushunmasdan foydalanadilar, chunki ularda kerakli nazariy asoslar shakllantirilmagan.

5. Boshlang'ich sinf o'quvchilari atrof-muhitdagi predmetlarni estetik baholashda, uning ratsionalligi, maqsadga muvofiqligi, qulayligi, chiroyliligi kabi tomonlariga e'tibor berishmaydi.

6. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ijodkorlikning boshlang'ich pog'anasida turadi. Ularning texnik estetikadan ozgina zahirasi bor, uni amaliyotda qo'llashga harakat qilishadi, lekin ular asosan ko'rganidan nusxa olishadi, ko'rgan harakatini qaytarishga harakat qilishadi.

7. Mehnat ta'limi o'quv rejalariga dizayn elementlarini kiritish va undan topshiriq, vazifalarning ijodiy yechimida foydalanish lozim.

3.2. Tajribaning shakllantiruvchi bosqichida dizayn tafakkuri elementlarini rivojlantirish tizimi

Tajriba ishining vazifalari:

- atrof-muhit estetikasining boshlang'ich sinf o'quvchilarining fiziologiyasi, psixikasi, intellektiga ta'sirini tadqiq qilish;
- shakllantiruvchi tajriba jarayonida o'quv-tarbiya faoliyati uchun estetik va pedagogik shart-sharoitni yaratish;
- boshlang'ich sinf o'quvchilarining dizayn tafakkurini badiiy loyihalash materiallari asosida rivojlantiruvchi ijodiy faoliyatni tashkillashtirish;
- ijodiy tajriba faoliyati natijalarini son va sifat jihatdan tahlil qilish;
- boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy dizaynerlik tafakkurini rivojlantirishda badiiy-loyihalash hamda estetik-pedagogik shart-sharoitlarining o'рни va ahamiyatini oldindan aytib berish;
- dizaynerlik tafakkuri elementlarini rivojlantirishga doir metodik tavsiya va masalalar (mashqlar) ishlab chiqish.

Shakllantiruvchi tajriba tadqiqoti dizaynerlik tafakkuri elementlarini rivojlantirishga imkon beradi.

Ish badiiy-loyihalash materiallari negizida bajarildi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining dizaynerlik tafakkuri elementlarini shakllantiruvchi, rivojlantiruvchi nazariy ma'lumotlar aniqlab olindi.

Bu ma'lumotlar quyidagilar:

- shakl va funktsiya birligi;
- shakl material mosligi;
- shakl va rang mosligi;
- garmoniya vositalari bo'yicha bilimlar: nisbat va mutanosiblik, ko'lam va ko'lamlilik, simmetriya va asimmetriya, kontrast va nyuans, ranglar garmoniyasi.

Predmetlarning yangi estetik jihatlarini bilib borish, o'qituvchilardan maxsus bilim va ko'nikma talab qiladi, ularsiz o'qituvchi pedagogik faoliyatini muvofaqiyatli olib bora olmaydi. Shular jumlasiga, predmet yoki predmetlar guruhida badiiylikni ko'rish, texnik estetika to'g'risidagi bilimga ega bo'lish, ularning ifodalanish vositalari, boshlang'ich sinf o'quvchilarda predmetning konstruktiv tuzilishini shakllantirish, shakl va material mosligini mahsulotda ifodalay bilishga o'rgatish va rivojlantirishni bilish lozim.

Mehnat ta'limi o'quv rejasiga quyidagi bilimlarni kiritish lozim:

1-sinf.

Rang. Asosiy va qo'shimcha ranglar.

Xromatik va axromatik ranglar. Ranglar doirasi. Ranglarning nyuansli va kontrastli bog'lanishlari. Issiq va sovuq ranglar. Turli kompozitsiyalar yasashda ranglarning bir-biriga ta'sirini inobatga olish zarur. Buning uchun esa ranglar garmoniyasi xususiyatlarini bilish lozim.

Ranglar garmoniyasini terish uchun asos sifatida ranglar doirasi olindi. Ranglar doirasini ikki qismga ajratib, bir tomonga - qizil, to'q sariq, sariq va sariq-yashil ranglar, ikkinchi tomoniga – havo rang-yashil, havo rang, ko'k, ko'k-siyoxranglar ajratiladi. Birinchi tomondagi ranglar va ularning tushlari (qizil, to'q sariq, sariq, sariq-yashil) **issiq ranglar** deyiladi. Ikkinchi tomondagi ranglar (havo rang – yashil, havo rang, ko'k, ko'k-siyoh rang) va ularning tushlari **sovuq ranglar** deyiladi.

Har qanday rang o'zining – tusiga, och-to'qligiga, yorug'ligiga, to'yinganligiga ega.

Yorug'lik (яркость) – rangning oq rangga yaqinlashganlik darajasi. Shuning uchun eng yorug' ranglar bu oq rangga yaqin ranglardir.

To'yinganlik (насыщенность) – ranglarning ma'lum darajadagi (quyug'i) to'qi.

Xromatik ranglar – skeptordagi barcha ranglar va ularning t uslari.

Axromatik ranglar – oq, kul rang, qora ranglar.

Ranglar darajasidagi qo'shimcha ranglar asosiy ranglarga qarama-qarshi joylashgan. Shuning uchun ularni kontrast ranglar deb yuritishadi. Agarda qo'shimcha ranglar turli miqdorda bir-biriga qo'shilsa, ular bir-birini rangsizlantiradi. Qo'shimcha ranglar yonma-yon tursa ularning to'yimliliigi oshadi, shuning uchun qo'shimcha ranglarni bir xil miqdorda qo'shib bo'lmaydi, qaysidir bir rang asosiy rang bo'lishi kerak, qolganlari qo'shimcha ranglar bo'ladi.

Har qanday rang to'q (qoramtir) ranglar orasida och ko'rinadi, och ranglar orasida - to'q ko'rinadi.

Ranglarning garmonik birligini bir xil ranglar t uslari orqali olish mumkin (eng yaxshi birikuv bu – 1\4). Bunday ranglar birikuviga **nyuans birikuvi** deyiladi. Chiroyli birikuvni qo'shimcha ranglar orqali olish mumkin – bu **kontrast birikuv** deyiladi.

Arxmatik ranglar bir-biriga yaxshi qo'shiladi: oq qora bilan, qora kul rang va oq bilan. Bu ranglar har qanday rang bilan yaxshi qo'shiladi.

Endi «shakl», «material» tushunchalariga e'tiborimizni qaratamiz.

Shakl. Yassi va hajmli shakl.

Xususiyati: serqirralik, yumaloqlik, yangilik, simmetriklik, proportsionallik, ritimlilik. Oddiy va murakkab shakl.

Tadqiqotchi G.P.Kalinina quyidagi qisqacha tasnifni beradi:¹ har qanday shakl ikki tomonlama qaralishi mumkin: geometrik shakl, garmonik shakl. Shuning uchun shakl turli tasnifga ega.

Geometrik nuqtai nazaridan shakl – bu bizga ma'lum bo'lgan geometrik figuralarning tekislik va makon (fazoda)da joylashuvi: aylana, kvadrat, uch burchak, silindr, shar va boshqa shakllarda.

¹ Эстетическое воспитание младших школьников на уроках трудового обучения средствами художественного конструирования (сост. Калинина Г.П.). – Свердловск, 1984, 19 с.

Ikki va undan ortiq oddiy shakllarni birlashtirish natijasida murakkab shakllar yasaladi.

Har qanday geometrik figura quyidagi tasnifga ega:

- simmetriya - asimmetriya;
- o'zaro bog'lanish (kontrast-iyuans);
- hajmli-fazoviy qurilish (predmet uzunlik, kenglik va balandlikka ega).

Garmonik shakl tasnifiga o'tamiz:

- tashqi shaklning chegaralanganlik va butunligi;
- propotsionallik va ritm;
- ko'lamlilik (masshtabnost);
- eguluvchanlik (burchakli va siliqlilik, yumaloqlilik);
- yengillik va salmoqlilik.

Kompozitsiya yasashda ham geometrik, ham garmonik shakl inobatga olinishi lozim.

Material. Material turlari va ularning xususiyatlari: tuzilishi, fakturasi, mustahkamligi, suvga chidamliligi, bo'yalishga munosabati, egiluvchanligi.

Turli materiallardan mahsulot tayyorlash, uning birikish xususiyati¹.

Ushbu bilimlar turkumining birinchi sinfda mehnat ta'limi darslarida foydalanish mumkin. Ikkinchi sinfda olingan bilimlar mustahkamlanib boriladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari materiallarning dekorativ, texnologik xususiyatlari bilan tashishni davom etadilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari badiiy mo'ljal to'g'risida ma'lum axborotlarni olib borishadi, ularni qanday yo'llar bilan o'zgartirish, ishlov berish mumkinligi – shaklni modellashtirish, kompozitsiya ritmi orqali ishlov berish mumkinligini bilib olishadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining dizaynerlik tafakkurini yangi yil o'yinchoqlarini tayyorlash jarayonida ham rivojlantirib borsa bo'ladi. Ular o'zi yasagan narsalarni dizayn mahsuloti deb atamasalarda, lekin ular turli materiallardan hayotning turli jabhalari uchun turli chiroyli narsalar tayyorlash mumkinligini bilib oladilar.

¹ Эстетическое воспитание младших школьников на уроках трудового обучения средствами художественного конструирования (сост. Калинина Г.П.). –Свердловск, 1984, 22 с.

Dars jarayonida bolalar go'zal narsalarni inson hayotining turli jabhalari uchun tayyorlash mumkinligini – qurilish ishlarida, fan va texnika, san'atda – bilib oladilar.

Ular yana shu narsani bilib oladilarki, tayyorlangan narsa, mahsulotda kiritilgan yangiliklar alohida qadrli bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari dars jarayonida kompozitsiya tuzish qoidalarini, rang tanlash mahoratini, narsalar, predmetlar garmoniyasini (hamohangligini), ya'ni go'zallik qonunlarini bilib oladilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga o'zi mustaqil shakl va rang tanlash, ulardan chiroyli kompozitsiyalar tuzish uchun imkoniyat, shart-sharoit yaratib berish kerak. O'quvchilar tabiatdagi go'zal narsalar, holatlarni kuzatib borishlari uchun ularning kuzatuvchanligini ham rivojlantirib borish lozim. Kuzatish ob'yekti bo'lib predmetlar, narsalar, binolar, transport vositalari, magazin vitrinalari, muzey eksponatlari hamda tabiat hodisalari bo'lishi mumkin.

Shu maqsadlarda quyidagi ta'lim topshiriqlari shakllantiriladi.

Vazifalar:

- dizaynerlik kasbi bilan tanishuv;
- atrof-muhit, predmetlar olami bilan tanishuv, ular yangi g'oyalarga manba vazifasini o'taydi;
- kompozitsiya yaratish, turli shakllar yaratish, rang tanlash asoslari bilan tanishuv;
- faol dizaynerlik tafakkur elementlarini shakllantirish, shuningdek, o'z fikr-g'oyalarini eskizlar, rasmlar, loyihalar orqali ifodalashga o'rgatish;
- turli materiallar bilan ishlash ko'nikmasini shakllantirish;
- badiiy didni rivojlantirish.

Dars jarayonida san'at va dizayn tarixi to'g'risida suhbat, atrof-muhitni o'rganish va **kuchayuvchanlikni** rivojlantirish maqsadlarida ko'chaga, muzeyga, maydonchaga sayohat va unda shakl va rang birligi, material va shakl uyg'unligi o'rganiladi, shuningdek, musiqiy asarlar bilan tanishtirib boriladi. Bundan tashqari kinofilmlar, diopozitivlar ko'rsatib boriladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga tushunarli tarzda quyidagi ma'lumotlar berib borish lozim:

- predmetning serqirraligi ranglar birikuvi, hamohangligini pasaytiradi, kontrastlikni kuchaytiradi;

- egiluvchanglik ranglar hamohangligini kuchaytiradi, oshiradi, kontraslikni pasaytiradi;
- shakl yengilligi ranglar tusi birligini oshiradi, kontrastlik pasayadi;
- shakl salmoqligi kontrakt ranglar hamohangini kuchaytiradi, to'q ranglar ranglar nyuansini, ya'ni bog'liqligini pasaytiradi;
- yengil va salmoqli shakllar birligi narsa, predmetni – mahsulotni, buyumni chiroyli ko'rsatadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga shu kabi nazariy bilimlar o'rgatilgach, ularga qator mashqlar tizimi beriladi, ular o'quvchilarning dizaynerlik tafakkurining rivojlanishiga imkon tug'diradi.

Bajariladigan mashqlarning asosini quyidagi ma'lumotlar egallashi lozim:

1. Har qanday shaklni shartli geometrik figuralarga bo'lib chiqish mumkin.
2. Olamdagi barcha predmetlar ma'lum materialdan yasalgan, bunyod bo'lgan. Shakl tanlash materialga bog'liq.
3. Barcha predmetlar o'z rangiga ega. Ranglar zarurati.

Darsning boshida predmet shakli ustida ishlash lozim: umumiy konfiguratsiyali buyumni geometrik figuralarga ajratib tahlil qilish, oddiy shakllardan murakkab shakllar yasash hamda ranglarni va ularning tuslarini ajrata bilish va boshqalar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga bilim suhbat, axborot, ular oldiga vazifa qo'yish orqali berib boriladi va ijodiy harakatlardagi amaliy ishlarni bajarish orqali mustahkamlanadi.

Savol va vazifalar avval oddiy bo'lib, keyinchalik murakkablashib boradi va ijodiy izlanish darajasiga yetkaziladi hamda ma'lum dizaynerlik muammolari yechiladi.

Masalan, maqsadga muvofiq tushunchasini bilish maqsadida boshlang'ich sinf o'quvchilariga turli qishki kiyimlarni kuzatish tavsiya qilinadi. O'quvchilar kiyimlar ichidan keraklilarini ajratib oladi va savol mazmunidan kelib chiqib tushuntirib beradi.

Maqsadga muvofiqlikni quyidagi savollar orqali aniqlashtirish mumkin:

- nega pichoq, bolta shunday shaklda?
- ignaning bunday shaklda ekanligini tushuntiring?
- nega qishda biz qo'lqop kiyamiz? va boshqalar.

Yoki keraksizini chiqarib tashla:

- komplekt predmetlar ko'rsatiladi: kostyum, galstuk, ketalar, sport kostyumi;

- xonadan ortiqcha mebelni chiqarib tashla;

- nega ot-arava to'g'ri burchakli shaklga ega? Unda suyirlik (обтекаемоц); ya'ni shaklning kam qarashlikka uchraydigan bo'lishi kerakmi, bunday shaklni yasash osonmi? Uni yog'ochdan yasasa ham bo'ladimi?

Olingan bilimlari orasida biz boshlang'ich sinf o'quvchilarining uslubga oid sezgirligiga, his qila bilishiga e'tiborni kuchaytiramiz va ularda badiiy loyihalash xususiyatining shakllanishiga e'tiborini qaratamiz.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining loyihalash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun ularda quyidagi ko'nikmalarni hosil qilish lozim:

- tayyorlanadigan buyumni oldindan ko'ra bilish;

- uni boshqalar ham tushunadigan, o'qiydigan qilib tayyorlash (chetyoj, rasm);

- mahsulot maketini ko'rgazma uchun tayyorlash.

Loyiha, loyihalash – hali o'zi yo'q narsani tassavvurda yasash demakdir. Masalan, uy loyihasi – bu o'ylangan, rasmi chizilgan uy, o'yining o'zi aslida yo'q narsa. Uyni qurishdan oldin uni hayolan o'ylash va loyihasini chizish lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda maxsus dars – o'yin darslar tashkillashtirish va unda loyihalashning nazariy elementlarini kiritish mumkin. Masalan:

- gulzorning reja-loyihasini o'qi;

- uyning cherteji bilan bitmagan uyni taqqosla;

- yana nima qurish lozim?

- Buratino, Quyuncha, Zumrad va Qimmat uchun uy loyihasini chiz va boshqalar.

Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarining sezgirligini rivojlantiruvchi mashqlar bajariladi:

- qo'g'irchog'ingga paypoq tanla;

- paypoqni tugmacha, gul bilan beza;

- bolachaning kostyumiga galstuk tanla;

- kostyumdan keraksiz narsalarni olib tashla.

Mehnat darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarini rang tanlash san'atiga ham o'rgatib borish lozim.

1. Ranglarni aniqlash va tayyorlash.

Mehnat darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilari rangli qog'ozlardan o'qituvchi aytgan rangli qog'ozni ajratib oladi. O'quvchilar undan naqsh yasash uchun turli geometrik hamda o'simliklarga oid ranglarni kesib olib bezak yasashadi.

2. Asosiy va qo'shimcha ranglar.

Maxsus jadval orqali boshlang'ich sinf o'quvchilariga asosiy ranglar – ko'k, qizil, sariq ranglar – bu ranglarni boshqa ranglardan hosil qilib bo'lmaydi, shuning uchun ular **asosiy ranglar** deyiladi. Asosiy ranglarni bir-biriga qo'shib qo'shimcha ranglar hosil qilinadi.

3. Ranglar yorug'ligi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari tabiatni, turli kartinalarni maxsus kuzatuvlari jarayonida ranglarning yorug' va qorong'u tuslari borligini bilib oladilar. Dars jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilari rangli materiallarning asosiy rangi va tuslarini ajrata bilishga o'rganadilar.

4. Iliq va sovuq ranglar, ularning tuslari. Dars jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilari barglardan «kuzgi gilam» yasashdi (iliq ranglar) hamda «Qor odam» (Снеговик) yasashdi (sovuq ranglar).

5. Ranglar doirasi. Qo'shimcha ranglar.

O'qituvchi boshlang'ich sinf o'quvchilarini ranglar doirasi bilan tanishtiradi. Sxemada ranglar ketma-ketligida ko'rsatilgan: qizil, to'q sariq, sariq, yashil, havo rang, ko'k, siyox rang. O'quvchilar ularga ma'lum bo'lgan asosiy va qo'shimcha, iliq va sovuq ranglarni aytib berishadi. Shundan keyin boshlang'ich sinf o'quvchilari doiradagi qarama-qarshi ranglar spektoriga e'tibor berishdi: qizil-yashil, ko'k-to'q sariq, sariq-siyox rang. Bu ranglar **qo'shimcha ranglar** deyiladi.

Shuningdek, o'quvchilar qo'shimcha ranglar (qarama-qarshi turga) birgalikda yorug' kontrak rangga aylanishiga ham e'tibor berishdi va bu tajribalardan dekorativ narsalar yasashda foydalaniladi.

Gohida darslar uzviyligiga e'tibor qaratildi, ya'ni tasviriy san'at darsida berilgan vazifa – topshiriqlar mehnat darslarida davom ettiriladi. Bu o'z navbatida boshlang'ich sinf o'quvchilarining elementar dizaynerlik tafakkurining rivojlanishiga sharoit yaratadi.

Badiiy loyihalash ko'nikmalarini shakllantirishning mashqlar tizimi.

Mashq va vazifalar quyidagi talablar asosida tuzildi:

- mehnat ta'limi maqsad va vazifalar hamda reja mazmuni asosida;

- mashq va vazifalarning ketma-ket murakkablashib borishi asosida;

- vazifalar quyidagilarga e'tiborni qaratishni talab qiladi – kompozitsion birlik, funktsional rang, shakl, metallning mahsulotga moslik darajasi texnologiyasi (konstruktsiya - qurilmaning mantiqiyliqi, faoliyat yo'llarining mosligi) predmet va muhit birligi (stil);

- ta'limni tashkil qilishda metod va usullar turli-tumanligi.

Ikkinchi sinfda quyidagi mashqlar tizimi tavsiya qilinadi:

1. Ranglar doirasi bilan tanishishi. Asosiy ranglar.

2. Bir, ikki shakl asosida kompozitsiya yasash.

3. Turli shakl va ranglar asosida o'zining shaxsiy kompozitsiyasini yaratish.

4. Bir, ikki shakl hamda 1-2 rang asosida o'zining shaxsiy kompozitsiyasini yaratish.

5. Mahsulot tayyorlashda ranglar kontrastligi bo'yicha bilimidan foydalanish.

6. Applikatsiyalar (qog'oz yopishtirish) tayyorlashda "simmetriya", "asimmetriya" tushunchalarini qaytarish.

7. Narsalarni ma'lum kayfiyat uchun yasash (Yangi yil, Navro'z bayrami).

8. Umumiy konfiguratsiyani turli geometrik figuralarga ajratish bo'yicha mashqlar.

9. "Maqsadga muvofiq"lik tushunchasi. Mashqlar.

10. Loyihalash. Kelajak buyumlarini loyihalash hali yo'q buyumlarni loyihalash.

11. "Stil", "stil birligi" tushunchasi.

12. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining shakl, rang, ularning xususiyatlari bo'yicha bilim, ko'nikmalarini sinovdan o'tkazish (kompleks mustaqil ish).

Shakllantiruvchi tajribaning yo'nalishlaridan biri estetik-pedagogik sharoitlarning ketma-ket tashkillashtirilishi hamda boshlang'ich sinf o'quvchilari tafakkur ijodkorligining rivojlantirilishidir.

Estetik-pedagogik sharoitlar o'quv-dizaynerlik faoliyatini yaratishdan boshlanadi va u boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkur ijodkorligini rivojlantiradi.

Pedagogik nuqtai nazardan, maktabda amaliy faoliyatni tashkil etish uchun psixologik-fiziologik hamda ergonomik talablar bajarilishi lozim. Maktab o'quv-dizaynerlik faoliyatini tashkil qilishda boshlang'ich sinf o'quvchilari quyidagi yo'nalishlarda ishtirok etishlari mumkin:

- fan sinflari interyerini shakllantirishda;
- bayramga kostyum va dekoratsiyalarni tayyorlashda.

Ijtimoiy-emotsional sharoitlar boshlang'ich sinf o'quvchilari hamda o'qituvchilar jamoalari orasidagi o'zaro munosabatlarga bog'liq. Bu yerda bosh rolni o'qituvchi o'ynaydi va uning mehribonligi, odobi, axloqi, estetikasi, ta'bi, intellekti, artistligi, tafakkur ijodkorligiga bog'liq.

Shuningdek, o'qituvchi muloqotning demokratik uslubini o'rnatadi, ya'ni ona va bola muloqotiga yaqin muloqot. Bunday muloqot o'zaro mehr, o'zaro ishonch, bir-birini tushunishiga asoslanadi. Bunday sharoitning, muhitning yaratilishi boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun ma'lum qulaylik tug'diradi, u o'zini himoyalangan sezadi, o'ziga ishonch paydo bo'ladi, ijodiy erkinlik muhiti vujudga keladi.

Ijtimoiy emotsional muhit boshlang'ich sinf o'quvchilari jamoasida qarama-qarshiliklar, konfliktli vaziyatlar, agressiya kabi holatlarning oldini oladi va sinfda, maktabda o'zaro va pedagoglar bilan do'stona muhitni yaratadi.

Ijtimoiy-emotsional muhit evristik-didaktik jarayonlarini tashkillashtirishda vujudga keladi va bu pedagogik faoliyatda turli ijodiy shakl va metodlardan foydalanishni taqozo qiladi.

Shakllantiruvchi tajriba bo'yicha xulosalar.

Shakllantiruvchi tajriba jarayonida kompleks estetik-pedagogik shart-sharoitlar (o'quv-dizaynerlik, ijtimoiy-emotsional, didaktik-evristik individual-ijodiy) yaratildiki va ular faoliyat va jarayonlar hamda tafakkur ijodkorligining rivojlanishiga imkoniyat yaratdi.

Kuzatishlarimizning ko'rsatishicha, agarda ta'kidlovchi tajriba jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ishlarida yangilik va originallik juda kamchilikni tashkil qilgan bo'lsa, shakllantiruvchi tajriba jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining faolligi oshdi,

ularning ishlarida yangilik, originallik, ilg'or metod va shakllarda foydalanish kabi siljishlar kuzatildi.

Ijodiy ishlarni bajarishda boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ishlari ko'zga tashlandi. O'quvchilar yangi azart bilan yangi-yangi buyumlar tayyorlashdi. Darslarning barchasi o'yin tarzda o'tdi. O'yinlardan vazifaga chuqurroq kirish mexanizmi sifatida foydalaniladi. Bu mexanizm (o'yin) boshlang'ich sinf o'quvchilariga murakkab va qiyin vazifalarni qiziq va tushunarli qilib yetkazishga xizmat qiladi, qiyin va murakkab vazifalarni yoritadi. Sinfda o'zaro hamkorlik, o'zaro yordam muhiti xukm surdi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari juft-juft bo'lib, guruh bo'lib, jamoa bo'lib ishlashga o'rganib bordi.

O'qituvchi boshlang'ich sinf o'quvchilarini jamoaviy ishlashga asta-sekinlik bilan o'rgatib bordi va bu juda qiyin vazifani uddalay oldi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi vazifalarni yechish rejalashtirilib borildi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining sezgi tajribasini orttirib borish. Chunki ijodiy muvoffaqiyat boshlang'ich sinf o'quvchilarining tajriba va taassurot zahirasiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq. Ko'rib idrok qilish – rejamizning muhim komponenti edi.

Qator darslar “Yangi yilga tayyorlanayapmiz!” shiori ostida tashkillashtirildi. Bundan maqsad boshlang'ich sinf o'quvchilarining dizaynerlik g'oyalarini faollashtirish edi. Ancha qiyin va murakkab vazifalarni yechish esa o'qituvchilarda dizayner ijodkorligi elementlarining shakllanib va rivojlanib borayotganligidan dalolat beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy faollik darajasini ko'tarishga o'rgatish lozim. Ijodiy faollikka o'rgatish nafaqat boshlang'ich sinf o'quvchilarining badiiy dizaynerlik faoliyatini faollashtiradi, balki ularning umumiy madaniyatini ham oshiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining dizaynerlik tafakkuri elementlarini shakllantirish qisqa muddatli jarayon emas, balki bu sohada ko'p bosqichli dastur ishlab chiqilishi va o'quvchilarning maktabdagi faoliyatini to'liq qamrab olishi lozim.

Mehnat ta'limi bo'yicha tayyorlanadigan dastur (dizayn ta'limi asoslari) quyidagi tuzilish tamoyillariga asoslanishi lozim.

Dasturning tuzilish tamoyillari.

1. Umummadaniy (dunyoqarashli, axloqiy) yo'nalish tamoyili. Bu tamoyil o'quvchilarda amaliy bilimlar tizimini shakllantirishini taqozo qiladi: unda inson va u yaratgan madaniy muhitning tabiat va uning hodisalari bilan bog'liqligi, narsalar olamining ijtimoiy-psixologik, ijtimoiy-tarixiy jarayonlar bilan bog'liqligini bildiradi.

Kurs mazmuni, shuningdek, shaxsning badiiy-estetik bilimlarini kengaytirish, uning yaratuvchanlik imkoniyatlarini shakllantirishga qaratilishi lozim.

2. Umumiydan xususiylga (axloqiy sifatlarini shakllantirish), xususiylan umumiyga (konkret bilim va ishlash tartibini shakllantirish).

Boshlang'ich sinf o'quvchilari tabiat va san'atning emotsional ta'siriga juda chanqoq, shuning uchun ham ular dizaynerlik tafakkuri asoslarida yotgan murakkab falsafiy g'oyalarning ichiga chuqurroq kirib borishga ham qodirlar.

Shuning uchun dastur dizaynerlik masalalarini ko'rishda (estetik va funktsional sifatlarining konstruksiyada birlikda ifodalanishi, faoliyat texnologiyasi, rang va shakl birligi, materialning shaklga mosligi, kompozitsiyada turli shakllarning mavjudligi) umumfalsafiy yondashuv asosida "Tabiat – Inson – Predmetlar olami" muammosini hal qilish ko'zda tutilishi kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining konkret qo'l ishlari, ularning psixologiyasidan kelib chiqqan holda oddiydan murakkabga, xususiylan umumiyga tamoyili asosida bajarilishi rejalashtirilishi lozim.

3. Dizaynerlik tafakkurini shakllantirishda yaxlitlik.

Shaxs yakka; inson faoliyatining katta qismi ham yaxlit, ya'ni bir vaqtning o'zida turli komponentlarini qamrab oladi. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarida konkret dizaynerlik tafakkurini bir-biridan ajratilmagan yaxlitlikda, kompleks holda shakllantirish lozim, chunki o'quvchi konkret predmetni yasashda u yoki bu predmetga umumiyning bir bo'lagi sifatida qaraydi va unda (umumiyda) estetik, ijtimoiy-psixologik va boshqa o'zaro aloqalarni yaxlitlikda ko'radi.

4. Mazmun variativligi, mahsulot turli-tumanligi, o'qituvchi ijodi. Dastur maqsad va tamoyillar birligini inobatga olgan holda darsning konkret mazmunini ifodalash mumkin, unda regional, ijtimoiy-madaniy, konkret joy xususiyatlarini e'tiborga olgan holda

tashkillashtirish tavsiya etiladi. Darslar soni ham o'zgartirilishi mumkin.

Bizning tadqiqotlarimizdan kelib chiqan holda quyidagi tematik reja taklif etiladi.

“Badiiy loyihalash” bo‘limining tematik rejasi.

1-sinf.

Dars mavzusi

Nazariy ma'lumotlar

Amaliy faoliyat: qog'ozning tur va xususiyatlari to'g'risida laboratoriya mashg'uloti.

Qog'oz. Qog'oz turlari. Xususiyatlari: rang, rang olish xususiyati, suv yutish xususiyati, qattiqligi, egiluvchanligi, yaltiroqligi.

- qog'oz xususiyatini bilish bo'yicha tajriba;
- qog'oz kolleksiyasini tayyorlash.

2. Shakl berish va kompozitsiya asoslari.

Shakl-kartinalardan “quvnoq” narsalar yasash. Oddiy shakl. Yassi va qalin shakl. Detallar, bezash.

- qog'ozlarni yelimlash orqali turli narsalar tayyorlash.

3. Shakl. Yassi qog'ozni hajmli figuraga aylantirish.

-o'yinchoqlarni qog'ozni egish, buklash va hokazolar orqali yasash.

4. Ritm. Ornament.

- geometrik elementlarda naqsh (gul).

5. Ritm. Geometrik figuralardan kompozitsiya yasash. Kompozitsiya, model silueti (sharpasi, ko'rinishi).

- kartondan “geometrik konstruktor” tayyorlash.

6. Simmetriya. Simmetrik detallardan rasm yasash.

Tabiatda simmetriya. Kompozitsiya.

- simmetriya detallardan applikatsiya – rasm tayyorlash.

7. Asimmetriya. Qirqilgan qog'oz bo'laklaridan kartina tayyorlash.

Tabiatda asimmetriya. Kompozitsiya.

- asimmetrik detallardan kompozitsiya yasash.

8. Rang ifodalilik vositasi. Mozaika.

Arxomatik va xromatik ranglar.

- xromatik va arxomatik ranglardan mozaik applikatsiyalar tayyorlash.

9. Bir rangning iliq va sovuq tushlari.

- iliq tuslardan “Kuzgi buket” tayyorlash
- sovuq tuslardan “Qor odam” (Snegovik) tayyorlash.

10. Hajmli o‘yinchoqlar hamda fazoviy kompozitsiyalar tayyorlash. Qish obrazlari.

Asimmetriyalik, egiluvchanlik, yengillik, rivojlanuvchanlik, atalganligi, mahsulot xarakteri. Shaklni modellashtirish.

- xonani jihozlash. Osilgan bezak – burama.

11. Qog‘ozlar qatlamidan narsa yasash. Simmetriya, arxomatik ranglar, ranglarning garmonik birikuvi, shakllar birligi. Ritm, kompozitsiya.

- qog‘ozlar qatlamidan (oq va och ko‘k) qor uchqunini yasash.

12. Qog‘ozdan o‘yinchoqlar, xayvonchalar yasash.

- murakkab fonarni yasash.

13. To‘g‘ri burchakli qirqilgan “Fonarni” yasash.

- archa fonarini yasash.

14. Archa o‘yinchog‘i “Qor bobo”.

- qog‘oz va paxtadan “Qor bobo” yasash.

2-sinf.

Dars mavzusi.

Nazariy ma’lumotlar.

Amaliy faoliyat.

1. Badiiy loyihalash (dizayn) to‘g‘risida dastlabki ma’lumotlar. Simmetrik detallar applikatsiyasi. Badiiy loyihalash tushunchasi dizaynerlik mutaxassisligi (rejalashtirish, loyihalash, fikr-g‘oyani buyumga ko‘chirish). Simmetrik figuralar tushunchasi.

- tabiatdagi simmetrik predmetlarni kuzatish va tahlil qilish; to‘g‘ri geometrik figuralarni tahlil qilish;

- qog‘ozdan simmetrik sudralib yuruvchilarni yasash.

2. Shakl yasash va kompozitsiya asoslari. Qovoq o‘yinchoqlar. Kontr, siluet. Garmoniya shakllar tengligi, mosligi: ko‘pqirralik, egiluvchanlik.

- kartondan kovak o‘yinchoqlar yasash, suvinirlar yasash.

3. O‘z g‘oyasi bo‘yicha kompozitsiya yasash. Kompozitsiya. Elementlar qaytaruvchi, ritim, simmetriya, asimmetriya.

- erkin mavzuda turli shakllardagi foydalangan holda kompozitsiya tayyorlash.

4. Ertak qahramonlarga uycha loyihalash. Loyiha. Loyihalash, eskiz, rasm. Predmetning badiiy ifodalanganligi, interyer.

- kelajakka mahsulot, narsalarning loyihasi. Yo'q narsalarning loyihasi.

Rang badiiy loyihaaning ifodalanganlik vositasi sifatida. Materiallar to'plami (kollaj). Ranglar doirasi. Asosiy va qo'shimcha ranglar. Rangli fon. Garmonik birikuv. Kontrast birikuv.

- garmonik ranglarni material qoldig'idan tanlash bo'yicha mashqlar;

-materiallar to'plami (kollaj).

6. "Ko'cha vitrinallari" applikatsiyasi.

Vitrina, vitrina bezalishi, tashqi ko'rinishi va ko'cha va binoga mosligi. Simmetriya, harakat, ritm, kompozitsiya.

- magazin vitrinasi loyihasini ishlab chiqish.

7. Nyuans (bilinar-bilinmas farq). Rang tuslari applikatsiyasi. Nyuans ranglar birlashuvi, harakat, ritm;

- "kuzgi gilam" applikatsiyasi (barglardan jamoaviy ish).

8. Oshxona uchun komplekt. Choy isitkich, ushlagich, choy qalpoq.

Stil. Stil birligi, narsalar kayfiyati, ranglar garmonik bog'liqligi.

- bir stildagi (ulubdagi) komplekt (materiallardan) yasash.

9. Hajmli o'yinchoqlar kompozitsiyasini tayyorlash.

Shakl, tenglik, ertak obrazi yaratishda ranglar.

- mustaqil tayyorlangan o'yinchoqlarga karton yashik yasash.

10. Interyerlar maketlari.

Interyerning xizmat va estetik xususiyatlari. Interyer. Ixchamlashtirish.

-interyer maketi va mebelni yasash;

-oshxona kiymini tayyorlash. Loyiha eskizi (jamoviy ish).

11. "Qish obrazi", "Oltin kuz" - otkritika yasash.

Detallar va fon birligi, rang tanlash, shakllantirish, bezash.

- rangli qog'ozdan bayram otkritkalari yasash.

12. Yangi yil maskalari.

Eskiz, ranglar bog'liqligi, narsalar harakatlari, obrazlarning detallar vositasida ifodalanishi.

- yangi yil kostyumiga maska detallarini tayyorlash.

13. Yangi yil kostyumi detallari.

Badiiy ifoda vositalari – chiziq va rang detallari.

- kostyum detallarini tayyorlash.

14. Archa o'yinchoqlarini tayyorlash. Ranglar garmoniyasi, kontrast, nyuans, ritm.

- archa bezaklarini tayyorlash. Yig'iluvchi rang-barang o'yinchoq.

3-sinf.

Dars mavzusi.

Nazariy mas'ulyatlar.

Amaliy faoliyat.

1. Kompozitsiya va shakllantirish asoslari. Kompozitsiya, shakl – hajmli, yassi materialning masshtabliligi. Rivojlantiruvchanlik, yengillik faktorasi.

Ranglar kontrasti, ma'nodorlik. Sovuq va iliq ranglar.

- "shahar ko'chalari" kompozitsiyasini tayyorlash, ommaviy applikatsiya.

2. Kvartira interyeri.

Interyer. Interyerni shakllantirish tamoyil va qoidalari. Yashash xonalarini jihozlashga estetik va sanitar-gigiyenik talablar.

- ertak qahramoni uchun xona loyihasini ishlab chiqish.

3. Xonani mebel bilan jihozlash.

Mebel to'g'risida umumiy ma'lumot. Mebel turlari va uning funktsional vazifasi. Xonaga mebel tanlashga talablar. Xonalarga mebel tanlash, ularni loyihalash va joylashtirish

- ertak qahramoning xonasiga mebellarni loyihalash.

4. Uyning rangini tanlash.

Ranglar kontrasti, niyuans. Rangning inson psixikasiga ta'siri. Ranglar qo'shilishi.

- xona potologi, devorlari va poli eskizini tayyorlash. Xona interyerini rangli qog'ozlardan tayyorlash, yoki matodan tayyorlash.

5. Kitobga g'ilof tayyorlash.

Kompozitsiya, detallar yig'ilmasi (kompanovka).

- ertak kitobga g'ilof tayyorlash (ixtyoriy).

6. Bayram sovg'alari.

Predmetning bayram "kayfiyati".

- bayram sovg'alarini tayyorlash.

7. Kichik hajmdagi o'yinchoqlar tayyorlash.

O'yinchoqlarning badiiy-dekorativ shakllantirish. Hajmning mosligi, ritmi, niyuansi, kontrasti, kompozitsiyasi, egiluvchanligi.

- o'yinchoq-suvinirlar tayyorlash texnikasi.

8. Kichik shakllar tayyorlash. Material, material hossasi. Kompozitsiya syujeti, yaxlit ansambl.

- ranglar garmoniyasi asosida xonaning poli, devorlari, potologi eskizini tayyorlash.

O'quvchining badiiy dizaynerlik faoliyatini tashkillashtirishda o'qituvchiga quyidagi tavsiyalar beriladi.

Tadqiqotchi A.Osborn ijodiy fikrlashni faollashtirishning uch metodini taklif qiladi:

- tanqidni inkor qilish, har qanday fikr erkinligi;
- tiyib bo'lmaydigan, to'polonchini rag'batlantirish;
- g'oyalar sonini ko'paytirish.

Tadqiqotchi Dj.Kagan bolalar tafakkuri ijodkorligini rivojlantirishning quyidagi tavsiyalarini beradi:

- dars jarayoniga o'quvchining qiziqishini oshirish;
- o'quvchining intellektual intilishini rivojlantirish;
- o'quvchining o'z kuchiga ishonchini oshirish;
- ma'lum mustaqil qarashlarini tarbiyalash.

Tadqiqotchi D.Treffinger o'quvchilar ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha quyidagi tavsiyalarni beradi ("Qobiliyatli bolalar" kitobi bo'yicha):

- o'quvchilarga mustaqil faoliyat yuritishga imkon bering. Ularga to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatmalar bermang, ular mustaqillikka o'rgansin;

- kuzatishlar asosida o'quvchining kuchli va nozik tomonlarini aniqlang, o'quvchilar ma'lum bilim va ko'nikmaga ega bo'ldi degan aldamchi hayolga bormang;

- o'quvchilar tashabbusini bo'g'mang, ular uchun siz bajarmang, ular o'zlari mustaqil bajarsin;

- hukm chiqarishga shoshilmang;

- o'quvchilarga predmetlararo aloqani o'rgating;

- o'quvchilarni muammoni mustaqil hal qilishga, vaziyatni tahlil qilishga o'rgating;

- qiyin vaziyatlardan foydalaning. O'quvchining maktabda, uyda, ko'chada vaziyatga tushganda, undan chiqish ko'nikmalarini shakllantiring;

- o'quvchilarni bilim olish jarayonini boshqarishga o'rgating;

- barcha holatlarga ijodiy yondashing.

Ushbu nuqtai nazar shunisi bilan qadrliki, unda mualliflar o'quvchilarning tafakkur ijodkorligini rivojlantirishda ularning yoshi va ruhiyati xususiyatlarini inobatga olib, o'z metodikalarini taklif qilishgan. Shuning uchun biz ham tadqiqotimizning shakllantiruvchi tajriba qismida ushbu metodikadan foydalandik va natijalar tanlov to'g'riligini tasdiqladi¹.

¹ Ushbu bobda T.V.Boshaeva, T.O.Cherednyakova, T.P.Kashina, A.E.Padalko, T.N.Golovina G.P.Kalinina, A.Ya.Dudetskiy, G.P.Blonskiy, T.N.Golovin, D.Treffinger, Dj.Kaganlarning ishlaridan ijodiy foydalandik.

XULOSALAR

Tadqiqotimizda maqsadga muvofiq ish olib borilsa o'quvchilarda o'ziga xos tafakkur elementlarini shakllantirish mumkinligini biz dizaynerlik tafakkurlari deb atadik va uni predmetlar garmoniyasi (estetik va maqsadga muvofiqligi), sezgirlik, narsalar, predmetlarga estetik munosabatda bo'lish orqali shakllantirish mumkinligini bilib oldik. Biz yana shunga amin bo'ldikki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida tafakkur ijodkorligi elementlari ma'lum estetik-pedagogik shart-sharoitlarda, ya'ni o'quv-dizaynerlik, ijtimoiy-emotsional, evristik-didaktik, individual-ijodiy shart-sharoitlarda yaxshi shakllanadi.

Muammoli dizaynerlik vaziyatlarning yaratilishi, boshlang'ich sinf o'quvchilarining dizaynerligini oshiradi, ularning ijodiy tafakkurini faollashtiradi, muammo yechimida ular algoritmik yechimdan evristik yo'l bilan yechishga o'tishdi, ya'ni tafakkur ijodkorligi elementlari rivojlanib bordi.

Tadqiqotimizning ko'rsatishicha, boshlang'ich sinf o'quvchilariga ularning yoshiga yarasha kompozitsiya, rang elementlari, predmet shakllarini chizish, geometrik figuralarni turli yuzalarda joylashtirishni o'rgatib borish lozim.

Vazifalarni murakkablashtirib borish ham o'quvchilarning ijodiy tafakkurining rivojlanishiga olib keladi.

Tadqiqot avvalidagi farazlarimizning to'g'riligini tadqiqot tajribalari tasdiqladi.

Tadqiqotimiz biz tanlagan metodikaning to'g'riligini tasdiqladi. O'quvchilarning tafakkur ijodkorligi elementlarini boshlang'ich sinflardan boshlash lozim ekan.

Kelgusida yechilishi lozim bo'lgan muammolar, nazarimizda quyidagilardan iborat:

- dizaynerlik tafakkur elementlarini ta'limning navbatdagi bosqichlarida shakllantirish tizimi;
- dizaynerlik tafakkur elementlarini shakllantirish ishlarining o'quvchi shaxsi rivojlanishiga ta'siri;
- o'qituvchilarni boshlang'ich sinf o'quvchilarining dizaynerlik tafakkur elementlarini shakllantirish va rivojlantirishga tayyorlash lozim.

FOYDALANISHGA TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. –Toshkent: O'zbekiston, 1997. - 64 b.
2. Karimov I.A. Yuksak madaniyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.- 176 b.
3. “Xalq badiiy hunarmandchiligi va amaliy san'atning yanada rivojlantirishni davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida” O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. Toshkent, Toshkent oqshomi, 1997 yil, 2 aprel.
4. Абдуллаев Н. Пейзажная живопись Узбекистана. – Ташкент: Литература и искусство, 1975.
5. Адамар Ж. Исследование психологии процесса изобретения в области математики. –М.: Мысль, 1970.
6. Активизация творческой деятельности детей младшего возраста (сб. статей). –Свердловск, 1983.
7. Александров Л.В., Карпова Н.Н. Методы инженерного творчества. Справочник. – М.: ВНИИПИ, 1993.
8. Алексеев В.Е. Педагогические проблемы развития технического творчества молодежи. Ташкен.:Фан, 1980.
9. Алексеева В.В. Изобразительное искусство в школе. –М.: Просвещение, 1981.
10. Алехин А.Д. О языке изобразительного искусства. – М.: Знание, 1984.
11. Андриянова В.И. О взаимодополняемости собственно мышления человека и дизайнерского мышления // «Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях» (второй выпуск) / под общей редакцией Р.Х.Джураева. Отв. редакторы В.И.Андриянова, Ш.К.Мардонов. – Тошкент, 2011, ч.15.
12. Андриянова В.И. Из опыта формирования дизайнерского творчества на уроках технологии // «Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях» (второй выпуск)/ под общей редакцией Р.Х.Джураева. Отв. редакторы В.И.Андриянова, Ш.К.Мардонов. – Тошкент, 2011, ч.16.
13. Андриянова В.И. Труд – всему отец (о привитии учащимся начальных классов элементарных навыков

творческого и дизайнерского мышления при выполнении трудовых операций). Сборник научных трудов: Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях, вып. 3, ч.5. –Ташкент, 2012.

14. Андриянова В.И. Основные психологические особенности современных подростков. Сборник научных трудов: Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях, вып. 3, ч.5. –Ташкент, 2012.

15. Аннамуратова С.К. Художественно-эстетическое воспитание школьников Узбекистана. –Ташкент: Фан, 1991.

16. Аннамуратова С.К. К проблеме развития дизайнерского творчества учащихся // «Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях» (второй выпуск) / Под общей редакцией Р.Х.Джураева. Отв. редакторы В.И.Андриянова, Ш.К.Мардонов. – Тошкент, 2011, ч.15.

17. **Аннамуратова С.К.** Инновационные технологии формирования дизайнерского творчества учащихся во внеклассной работе // «Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях» (второй выпуск) / Под общей редакцией Р.Х.Джураева. Отв. редакторы В.И.Андриянова, Ш.К.Мардонов. – Тошкент, 2011, ч.16.

18. **Аннамуратова С.К.** Дидактические возможности развития дизайнерского творчества учащихся в процессе обучения и воспитания. // «Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях» (второй выпуск) / Под общей редакцией Р.Х.Джураева. Отв. редакторы В.И.Андриянова, Ш.К.Мардонов. – Тошкент, 2011, ч.12.

19. **Аннамуратова С.К.** К проблеме развития дизайнерского творчества учащихся // «Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях» (второй выпуск) / Под общей редакцией Р.Х.Джураева. Отв. редакторы В.И.Андриянова, Ш.К.Мардонов. – Тошкент, 2011, ч.12.

20. Axmedova Sh. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida dizayn elementlari vositasida mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish. Сборник научных трудов: Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях,

вып. 3, ч.5. –Ташкент, 2012, 190-193 б.

21. Sh.Axmedova. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodkorligi. Сборник научных трудов: Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях. – Тошкент, 2012, 73-79 б.

22. Башаева Т.В. Развитие восприятия у детей. Форма, цвет, звук. –Ярославль: Академия развития, 1997.

23. Беда Г.В. Живопись и ее изобразительные средства. – М.: Искусство, 1988.

24. Богатеева З.А. Чудесные поделки из бумаги. – М.:Просвещение, 1992.

25. Bulatov S.S, Salimov S.S, Muxtorov A.T. Sherdor madrasasi bezaklarining sirli olami. – Toshkent: Talqin, 2007.

26. Bulatov.S.S. O'zbek xalq amaliy bezak san'ati. – Toshkent: Mehnat, 1991. – 384 b.

27. Воспитание дисциплинированности, предупреждение педагогической запущенности школьников (сборник научных трудов). –Свердловск, 1988.

28. Гагарин Б.Г. Конструирование из бумаги. –Ташкент, 1988.

29. Геронимус Т.М. Урок труда (комплект для начальной школы). -М.: Просвещение, 1997.

30. Грейс Иайкл. Дизайн. Издательство «Фалькин», 1996.

31. Григорович Л. Формирование элементов творческого системного мышления на начальном этапе становления личности // Школа, 1997, № 2.

32. Головина Т.Н. Изобразительная деятельность учащихся вспомогательной школы. –М.: Просвещение, 1974.

33. Горина Г.С. Народные традиции в моделировании одежды. –М.: Просвещение, 1974.

34. Давидчук А.Н. Развитие у дошкольников конструктивного творчества. –М.: Педагогика, 1976.

35. **Джураев Р.Х.** О необходимости дизайн-образования в школе.//Узлуксиз таълим,

36. Дьяченко О.М. Пути активизации дошкольников // Вопросы психологии, 1987, № 1.

37. Djurayev R.X., Tolipov O'.Q., Sharipov Sh.S. Uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. Monografiya. - Toshkent: Fan, 2004.
38. Jabborova O.M., Xolmurodov T.N., O'quvchilarning texnik tayyorgarligini oshirishda o'lchash ko'nikmalarining tutgan o'rni. Uslubiy qo'llanma. – Toshkent, 2008.
39. Jabbarova O.M. Badiiy idrokni shakllantirishda shakl, metod va uslublar. Xalq ta'limi, № 4. –Toshkent, 2011.
40. Jabbarova O.M. Bo'lajak o'qituvchilar idrokini shakllantirish. –Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
41. Ефремова Л.М. И модно и красиво // Эстетика поведения // -М.:Искусство, 1985.
42. Евдокимова Л.Н. Эстетико-педагогические условия развития творческого мышления младших школьников (диссертация). –Екатеринбург, 1988.
43. Зеленина Е.Л. Играем, познаём, рисуем. –М.: Просвещение, 1996.
44. Иллюстрированная энциклопедия моды. –Прага: Артия, 1987.
45. Игнатъев Е.И. Воображение и его развитие в творческой деятельности. –М.: Просвещение, 1985.
46. Изобразительное искусство и художественный труд (сост. Неменский Б.М.). –М.: Просвещение, 1991.
47. Калмыкова З.И. Продуктивное мышление как основа обучаемости. –М.: Педагогика, 1981.
48. Казакевич В.М. Учебные комплекты “Хозяин дома” // Школа и производство, 1996, № 6.
49. Казаринова В. О красоте предметов. -Москва, 1967.
50. Карнавал (сост. Р.Гибсон). –М.: “Росшэн”, 1995.
51. Каган М.С. Человеческая деятельность. – М.: ПЛ, 1974.
52. Калмыкова З.И. Особенности продуктивного мышления // Вопросы психологии., 1978, №3.
53. Калинина Г.П. Использование элементов дизайна на уроках труда // Начальная школа, 1989, №9.
54. Казаринова Т.М. Кросата, вкус, экономика. –М.: Экономика, 1986.
55. Кащенко О.Д., Козлова Т.В. Покупателю об одежде и моде. –М.: Экономика, 1985.

56. Конышева Н.М. Секреты мастерства. –М.: Линка-Пресс, 1997.
57. Конышева Н.М. Наш рукотворный мир. –М.: Линка-Пресс, 1997.
58. Конышева Н.М. Чудесная мастерская. –М.: Линка-Пресс, 1997.
59. Конышева Н.М. Художественный труд (программа дизайнообразования) // Начальная школа, 1998, № 10.
60. Конышев А.Н. Методика трудового обучения младших школьников: Основы дизайнообразования: Учебное пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. - М.: Академия, 1999.
61. Конран Т. Современный дом: искусство дизайна. – М.: “Меджибок” и “Русские словари”, 1997.
62. Коблякова Е.Б. Основы проектирования рациональных размеров и формы одежды. – М.: ЛП, 1984.
63. Кирнос Д.И. Индивидуальность творческое мышление. – М.: Педагогика, 1992.
64. Корбюзье Ле. Архитектура XX века. – М.: Прогресс, 1970.
65. Куликов П.В. Введение в психологическое исследование. -Санкт-Петербург, 1994.
66. Лук А.Н. Мышление и творчество. – М.: Политиздат, 1994.
67. Любимова Т.Г. Учить не только мыслить, но и чувствовать. – Чебоксары: Клио, 1994.
68. Малиновская Л.П. Вопросы формирования дизайнерского мышления на уроках изобразительного искусства в начальных классах. – М., 1994 (АКД).
69. Моляко В.А. Техническое творчество и трудовое воспитание. – М.: Знание, 1985.
70. Макарова Е.В. Программа студии дизайна // Внешкольник, 1997, № 2. –Ижевск, 1997.
71. Mardonov Sh.Q. Bo'ljak tasviriy san'at o'qituvchilarida badiiy idrokni shakllantirish mazmuni. Uzluksiz ta'lim, №2, Toshkent, 2011.
72. Mardonov Sh.Q. Rangtasvirda mazmun va shakl yaxlitligi. Сборник научных трудов: Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях, ч.1, вып. 2. –

Ташкент, 2011.

73. Мардонов Ш.Қ. Системно-технический подход к духовно-эстетическому воспитанию будущих педагогов. Халқ таълими, № 4, -Тошкент, 2011.

74. Mardonov Sh.Q. Maktab o'quvchilarini dizaynerlikka qiziqtirish// В кн.: Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях, том 12. –Тошкент, 2011.

75. Mardonov Sh.Q. Tafakkur rivojining psixologik-pedagogik jihatlar. Xalq ta'limi, № 2, -Toshkent, 2012.

76. Мардонов Ш.Қ. Повышение приоритета психологии личности//“O'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishda innovatsiya texnologiyalarining ahamiyati” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferentsiyasi materiallari. –Toshkent, 2012.

77. Mardonov Sh.Q. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodkorligi. Сборник научных трудов: Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях. – Тошкент, 2012.

78. Mardonov Sh.Q. Talabalarni estetik tarbiyalash. Сборник научных трудов: Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях, вып. 3, ч.8. – Таашкент, 2012.

79. Мардонов Ш.Қ. Духовно-эстетическое воспитание в процессе изучения педагогических дисциплин. Сборник научных трудов: Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях, вып. 3, ч.5. –Ташкент, 2012.

80. Mardonov Sh.Q. Tafakkurning garmonik rivojlanishi. Сборник научных трудов: Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях, вып. 3, ч.4. – Ташкент, 2012.

81. Методика обучения изобразительной деятельности и конструированию. –М.: Просвещение, 1979.

82. Mehnat ta'limidan umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun davlat ta'lim standartlari \ Ta'lim taraqqiyoti j. IV maxsus son. – Toshkent, 1999.

83. Mehnat ta'limidan umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun dastur. Dastur \ Ta'lim taraqqiyoti j. IV maxsus son. –Toshkent, 1999.

84. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirish. Monografiya. –Toshkent: Fan, 2004.
85. Нестеренко О.И. Краткая энциклопедия дизайна. –М.: Молодая гвардия, 1994.
86. Нишоналиев У.Н. формирование личности учителя трудового обучения: проблемы и перспективы. – Тошкент: Фан, 1990.
87. Nozilov D. O'rta Osiyo dizayni tarixidan. – Toshkent: O'zbekiston, 1998.
88. Подалко А.Е. Задачи и упражнения по развитию творчества. –М.: Просвещение, 1985.
89. Пономарев Я.А. Исследование творческого потенциала человека // Психологический журнал, 1991, №1.
90. Полуянов Ю.А. Перспективы реализации идей Л.С.Выготского в детском художественном творчестве //Вопросы психологии, 1997, №1.
91. Пармон Ф.М. Композиция костюма. – М., 1985.
92. Психология (словарь). – М.: ПЛ, 1990.
93. Педагогический словарь (под ред. Каирова И.А.), т.1. -М.:АПН, 1985.
94. Педагогическая энциклопедия, т. 4. –М.: СЭ, 1985.
95. Психология дошкольника (хрестоматия). М.: Академия, 1997.
96. Проблема совета в психологии. –М.: Наука, 1993.
97. Пономарев Я.А. Психология творчества и психология. –М.: Педагогика, 1976.
98. Познавательные процессы и способности в обучении. –М.: Просвещение, 1990.
99. Пряникова В.М. Декоративное панно из лоскутов // Начальная школа, 1991, №2.
100. Пономарева Е.С. Цвет в интерьере. –Минск: ВШ, 1984.
101. Рубинштейн С.Л. Избранные философско-психологические труды. –М.: Наука, 1997.
102. Рисование. –М.: У-Фактория, 1996.
103. Развитие у школьников конструкторского творчества на уроках труда (методич. рекомендации под редакцией Качнева В.И.). Минск, 1996.

104. Савчук Н.В. Инновационные методы развития творческих способностей учащихся в процессе профессионального образования (гуманитарный цикл): Автореф.дисс....канд.пед.наук. –Москва, 2002.

105. Симановский А.Э. Развитие творческого мышления детей. –Ярославль, 1996.

106. Соловьев С.А. Декоративное оформление. –М.: Просвещение, 1987.

107. Сомов Г.Ю. Художественное конструирование промышленных изделий. –М.: Машиностроение, 1967.

108. Sotiboldiev Z.Sh. Dizayn asoslari.- T.: Iktisod-moliya, 2008.

109. Сулаймонов А.П. Кружок искусства книжной графики в школе: Методические рекомендации. –Ташкент: УзНИИПН, 1990.

110. Sulaymonov A.P. O'quvchilarni dizayn san'atining tarixi va nazariy asoslari bilan tanishtirish. Xalq ta'limi, №6, 2011.

111. Sulaymonov A.P. O'quvchilarning dizaynerlik qobiliyatlarini rivojlantirishda for-eskiz metodidan foydalanish. Xalq ta'limi, № 2, -Toshkent, 2012.

112. Sulaymonov A.P.. Sharq miniatyura san'ati. -T., 2005.

113. Тарловская Н.Ф. Обучение детей дошкольного возраста конструирование и ручному труду. – М.: Просвещение, 1994.

114. Темерин В.Г. Художественное оформление быта и воспитание вкуса. – М.: АХ, 1989.

115. Техническое творчество. – М.: Просвещение, 1989.

116. Техническое творчество. – М.: Просвещение, 1995.

117. Трудовое воспитание младших школьников. – Свердловск, 1964.

118. Техническая графика и основы дизайна (программа). – М.: Просвещение, 1990.

119. Tolipov O'.Q. Oliy pedagogik ta'lim tizimida umummehnat va kasbiy ko'nikma hamda malakalarni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari. – Toshkent: Fan, 2004.

120. Tolipov O'.Q., Sh.S.Sharipov, I.N.Islomov. O'quvchilar dizaynerlik ijodkorligi. - Toshkent: Fan, 2006.

121. To'raqulov X.A., Sharipov Sh.S. Talabalar ixtirochilik ijodkorligini rivojlantirish. Metodik qo'llanma. – Toshkent, 1999.

122. Усмственное воспитание детей дошкольного возраста. – М.: Просвещение, 1988.

123. Файзулина С.Х. Эстетическое воспитание учащихся (на примере Узбекистана): Пособие. –Ташкент: Укитувчи, 1991.

124. Философский словарь. -М., 1991.

125. Фриминг Г., Ауэр К. Человек. Цвет. Простанство. – М.: Стройиздат, 1973

126. Хан-Магомедов С.О. О месте и роли дизайна в системе художественной культуры // Техническая эстетика. - 1985. №7.

127. Хаханова Л.П. Цвет в интерьере жилого дома //Школа и производство, 1997, №3.

128. Хилл П. Наука и искусство проектирования. М.: Мир, 1973.

129. Хомянский Л.М., Шипанов А.С. Дизайн. –М.: Просвещение, 1985.

130. Цейтлин Н.Е. Справочник по трудовому обучению. – М.: Просвещение, 1983.

131. Черневич Е.В. Язык графического дизайна: материалы и методы художественного конструирования. – М., 1975

132. Shabaratorov P. Lakli miniatyura. Kompozitsiya.-T.: Yangi asr avlodi, 2007.

133. Sharipov Sh.S. Maktab o'quvchilari ijodkorlik faoliyatini tashkil etish. Xalq ta'limi.- Toshkent, 2003, № 4.

134. Sharipov Sh.S., Muslimov N.A. Texnik ijodkorlik va dizayn. -Toshkent, 2011

135. Шпара П.Е. Техническая эстетика и основы художественного конструирования. –Киев, 1978.

136. Щичанкова Э.Г. У истоков дизайна. –М.: Наука, 1977.

137. Egamov. H. Bo'yoq bilan ishlash. – T., 1981.

138. Эстетическое воспитание младших школьников на уроках трудового обучения средствами художественного конструирования. – Свердловск, 1984.

139. Qodirov B.R. Iste''dodli bolalar va ularni tanlash metodikasi. -Toshkent, 1992.
140. G'oziev E.G'. Psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2008.
141. Habibulo Solih. Ramziy bezaklar ma'nosi. Toshkent: O'zbekiston, 2003, №3. (34-35 b.

ИЛОВАЛАР

Birinchi dars.

Qog'oz bilan ishlash.

Mavzu: kompozitsiyada simmetriya va asimmetriya.

Maqsad: simmetrik va asimmetrik kompozitsiyalarni tayyorlashga o'rgatish.

Vazifalar:

- "simmetriya", "asimmetriya" tushunchalari bilan tanishuv;
- simmetrik va asimmetrik shakllarni kesishni o'rgatish;
- detallar kayfiyatini uning badiiyligi orqali ko'rsatishga o'rgatish;
- kuzatuvchanlik, intizomlilik, tartiblilikni tarbiyalash.

Nazariy ma'lumotlar: simmetrik figuralar va harakatini (dinamichnost) va harakatsizlikni ko'rsatish yo'llari.

Darsning borishi:

1. Erkin suhbat:

- simmetriya nima? Kapalak qanotlariga qara, ular bir-birining aksi. Bunday figuralar simmetrik figuralar deyiladi;
- simmetrik figuralarni qirqishni o'rganamiz;
- oddiy qog'ozdan boshlaymiz (rangli qog'ozdan foydalanish).

2. Reja tuzish:

- uncha katta bo'lmagan simmetrik figuralardan applikatsiyalar yasash (gullar, barglar va boshqalar);
- namunalarga qarash;
- Zumrad o'z uyiga qaysi kartinani olgan bo'lar edi? Nima uchun?
- simmetriyali qo'yilgan predmetlar sovuq ko'rinishni hosil qiladi. Bunday holat qaysi ertak qahramoniga yoqqan bo'lar edi?
- simmetriyadan ozgina og'ishish esa predmetlarga harakat ruhini beradi, kartinani hayotiy ko'rsatadi;
- bir qancha simmetriyali detallarni qirqib ko'rsatish (amaliy faoliyat);
- endi qirqilgan detallarda o'z qahramonimizga kartina tayyorlaymiz. Kim u?
- nima uchun shu qahramonga ushbu kartina yoqadi, deb hisoblaysiz?

3. Mustaqil ijodiy faoliyat.

4. Tayyorlangan ishlar tahlili. Natijalar. Ko'rgazma.

Ikkinchi mashg'ulot.

Mavzu: qog'oz bilan ishlash. "Ertak qahramonining uyi".
Hajmli kompozitsiya.

Maqsad: o'quvchilarni ertak qahramonlari uchun uy loyihasini tayyorlashga o'rgatish.

Vazifalar:

- "loyihalash" tushunchasi bilan tanishtirish;
- predmetlar harakatlarini uning kompozitsiyasi va ranggi orqali ifodalashga o'rgatish;
- rang tanlashga, ularning garmoniyasini tayyorlashga o'rgatish;
- o'quvchilarda estetik didni tarbiyalash.

Nazariy ma'lumotlar: projekt-loyiha, loyihalash predmetning badiiy ifodalanishi, xonaning rangini tanlab loyihalash xususiyatlari, ranglar birikuvi tablitsasi.

Suhbatning borishi:

1. Erkin suhbat.

- sening nazaringda Zumradning uyi qanday bo'lishi kerak?
Aytib ber.

- Qimmatning uyichi?
- nega yalmog'iz kampir bir oyoqli tovuq oyoqli uyda o'zini yaxshi his qiladi?
- shunday uyda Zumrad yashay olarmidi? Qimmatchi?
- endi ertak qahramoni uchun uy loyihasini chizamiz.

Material sifatida gugurt qutisi, choy karobkasi, tish pastasi karobkalari bo'lishi mumkin.

2. Bir xil usulda yasalgan namunalar tahlili.

Variantlari:

- bir derazali, turli ranglardagi bir xil kattalikdagi uycharlar (bolalar rang tanlashadi);
- har xil rangdagi va kattalikdagi uycharlar (bolalar rang uchun to'g'ri burchakli figuralarni tanlashadi);
- turli balandlikdagi va kenglikdagi uycharlar (bolalar tanlashadi).

Ish rejasini tuzish:

1. Ishlash uchun kerakli karobkalarni tanlaymiz.

Bu karobkalardan qanday uylar qurish mumkinligini o'ylab ko'ramiz.

2. Qog'ozdan uy devorlarini yelim yordamida tayyorlaymiz.

- trubkali qat-qat qog'ozlardan yog'och xoda tayyorlaymiz;
- rangli g'og'ozdan devor tayyorlaymiz.

3. Tayyorlangan korobkalarni bir-biriga yopishtirib uycha yasaymiz.

- uy yasashda hajmli va yassi detallardan foydalanamiz.

Faqat ularning shakl va rangini puxta o'ylash lozim.

- eshik va derazalar ochiladigan bo'lishi mumkin;
- ijobiy qaxramonning uyini chiroyli ranglar bilan bezash lozim;

- yolmog'iz kampirning uyi esa boshqa ranglarda;

- sababini aytib bering.

Uyga qarab ertak qahramonini xarakterini bilib olishimiz lozim.

Rang berish: xatoga yo'l qo'ymaslik uchun ranglar kompozitsiyasini o'ylab ko'rish kerak. Turli rangli qog'ozlar orqali modelni yasash, ranglar birikuviga e'tibor berish, shundan so'ng to'liq rang berib chiqish mumkin.

Tavsiyalar: har bir o'quvchi uyning egasini o'zi tanlaydi, shuning uchun ham tayyorlangan detallar turlicha. Umumiy bir xillikni talab qiladigan detallarni ko'rsatish – bu narvon, kolonalar, konus-bashnya va boshqalar.

4. Amaliy ijodiy ish.

5. Xulosalash. Ko'rgazma – ertaklar shahri.

Uchinchi dars.

Mavzu: Qog'oz bilan ishlash. Tabrik otkritkasi.

Maqsad: narsalarga rang va kompozitsiya tanlash orqali kayfiyat berishga o'rgatish.

Vazifalar:

- dizaynning asosiy qoidasi bilan "foyda + go'zallik" tanishtirish;
- yangi tushunchalar "dizayner", "narsalar xarakteri" bilan tanishtirish;
- yasalgan narsalarga yaxshi kayfiyat berish ko'nikmasini shakllantirish;
- bolalarni do'stlarni, og'a-inilarni, qarindoshlarni hurmat qilishga o'rgatish.

Nazariy ma'lumotlar: narsalarning maqsadga muvofiqligi, dizayner, narsaning xarakter va kayfiyati.

Suhbatning borishi:

1. Kirish suhbat:

- biz uy yasash uchun ko'p narsa tayyorladik. Ular bir qoidaga bo'ysinish lozim: foyda + go'zallik;
- bu qoidani sen qanday tushunasan, aytib ber;
- buni bir predmet misolida ko'rsatib ber;
- bu rassomlarning asosiy qoidasi. Ularni **dizaynerlar** deyishadi. Agar narsa, predmet haqiqiy usta tomonidan yaratilsa, u odamlarga quvonch bag'ishlaydi, ko'nglini ko'taradi. Bunday narsa-predmetlar o'z xarakteriga ega, deyishadi;
- bu nima degani. Keling narsalarga e'tibor berib qaraylik. Ularga o'zimiz baho berib ko'raylik;
- otkritkaning xarakteri qanday? (turlicha);
- unda maktabga chorlov bo'lishi mumkin va boshqalar.

2. Ko'rsatma (instruktaj). Otkritkalarni turli ranglar bilan turlicha, qiziqarli, chiroyli qilib yasash mumkin. Bir necha misollar keltiriladi.

3. Bajrilgan ishlar tahlili.

- otkritkalar nima uchun kerak?

To'rtinchi mashg'ulot.

Mavzu: Qog'oz bilan ishlash. Applikatsiya. "Ko'cha vitrinarlari".

Maqsad: vtrinarlar loyihasini tayyorlash.

Vazifalar:

- vitrinaning magazin profili, binoning tashqi ko'rinishiga bog'liqligini ko'rsatish;
- hajmli narsalarni loyihalash qonuniyatlarini o'rganish orqali ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish;
- guruhda ishlashga o'rgatish.

Nazariy ma'lumotlar: vitrinalar, vitrinalarni bezash, vitrinning bino va ko'cha ko'rinishiga moslash.

Suhbatning borishi:

1. Kirish suhbat:

- vitrinalar – zamonaviy ko'chalarning kerakli detali sanaladi; vitrinalarning bezalishi nafaqat narsalarni sotish, balki shaharsozlik madaniyati ham hisoblanadi;
- vitrinar nafaqat narsalarni namoyish qilish uchun, balki ko'chalarni bezash maqsadlarida bezaladi, shuning uchun vitrinalar yorug', bayramona kayfiyat, yorqin rang, chiroyli kompozitsiyaga ega bo'lishi lozim;
- vitrinalarni **rassom-dizaynerlar** bezashadi, chunki vitrina bino va ko'cha stiliga mos tushishi lozim.
- o'zingizni **rassom-dizayner** roliga ko'ring va shaharni chiroyli qilishga o'z hissangizni qo'shing.

Vitrina so'zi (fransuz tilidan olingan) – yashik, shkaf yoki deraza ma'nosini berib, u turli narsa-predmetlarni namoyish qilishga mo'ljallangan. Vitrina koridorlarni o'ziga jalb qilishi, shuningdek, nima bilan savdo qilishiga ham ishora qilishi kerak.

2. Ko'rsatma (instruktaj).

- bugun biz turli magazinlar uchun vitrina loyahasini tayyorlaymiz. Buning uchun bizga qaychi, rangli qog'ozlar, rangli mato bo'lakchalari, elim, korton kerak bo'ladi (jamoaviy ish).

Virinani yaratish tamoyillari: predmetlarni guruhlab chiqish, turli rang va kattalikdagi narsalar birlashuvi (kompozitsiya shaklini ko'rsatish);

- umumiy ko'rinishini o'ylash, vositalarni topish (ritm, rang).

Ishni boshlaymiz:

1. Vitrina to'g'ri burchaklarini chizib olish.
2. Vitrina eskizini chizib olish. Eskiz bo'yicha magazinda nima sotilishi ma'lum bo'lsin. Ranglar garmoniyasiga e'tibor bering. 2-3 xil ranglar bilan chegaralanish.
3. Qiyma (qirqilib tayyorlangan) materiallarni tayyorlash.
4. Komponovka (biriktiruv):

- detallarni birlashtirib (elimlab) kompozitsiyalash.

5. Mustaqil ijodiy ish.

6. Tayyorlangan mahsulot tahlili. Natijalar.

Beshinchi mashg'ulot.

Mavzu: qog'oz bilan ishlash. Applikatsiya. "Kuzgi gilam" (jamoaviy ish).

Maqsad: kompozitsiya va rang xususiyatlarini inobatga olgan holda kompozitsiya tuzish.

Vazifalar:

- ritm, harakat tushunchalari bilan tanishtirish.
- tabiat hodisalari – ritm, harakatning ifodalanishini o'rgatish jarayoni;

- estetik did va rang tanlashga o'rgatish.

Nazariy ma'lumotlar: fon rangi, nyuans, kontrast, harakat, ritm.

Suhbatning borishi:

1. Kirish suhbat:

- kuz fasliga qanday ranglar xos?
- osmon qanday rangda?
- o'tlar qanday rangda?
- daraxtlarning barglari qanday rangda?

Daraxtlarda barglar to'kilishini ifodalashga harakat qilamiz, rangli qog'ozlarni rangli fonga yopishtiramiz (bolalarning o'zlari tayyorlashadi).

2. Ish rejasini tuzish:

- turli razmer va rangdagi qog'oz bo'lakchalarini tayyorlash, ular xuddi turli daraxtlarnikidek ko'rinsin;

- esla, sokin, shamolsiz kunda barglar qanday to'kiladi;
- ular to'kilishda qanday aylanshadi (e'tibor uning harakat ritmiga qaratiladi);

- avvaliga barglarni qo'yib chiq keyin yelimla;
- kerakli fon rangini tanlashni unutma;
- nima eslamogchisan – toza, musaffo osmonmi yoki yernimi?

Sen yaratgan ijodni nomlaymiz.

3. Mustaqil ijodiy ish.

4. Yaratilgan predmet tahlili. **Xulosalar.**

Shu tariqa 1-2-sinflarda bajarilgan ishlar murakkablashtirilgan holda mashg'ulotlar jarayonida qaytarilib, takrorlanib boradi, bu ularda ma'lum ko'nikmalarni shakllantiradi.

Shu tariqa biz **o'quvchilarning ijodkorlik tafakkurini** rivojlantirib boramiz.

MUNDARIJA

I. DIZAYNERLIK TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI.

1.1. Faol tafakkur rivojining psixologik-pedagogik aspektlari (tomonlari).

1.2. Ijodiy tafakkurni rivojlantirishning estetik-pedagogik shart-sharoitlari hamda nazariyasi.

II. MEHNAT TA'LIMI DARSLARIDA BADIY KONSTRUKTORLIK FAOLIYATINI TASHKILLASHTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK MASALALARI.

2.1. Mehnat ta'limi darslarida badiiy konstruktorlik faoliyatini tashkillashtirish.

2.2. Texnik estetikaning nazariy masalalari.

III. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING DIZAYNERLIK TAFAKKUR ELEMENTLARINI SHAKLLANTIRISH MAZMUNI VA METODIKASI.

3.1. Tajriba-sinov boshida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining dizaynerlik tafakkuri elementlarining shakllanganlik darajasini aniqlash.

3.2. Tajriba-sinov ishlarini shakllantirish bosqichida dizaynerlik tafakkuri elementlarini shakllantirishda bajariladigan ishlar tizimi.

3.3. Eksperimentning nazorat bosqichida boshlang'ich sinf o'quvchilarining dizaynerlik tafakkurini rivojlantirish dinamikasi.

XULOSALAR.

FOYDALANISHGA TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

ILOVALAR.